नं० ६१८ - घ

प्रायश्चित्तप्रदीपिका

नं० ६१८ - घ

पत्राणि १०९ १०९ पत्रे

प्रायश्चित्तदीपिका नस्ता ३ नं. ५८

भागारंगरायचमयरसोमपातमोमनशिवद्विवतवियचास
सिच्चनधिरांतभीमकेयनादरागाभविगुवेपयंतस्वररंयचास
पुत्रमाविपातभीमयरमंस्तोमभपिपयचतंनपुतमधिवय
भाउसघपालसावबातियमऊपरचणिवर्णासमुररवपि
यररिरामिरुतिंभिवबतियानादेवपराबतसरिवनाय
नमभतिवानदभिपयमववववपुस्वरस्यकेतवउतवं
नमसवतस्वानराघसिपवघययदिपवदसपतसतसं

॥१॥ श्रीगणेशाय नमः॥ श्रीरामाय नमः॥ यस्य प्रसादान्मूकोपि जयत्यागमपारगः॥
तं वंदे व्यंकटाधीशं सर्वाभीष्टप्रदं गुरुं॥ वत्सावंशावतंसेन यज्वरक्षा धीमता यज्वना॥
क्रियते सोमपेनेदं प्रायश्चित्तप्रदीपिका॥ बालानां सुखबोधाय यज्ञपतेदीपिका
यतः॥ तस्माद्दस्य न दोषो हि सर्वत्र पुनरुक्तितः॥ दर्शपूर्णमासादिष्वादितन्त्रमूर
ल्पकर्म कुर्वता मूर्तिमान्देवादज्ञानाद्वाज्ञानेपि प्रमादाद्वा पुरुषाणां स्याद्वा दो ॥१॥
षः प्रायेणान्नवेत्तस्माद्दोषदोषनिर्हरणार्थं प्रायश्चित्तानि संस्मार्तबुधपूर्वाचार्या
स्येवं॥ तस्माद्दर्शपूर्णमासादीनां प्रयोगानुष्ठानक्रमेणैव प्रायश्चित्तं संग्रहप्रा
यश्चित्तान्युच्यंते॥ प्रायश्चित्तसूत्रक्रमेण प्रायश्चित्तं [illegible] ज्ञातानि तथा

जनितर

ज्ञातुमशक्यमिति। दर्शपूर्णमासादीनां प्राय… प्रायश्चि
त्तान्युच्यंते॥ शाखादौ विप्रकीर्णतया ज्ञातुमशक्यानां … प्रयोगक्र
व मेणै[redacted]संग्रहप्रतिपादने सर्वेषां सुखावबोधो भवति॥ तदर्थोयमारंभः॥ इ
भु दानींतिलक्षणं प्रायश्चित्तमित्यादिपरिभाषासूत्रार्थं तावदुच्यते। श्रुत्याय
त्कर्मावश्यकर्तव्यतया विधीयते तस्याननुष्ठानेऽन्यथावानुष्ठिते सति तद्दोषनिर्घा
तार्थं श्रुतिविहितमेव प्रायश्चित्तं कर्तव्यं॥ न स्मृतिलक्षणमपि श्रुतिप्रत्यये हि
कर्मणि भ्रेषे सति तत्समाधानमपि श्रुतिप्रत्ययेन भवितव्यं॥ अनन्यविषय
त्वात्॥ अतो न श्रुतिप्रत्यये हि कर्मणि भ्रेषे सति तत्समाधानमपि श्रुतिप्रत्यये)
(न भवितव्यं) लक्षणमेव प्रायश्चित्तं भवति। पुंसोपराधे श्रुतिलक्षणमपि प्रा

यस्मिन्नसमुच्चयेनानुष्ठेयं यथा पर्याहितादौ यथा वा यस्मिन्नस्थले कर्णमात्रोपदेशा
न्निमित्तगतं लिंगसंख्यादिकं न विवक्षितं ॥ अतो यद्यप्यपदीक्षितं प्रायश्चित्तं द्वाद
शपद्यां षोडशपद्यां वा भवति ॥ एवं पुरुषस्यानेकस्यां वेत्यादावपि निमित्तगतलिंगसं
ख्याद्यविवक्षा द्रष्टव्या । यत्र सत्त्वप्रकारेणैव समुच्चयो निषिध्यते । यत्रैव यथाहुत
२ दिसाकृतिं तु कृत्या समिधो वा दध्यात्तपेदित्येके । देवांश्च न समगन्यच्छद् इत्येके षामि
त्यादौ तत्र विकल्प एव ॥ यत्र तुल्यकार्याणां विरोधो वगम्यते । उन्नीयमानमुन्नीतं
वा स्कन्देत्तदेवयाहि ह्यो द्वैध होतव्यमन्यया वाजिदोह्योय यदुचेवत्तर्पमुन्नीतपू २
स्कंदेत्स्कब्धाल्याद्व्यो षभ वनीपत्यादौ तत्र विकल्पः । समुच्चयासंभवात् ॥ यथा य
त्र सामान्यविशेषाभावः कल्पयितुं शक्यते ... द्यौः पृथिवी । यदि दुह्यमानं

द

स्फ्रदेयदेद्रुपमित्यादौ तत्र सामान्यस्य ब· [illegible] कर्मणां [illegible]

क्रियाणां समुच्चयश्रवणात् यथा दर्शपूर्णमास [illegible] ऽश्रवणेन सर्वा

दृष्टरूपाणां तरकार्यत्वेन दर्शनेन सर्वेषां परमापूर्वकार्यसंनूपकारित्वेन [illegible]

यथा लोके अग्निहोत्रादौ अग्न्याधाननिर्वापनादीनां दोषनिर्घातार्थानां यद्यप्य

न्वाख्यातोऽनेकरूपेऽप्यं प्रतीयते पाधिकृतस्य वैश्यानरस्य च प्रत्येकं स्वर्गप्राप्त्यर्थत्व

श्रवणं तथापि निरपेक्षत्वश्रवणस्य स्वर्गकार्यमात्रविषयतया उपपत्तेर्न समु

च्चयानुपपत्तिरिति भावः ॥ केचित्तु स्वकारणाद्युपादानादेव युक्त्यग्रहणात् सर्व

र्णीतेष्वनुमानमिति [illegible] कर्योगाद्वानिति वर्णयंति । यथा खिंदत्प्राणिदध्यादि इत्यादौ अग्नी

ज्ञातरूपः ॥ सर्वप्रायश्चित्तं वा ॥ अन्ये तु तेषां प्राधान्यज्ञापनार्थमेवैकपदग्रहण ॥

अतो नानुमंत्रणादीनामपि तदुपलक्षणमिति मन्यंते। तदुपहोमादिकं तु नैमित्ति-
कं निमित्तानंतरमेव कर्तव्यं। अत्र हि पश्वादिमध्यगतानैमित्तिकेष्टिरप्रसंगि-
तया तत्र कर्तव्यता दक्षिणान्ते देवतास्मिन्नस्मा एव नैमित्तिकानुष्ठानं युक्तं दा-
र्विहोममध्यगता पुनः स्यात् तत्र तया कर्तव्या। केचित्तु दार्विहोममध्यगतमिष्ट्यादि-
३ रूपं नैमित्तिकं। सर्वथा तस्मिन्नस्मा एवानुष्ठेयमिति वर्णयंति बहिर्भूतमपीष्ट्या-
दिरूपं नैमित्तिकं न पर्वाद्यपेक्षितं तथा प्रायश्चित्ताधानमपि न सर्तुनक्षत्राद्यपे- ३
क्षमेव। पुनराधानमपि संवत्सरादूर्ध्वमृतुनक्षत्राद्यपे-
ष्टिरूपं नामात्र एवापि कर्तव्येति केचि[illegible]कर्तव्यं जाते
परोऽएवं यथाविहितं प्रायश्चित्तं कृत्वा [illegible]रपर्वणीष्ट
[illegible] पत्र तु [illegible]

मादि विधीयते ऽग्न्यां दग्धायां पुनर्होतव्यमित्यादः। तै[illegible] जयति त्रिमित्रोमि
मित्रांगसहितमनुष्ठितं कर्म यजमानस्य कृत्स्नफलप्रदानसमर्थं भवति न केवलं
दोषपरिहारमात्रसमर्थमित्यर्थः। एवं परिभाषासूत्रं उक्त्वा प्रथमं दर्शपूर्णमासप्राय
श्चित्तमुच्यते। अन्वाधानादूर्ध्वमुद्धृतश्चाहवनीयः प्रणयनात्पूर्वं यद्यनुगच्छेत्तदा
दक्षिणाग्नौ भुवः स्वाहेति हुत्वा गार्हपत्यात्पुनः प्रणयनं कुर्यात्। दक्षिणाग्नेः प्रणय
नात्प्रागाहवनीयाद्यनुगमने ऽनाज्ञाततत्रयं जपित्वा गार्हपत्यात्पुनः प्रणयनं कु
र्यात्। प्रणयनानंतरं अन्वाधानात्पूर्वं आहवनीयानुगमने त्वाहवनीयमस्मिन्नालौकि
काग्नौ संस्थाप्य सर्पिष्मत्यायतने निधाय ज्योतिष्मती इति स्थाने मित्रादिहोमाद्धोष्या
मीति संकल्प्याहवनीये मित्रादिहोमः कर्तव्यः॥ मित्राय स्वाहा। मित्रायेदं वरुणाये

दं। अग्नये स्वाहा। अग्नय इदं। अग्नये अन्नपतये स्वाहा। अग्नये अन्नपतय इदं। अग्न
ये तपस्वते जनद्वते पावकवते स्वाहा। अग्नये तपस्वते जनद्वते पावकवत इदं। अग्न
श्रु ये [illegible]वये स्वाहा। अग्नये [illegible]वय इदं। अग्नये ज्योतिष्मते स्वाहा। अग्नये ज्योतिष्म
त इदं। सूर्याय स्वाहा। सूर्यायेदं। भूः स्वाहा। अग्नय इदं। भुवः स्वाहा। वायव इदं। सुवः
४ स्वाहा। सूर्यायेदं। भूर्भुवः सुवः स्वाहा। प्रजापतय इदं। एताभ्य आहुतीरा हवनीये हुत्वा
५ न्वाधानादि कुर्यात्। अन्वाधानार्थं मुहूर्तमात्रे गदनुगमने प्राय[illegible]तं ४
प्राणायामान्पूर्वमाहवनीयानुगतौ। प्राणाय[illegible] [illegible]पूर्वं[illegible]
नुगमने दक्षिणाग्न्याहवनीयावपद्धा प[illegible]
र्यं इतः प्रथमं जसे अग्निः स्वाहा घोने[illegible] [illegible] रामामहे[illegible]
वैयान्द [illegible]

स्वा देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्॥ अनेन मंत्रेण गार्हपत्यं समभिध्याय॥ अग्ने सम्राडिषे रयी
रमस्व सहसे द्युम्नायोर्जेऽपत्याय॥ अनेनाग्निं ... सम्राडसि विराडसि सारस्वतौ
त्सौ समिंधातामन्नादं त्वान्नपत्यायाधेऽपसमिध्य गार्हपत्ये यतनेनिपा यथापूर्वं
गार्हपत्यादाहवनीयमुद्धृत्य। ततस्तं प्रविशामीति मंत्रेण दक्षिणाग्निं यथा पूर्वं प्रणी
यातं अन्वग्निरुषसामग्रमख्यदन्वहानि प्रथमो जातवेदाः। अनु सूर्यस्य पुरुत्रा च
रश्मीननु द्यावापृथिवी आततान॥ अनेनाहवनीयं प्रणीय तपश्च ते छ्छाने अभिमृ
दिहोमान्होष्यामीति संकल्प्याहवनीये समिधादि होमः कर्त्तव्यः। ततोऽग्न्याधानादि कर्म कु
र्यात्॥ यद्यविद्यस्याहवनीयेऽनुद्धाते तदुत्पात्यस्मिन्नपि विधु ये शास्त्रान्तरीपृत्यादि यदि गार्हप
त्य आहवनीयो वानुगतोऽद्यसूर्यमपि विधिविकल्पेन नवनीति वर्णयंति। तस्मिन्नप

केनुत्राहवनीयदक्षिणाग्न्योरुद्धापनादौ ततो गार्हपत्यस्थमस्मिन्नाग्निं स्वारणीसंस्पर्श
रूढं समपित्वा गार्हपत्यायतने निधाय तत्पश्चात्तेष्वेस्थाने मित्रादिहोमानूहोष्यामीति
संकल्प्याहवनीये मित्रादिहोमं कृत्वाऽग्न्याधानादि कर्त्तव्यं ॥ मंथनविषये कश्चिद्वि
त्रोपमाह ॥ सर्वत्रावगुणशाम प्यर्जावेनारणीमंथनेऽनुगतस्याग्ने गेस्मनात्र नाद
५ 5 रणीसंस्पर्शपमंथनं कर्त्तव्यामि संकल्पं ॥ तस्य लोपे यत्रोपावरोहणो विहितस्तस्य लो
पेऽप्यमपि तेष्विलौकिकोऽग्निर्भवति । अग्न्यहस्य तत्र संक्रमणाभावात्तस्याग्नेः परि ५
त्यागपुनर्विधिवन्मथनादि कर्त्तव्यं ॥ केचित्तु न [illegible] शरीरणीनात्रोपाग्निनाशामि
त्येतः पुनराधानं कर्त्तव्यमिति वर्णयन्ति । दाहदो [illegible] रणाद्याह्मा । [illegible] णान्नाद्रूः ।
प्रणयनानन्तरमग्न्याधाना सर्वदक्षिणा [illegible] प्रतिष्ठाप्य [illegible] तेन

गार्हपत्यात्पुनः प्रणीयाहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं [illegible] पूर्वं [illegible] आधाना

न्तेतरस्मादाहवनीयानुगमनेऽप्यग्निरूपस्थामिति [illegible] उपस्था

ययोऽग्निं देववीतये हविष्मां आविवासति। तस्मै पावक मृडय स्वाहा। अथ यत्र पा

वकायेदं। अनेन मंत्रेणोपस्थानं स्रुवेण होम एवात्र सर्वप्रायश्चित्तमिति प्रशस्य

ते। अत्र सर्वप्रायश्चित्तमिति ग्रहणात्त्रिपतं सर्वप्रायश्चित्तं कर्तव्यमिति केचित्वाग्न

र्मिन्नुपस्थेऽस्तु केवलं प्रायश्चित्तं कर्तव्यं। तत्रेदं विष्णुर्विचक्रम इति स्रुवेण होमः। इदं विष्णुः

पांसुरे स्वाहा। विष्णव इदं। एतायां तु जप एव। अत्र व्रतोपायनीयं यत्कुर्याद्यजमानस्या

ध्वर्यवं वा। अग्ने व्रतपते व्रत पते व्रतं चरिष्यामि तच्छकेयं तन्मे राध्यतां। वायो· तां।

ऋग्वादिस्य॰तो। व्रतानां॰तां। इति व्रतोपायनीयं यजुर्मन्त्र सायजमानो ध्वर्युर्वाजपेत्॥ आग्न
न्याधानानंतरं यदि गार्हपत्योनुगच्छेत् तदा गार्हपत्य मन्त्रमनान्वित्यारणी संस्पृश्यपस
माधियागार्हपत्यायतने निधाय मन्त्रदिस्कृपस्थानादि व्रतोपायनीयं यजुर्जपांतं पू
र्ववत्कुर्यात्॥ अन्वाधिगार्हपत्य एव होमः॥ अन्वाधानानंतरं दक्षिणाग्निरनुगच्छे
त्तच्चेत् गार्हपत्यात् दक्षिणाय मन्त्रदिस्कृपस्थानादि व्रतोपायनीय यजुर्जपांतं पूर्व
वत्कुर्यात्। अन्वाधिदक्षिणाग्नावेव होमः। केचित्तु होमः सर्वत्राहवनीयेएवेति मन्यं
ते। इष्टिसमाप्तिपर्यंतमेतदेव प्रायश्चित्तं कुर्यात्॥ इति [illegible] अथ [illegible]
व-सान्वाईवातत्तो पिंडं वा पिबे पुर्यागमा-न्वाव [illegible]

गन्धस्याद्भुति सर्वप्रायश्चित्तं च कुर्यात् विशिष्टेन एषसाकाशकर्त्तव्या ॥ ॥ सर्वपापैर्हो
ममात्रस्याच्चवर्त्तोषाभावे तस्यतो हस्यस्थाने वासुदेवस्यैवाशनिर्वापप्रभृति
कर्त्तव्या । तत्र अभ्यवशापर्यन्तं हविरस्य स्यार्थान्न धर्मान्न यरुवक्ष्ये । तद्वासनप्र
भृति साम्नाय्यवदेव ॥ ॥ तस्य प्रयोगः ॥ रात्रौ स्नानमग्निहोत्रहवनीयं सर्पवोत्त
रेणाग्निं हस्तं प्रपुरस्पुरस्तात्स्तात्त्रीन्प्रपुनक्तिनतूः पवित्रे कृत्वा संविन्नां च ताभि
स्वाक्रिह्रूपवानस्य स्यासीत्यादिवापवेत्तुहं निर्वपामीति निरूप्य त्रिरूपोक्षचोप्ये
स्येवमन्तं कृत्वा रात्रौ विरभ्यो पवसतिभ्यो कृतेकर्मणो वाग्निस्यारम्य पात्रासाद
नकालेरात्रौ प्रयुक्ता वशिष्टानि पात्राणि प्रयुज्य प्रातर्होहपात्रेण सह पवाग्र

पाकार्थस्थालीमप्युनक्ति। वानस्पत्यासीत्यादि प्रत्युष्टं रक्ष इत्युपवेषमतेन धृत्वा यं रा
त्रौ कृतत्वात् निर्वपणकाले रात्रौ निरूपणा विहितं अग्नये जुष्टं निर्वपामीति निर्वापः।
अग्ने र्हव्यं रक्षस्व। वायो र्हव्यं रक्षस्व। अग्नये वो जुष्टं प्रोक्षामीत्यादिकं करोति त्रि
र्निनैमन्तां तं तयोरपि कृत्वा यथाभागं व्यावर्तेथामिति विभज्य इदमग्नेरिदं वा
७ 7 योरिति सावित्रमत्र पठित्वा जिनादानादि अप्रणिकुर्वता दिस्थेतं आग्नेयस्य कपाला
कपालान्युपधाय यवागूपाकार्थस्थालीं धूर्वोसीत्युपधाय प्रातर्दोहं हव्यादि हा ७
न्युप्य तंडुलान्पुनाति। अधिश्रयणकाले आग्नेय [illegible] अधिश्रयणं करोति
स्थाल्यां तंडुलानोप्य यवागूं कृत्वा ज्ञिपारत्ता [illegible] ना यथ [illegible] यथा [illegible]

हृ प्रदानं एकदेवत्यत्वात्॥ सर्वमन्यत्पूर्ववत्॥ [illegible] पाने [illegible] यदा

गृह्यपसमापि पूर्वोक्तप्रकारेणाहृताग्न्याग्नेयेन प्रवर्त्तयेत् [illegible] वं [illegible]

वैश्वानरं तर्पणान्तं समिद्धिं समाप्य तदानीमेव प्रणयनादिव्रतस्नानपाकस्य पोषोऽन्यो

न्यते कर्मणो वा मित्यादि दर्शेष्टिः कर्त्तव्या॥ अत्रापि यदाग्निं गत मित्यादि पूर्ववद्द्रष्टव्यं॥

अन्वाहितेष्वग्निषु होमे क्रियमाणे गार्हपत्यादीनामनुगमने तु त्र्य होमकाले हो

मकालेव होमसमाप्तिपर्यन्तमन्वाहितमेव प्रायश्चित्तं कर्त्तव्यं। तस्य बलवत्त्वात् तस्मा

दन्वाहितप्रायश्चित्तं होमकालविहितस्योऽनयानुगतिविहितस्य चापवादकं के

चित्तु न तु अनयानुगतिविहितमेवान्वाहितस्यापि अपवादकं मन्यन्ते। सायं दोहस्य

नाखापहारादिना दूषणलक्षणं वा निर्यदाज्यं भवति तदा तस्य स्थाने चैकादशकपालं
महेंद्रं वाग्नीहि मयं पुरोडाशं कुर्यात्॥ तेनैव पुर्यागादि पूर्ववत्॥ अत्रैवं प्रयोगः॥
केशकीटादिना दुष्टं हविरप्सु प्रक्षिप्याहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा तदानीमेवोत्तरेण
२ गार्हपत्याहवनीयो दक्षिणसंस्थो यद्यप्यममग्निहोत्रहवण्यां रूपं चोत्तरेण गार्हपत्यं प्र २
स्तुत्य पुरतः पात्रीं प्रयुनक्ति पवित्रे कृत्वा संविशन्तामित्यपि मन्त्रपवानस्य स्याली
स्यादिरूपे पवित्रे निधायैवमन्तं कृत्वा ततइन्द्राय जुष्टं निर्वपामीति इत्यादिना महें
द्राय जुष्टं निर्वपामीति महेंद्र पादिनः॥ एवं निरूप्यं निरूप्याद्य [illegible] प्रवमानं कृत्वा
आरभ्य पाशनं कृत्वा ग्रामेऽप्युपवसति। [illegible]

नेतदानीमेव वपान्त्रप्रयोगादि । अन्यावापान्तं प्र [illegible] मेते
वाभिस्वादि पान्त्रप्रयोगकाले यथापूर्वमैन्द्रस्य म [illegible] प्र
युक्तायामाग्नेयस्याष्टाकपालानि प्रयुज्यदर्शान्याव प्रयुक्तानि पात्राणि प्रयुज्यदर्शान्यावत्संमृ
ष्टानि पात्राणि संमृज्य परात्रीनि रूप्य व्रीहिष्वाग्नेयस्य निर्वपादि कृत्वादित्यस्योपस्थे
सादयाम्याग्नेः हव्यं रक्षस्वेन्द्र हव्यं रक्षस्व महेन्द्र हव्यं रक्षस्वेति वा यथापूर्वमु
पसादयस्व रक्षायामित्यादि प्रोक्षणादिषु सर्वेष्वपि आग्नेयस्य पूर्वं प्रयोगः । पश्चा
दैन्द्रस्य वा कपालान्युपधाय एतान्यावर्तीत्यादि संकालनं निनयनान्तं प्रातर्दोहस्य
कृत्वाग्रहणमंगिरसामित्यादि सर्वं पूर्ववत्कृत्वैन्द्रस्य महेन्द्रस्य वा उद्वासनान्तं कृ

वर्हिं द्वान्तधर्मोद्वासनादूर्ध्वं दधिधर्माः यस्तु पृथिवीमवरुद्धियादि कर्तव्यो । तस्मादैंद्रस्य
वा पुरोडाशस्यानुनाले करणं ॥ प्रचरणकाल आग्नेयेन प्रचर्य । ऐंद्रस्य महेंद्रस्य वा प्रा
तर्दोहेन सह वैकल्पिक यागः कर्तव्यः । कृतानुमंत्रणमपि साम्नाय्यवदेव कर्तव्यं । स्कन्न
मुख्येनैव प्रचारः । एवं यथा पूर्वमिष्टिं समाप्य प्रणयनादि पुनर्दीक्षो ऽस्ति । कर्तव्या । केचित्तु
१० दधिपयो वा यदार्त्तिं गतं प्रणयनादितंत्रेण सह तावन्मेव पुनर्यागं कुर्वंति । इतरयोरद्
10 ग्ध्वाप्तौ । अपरे तु यदार्त्तिं गतं तस्य स्थाने पूर्वोक्तेन प्रकारेण पुरोडाशं कृत्वा प्रातर्दोहे १०
न सह यागं कृत्वा तदार्त्तिमेव कस्मात् करणादि [illegible] नित्यं या [illegible]
पार्वणहोमादि त्रोपं सर्वेषां तंत्रेण कुर्वंति । के [illegible] दर्शपूर्णमासयोः [illegible]

त्व लोपुनर्यागकृतः। तथापि सूत्रकारेणानु [illegible] गः। तदनंतरं
ने पुरोडाशं निरुप्य पूर्ववद्यागमात्रं कुर्यात्प्रसि [illegible] नु यदि
अन्यतरस्तौ पुरोडाशो न कर्तव्यः। किं तु तदोहो तदप्यदुष्टं द्विधा विभज्य पात्रद्वये
हुत्वा पूर्ववत्समवदाय स्वरेणान पुनर्यजेतेति। सान्नाय्यं श्रवणकाले यदिक
पनेन वत्सादुष्टं तं सद्योऽपि ध्यावापयेत्। भूपतये स्वाहा। भुवनपतये स्वाहा।
भूतानां पतये स्वाहेति स्कन्नं पयोऽभिमंत्र्य ततः स्कन्नेऽशिष्टं पयस्त्रादायोदग्देत्वा
कृत्वा वल्मीकवपामुद्धृत्य तत्पदस्य प्रजापते न त्वदेतानीत्यनया स्वाहाकारं
वर्जयित्वा तस्मिन्वल्मीकबिले स्कन्नाशिष्टं पयो वनीयं भूरित्युपांश्वे वोपस्था

याहवनीयेसर्वप्रायश्चित्तंकृत्वालौकिकंपयआनीयदोहनलोपनिमित्तंयन्मोअग्र
ग्नेसत्यंन्मोअग्रमद्दत्याकृतीसर्वप्रायश्चित्तंवकृत्वायथापूर्वंमंत्रेणपुनःसान्नाय्य
मुत्पाद्ययथापूर्वमविकृतोदर्शयागःकर्तव्यः॥ ॥अमेध्यसेवीक्रिमिःकीटःतस्यसा
११ ॥ न्नाय्येहविषिपातेतद्दव्यंमध्यमेनांतमेनंवापलाशपर्णेनमहीद्यौःपृथिवीचनइ
मंनयांतःपरिधिदेशेवेनीयावशिष्टंसर्वमपोभ्यवहृत्याहवनीयेसर्वप्रायश्चित्तं
कुर्यात्।अत्रजुह्वादीनांतुतक्षणादिनाशुद्धिः।मृन्मयानामुत्पवनेन।एवंयथा ११
र्थंसंस्कृत्यप्रक्षाल्यप्रयोक्तव्यं।अन्यापिलौकिकंपयआ [illegible] पुनःसान्नाय्य
मुत्पाद्ययथापूर्वमविकृतोदर्शःकर्तव्यः॥ [illegible] दनेद्योपतो

वापो हि ष्ठा मयोभुव इति तिसृभिः पुनर्गृहीत्वा [illegible] आपद्रू[illegible]हुत्वा भूरनु
भ्यः स्वाहा। भूर्भुवः सुवः स्वाहा। प्रजापतये स्वाहा। इत्याहुतीः आ[illegible]मी घे[illegible]यादू। केचि
त्तु सर्पवेनाद्दूष्टे मृते तस्य प्रायश्चित्तं। सर्वप्रायश्चित्तमेव स्याद्। सान्नाय्ये हविषि बिडालामि
रूक्षे सति गार्हपत्याहवनीययोर्मध्ये पुरुषादिगमने प्राक्प्रधानयागात् पयस्सा
न्नाय्याधिश्रितदूति विहितं प्रायश्चित्तं भवति। पुरुषो मनुष्यजातीयः श्वानुस्पहए
वाश्वनः शाकटं। दुर्वाराहो ग्रामसूकरः। एडको मेषकः। उवेद्रूस्यन्ने॥ एतेषामन्यतम
स्य सर्वेषां वा गमने पुरुषादिगतेनाग्निमार्गे गोदोहन उदकेनाभ्युक्षणं कुर्यात्। ताम
ति स्कां तानपः। स्फिाग्गामि तन्तुना गमयित्वा वर्धिता मिस्थ्या पुरुषादिगतेन

मार्गेणो तां गा मा वर्त्तये त्वा वर्धतां न्वृतिर्द्ध्वा घृतेन मुंचतु यज्ञो यज्ञपति मंहसः स्वाहा ।
इ स्यन पा गा मा वर्त्तये त्वा ॥ ततो देवां ॐ नमः गान्धपज्ञ इत्यादिभिः षड् कृतयो होतव्या ॥
तत्र वनस्पतीं ॐ नमः गान्धपज्ञ इत्यस्य स्थागः । ॐ ध्रधी वनस्पतीं ॐ नमः गान्धपज्ञ इस्ये को
वा मंत्रः । षड् कृती र्हि शिव वना न्वा । देवां ॐ नमः गान्धा ज्ञस्या तो मा यज्ञस्या श्रीरागं छन्नु स्वा
१२ हा ॥ देवेभ्य इदं । प्राचीनावीती ॥ पितॄं ॐ नमः गा॰ छन्नु स्वाहा । पितृभ्य इदं । यज्ञोपवीत्यप
12 उपस्पृश्य । पंचजनां ॐ नमः गान्नु॰ स्वाहा । पंचजनेभ्य इदं । द्विजोतं ॐ नमः गा॰ स्वाहा । द्विजेभ्य १२
इदं । आपो॰ स्वाहा । अग्न इदं । ॐ ध्रधी ॐ नमः गा॰ स्वाहा । ॐ ध्रधी न्पा॰ । वनस्पतीं ॐ नमः इत्यस्य स्प
स्या गः । ॐ ध्रधी वनस्पती निस्ये को वा मंत्रः । [illegible] । ॐ ध्रधी वनस्पतीं ॐ नमः गान्

-गच्छन्तु स्वाहा ॥ ॐ पृथ्वी वनस्पतिभ्यः ॥ एवं प [illegible] द्यात्
इदं विष्णुर्विचक्रमे इति त्र्यृचाभ्यां एतयोर्मार्गं पांसुभिः प [illegible] लादुपका
दिपदं नाशयेत् ॥ प्रतिपदं मंत्राहुतिः । केचित्तु वर्धनामित्यस्यागामन्तीति नामतया
गतं पुरुषकादिकमन्नमेव पुनरावर्तयेदिति वर्णयन्ति । अन्यत्सर्वं पूर्ववत् ॥ ॥ आहव
नीये विहृतेऽस्मिन्काले इष्टिमध्ये वा हविर्निर्वापात्पूर्वं यागादूर्ध्वं वा गार्हपत्याहव
नीययोर्मध्येऽनसो रथस्य वा गमने यस्याग्नो वा रथो वेत्यादि विहितं प्रायश्चित्तं
भवति ॥ अथवा पूर्वोक्तविषये श्वेतद्विकल्पेन भवति । न सामान्यविशेषाभावा
त् । स्वान्तरत्वात् । अत्राहवनीयमुद्धाप्य । पदं ग्ने पूर्वं प्रसृतं पदं ॥ हितेषु मग्नेसप्र

यात्रसीत्येतान्यांगार्हपत्याहवनीयंप्राणीयप्रहृतंकर्मसमाप्यपुनर्विहृत्यपायश्चिहू
तीष्टिः कर्तव्या। नैतदजस्रेष्विस्यादग्न्ये। यत्रपह्यावाये प्रायश्चित्तमुक्तं तत्रानुक्तपुरु
षादिव्यवाय प्रायश्चित्तमेव कुर्यात् सर्वत्रमुत्तोरपस्यानसोवां तदाग्नीगमने त्वाप
दि तत्र तत्र विहितस्य प्रायश्चित्तस्य कल्पांतरोक्तोयमनुकल्पः स्मर्तव्यः। तंनु तन्त्वन्नि
१३ स्थ्वा गार्हपत्यात्सकृन्माहवनीयान्संततामुदकधारांस्रावयेत्। ततः आहवनीये
13 सर्वं प्रायश्चित्तं न कुर्यात्॥ ए तदेव प्रायश्चित्तं न पुनराहवनीयोद्वापनादिकं कर्त १३
व्यमित्यर्थः। आपदीति वचनादसंतापदि सयमनुकल्पः [illegible] श्रीदित्तं तदु
लादिके हविषि निर्वापप्रभृति प्रागुत्पवना [illegible] दधा दद्या [illegible]

आदानयोग्यं चेत्पूर्वोक्तप्रकारेणाहितं दक्षिणाग्नेः दानमनुमंत्रणं सर्वं...
नैव कुर्यात् ॥ ४

अथ योऽहितं दक्षिणाग्निं ते ददामीति यदुक्तं तत्प्रति ... सर्वेषां।
एवमध्वर्युर्यथापूर्वं प्रतिगृह्य ततो भूपतये स्वाहा, भुवनपतये स्वाहा, भूतानां प
तये स्वाहेति स्कन्नमनुमंत्र्य भूमौ स्कन्नमादाय पुनः संस्कृत्य दानयोग्यं चेत् ॥ तत
आहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं च कुर्यात् नैव पुनरादानं भूपतये स्वाहेति पूर्वोक्तमनु
मनुमंत्रणं व्रीहियवपश्वाज्यपयोदध्यामिक्षादिषु हविःषु स्कन्नेषु तत्र तत्र विहि
तेनानुमंत्रणेन समन्वीयते विकल्पते वा यत्र तु नोक्तमनुमंत्रणं तत्र तु भिस्स
मेव सर्वप्रायश्चित्तस्यापर्यन्यासः समान एव ॥ अथवा दर्शपूर्णमासप्रकरणो
पठितत्वाद्दर्शपूर्णमासतद्विकारेष्वेवेदं पूर्वोक्तं स्कन्नानुमंत्रणं नान्यत्र ॥ ३ म

वनप्रभृतिस्कवियरुणाः सर्वं स्नन्नेयत्किंचिद्विस्मयकारं वस्तु धर्मे वेदयेत् । अध्वर्यो

वित्तं ते ददामीति । ततो धर्मं यथापूर्वं प्रतिग्रहमनुपतये स्वाहेति सर्वप्रायश्चि

त्तं तं पूर्ववत्कुर्यात् ॥ स्कन्दावशन्नागपाणाद्यदस्य गृहे पुष्कलं सलवं व्रीह्यादि तद्

१४ 14 दद्यात् अध्वर्यवे । अग्रहस्मुष्मिन्वेदिं किंचित्किंचिद्विद्वत्वादि पुष्कलं । पुष्कलानि चत्व

ारि पूर्णपात्रं प्रवक्तं तद्व्यादि लक्षणलक्षितव्रीह्यादिकं वा देयं । अध्वर्यो १४/२

पुष्कलं ते ददामीति ततो धर्मं यथापूर्वं प्रतिग्रहमनुपतये स्वाहेत्यनुमंत्रणादि स

र्वप्रायश्चित्तं तं पूर्ववत्कुर्यात् ॥ हविः प्रोक्षणादि [illegible] हविर्दोषे अ

ग्नो पतयेयुः तदनुमन्त्र्यादि स्वाहेति समिद्धस्य [illegible] समाप्तकर्मसंस्थे

ओं आमूत्रविड्वर्णविनखः। म्लेच्छाशुद्धपि क [illegible] देहाद्वादश नेमला [illegible] एते मले
केशकीटादिभिः श्वोपहते रजस्वलादिस्पर्शे च ए [illegible] द्विजानी
ये सर्वप्रायश्चित्तं न कुर्यात्॥ केचित्तु रजस्वलास्पर्शनिमित्ते वा पञ्चपर्यन्ते पूर्वोक्त
मुपसमिंधनं प्रायश्चित्तं। रजस्वलास्पर्शे सति अग्नये शुचये पदद्भिः कर्त्तव्या। सर्वाग्नि
स्पर्शे पुनराधानं कर्त्तव्यमिति वर्णयन्ति। उपधानासाकं कपालस्फोटे भिन्ने तत्कपालं
गायत्र्या त्वाशानाक्षरया संदधामीति मंत्रेण शुचिद्रव्यैः संधानकारैः। संधायगा
र्हपत्यस्योपरिधारयित्वा नस्योपरि मनोज्योतिर्जुषतामिति संधानलिंगया जुहु
यात्। मनोज्योतिर्जुषतां संदधामि। विष्णुघृतेन स्वाहा। मनसे ज्योतिष इदं।

एवं कृत्वा नाज्ञातजपं कृत्वा अथैनं कपालं ब्राह्मणोऽभिमृशति मा गा मातृसृप्यगात्

ह्रयास्मपुत्रैः पशुभिर्योनो द्वेष्टि स भिद्यतामिति अभिमन्त्रणं कुर्यात्। अग्नौ अग्नौ

पयोऽग्नीरदानु पर्यग्न्ये सादगान्पुनः। दुग्धा वेदिः परिधयश्च सर्वे यज्ञस्यायुरनुसं

१५ 15 चरन्तीदं सप्तसु प्रक्षिप्य। अनन्तरं कपालमाहृत्य सादनादि मन्त्रेण प्रोक्षणादि कृत्वा

त्रयस्त्रिंशद्गात्रं तत्र वर्तेति पूर्वं प्रयुक्तेषु कपालेषु पिष्टकेषु। तत्र आहवनीये सर्वप्राय १५

श्चित्तं कुर्यात्॥ उपहितस्य भेदे तु तस्य संधानादि पूर्ववत्कृत्वा अन्यत्कपालं संस्कृत्य तस्य

स्थाने च यस्त्रिंशद्गात्रं तत्र वर्तेति उपदध्यात्। अथवा अनुपहितं भिन्नं कपालं उपधानकाले ये

न मन्त्रेणोपहितं तेनैव मन्त्रेण तस्थाने एवान्यत्कपालमुपदध्यात्। अन्यत्सर्वं

पूर्ववत्। केचित्तु त्रयस्त्रिंशद्रात्रं तवद्रूक्षप्रधानपक्षे कपालस्य स्थाने शरावादि कुम्भादि

एतेनैवेस्य प्रकारेणादि तिवर्णयन्ति॥ यदि प्रमुक्तकपाल ... ञ्च पाणावेवं नश्येत्।

तदान्यत्कपालमाहृत्य प्रसादनादिना संस्कृत्य पूर्वोक्तप्रकारेणोपधायाहवनीये स

र्वप्रायश्चित्तं कृत्वा पुरोडाशाभिश्रवणादि यथापूर्वमिष्टिं समाप्य प्रलपनाद्या

श्चित्तेनेष्टिः पूर्णा स्या॥ अथवा दश्यमानः कपालनाशानन्तरं मही द्यौः पृथिवी च न इति

द्यावापृथिव्यायर्चा स्रुवाहुतिमाहवनीये जुहुयात्॥ मही द्यौः पृ॰ मरीमभिः स्वा

हा। द्यावापृथिवीभ्यामिदं॥ भूर्भुवः सुवः स्वाहा प्रजापतय इदं। ततोन्यत्कपालं सा

दनादिना संस्कृत्य पूर्वोक्तप्रकारेणोपधाय पुरोडाशाधिश्रयणादि यथापूर्व

सिद्धिः कर्त्तव्या ॥ अधिश्रयणाद् ऊर्ध्वं कपालनाशे सर्वप्रायश्चित्तमेव ॥ प्रातर्दोहस्यना
शापहारे ये यत्रादिना दूषणादिलक्षणा वार्त्ति यदा भवति तदा तस्य स्थाने त्वेका
दशकपालमैन्द्रं माहेन्द्रं वाग्नीहिमयं पुरोडाशं कुर्यात् ॥ पूर्ववद्दुग्धस्य नाशे ऐन्द्रा
ग्न विकारः पुरोडाशः स्यात् ततः परं सान्नाय्य विकारः उपरत्र पुरोडाशस्य देवतेव स्यात् ॥
१६ सायं दोहेन सह यागः कर्त्तव्यः ॥ अत्रापि यदार्त्तिगतं तेनैव पुनर्यागः कर्त्तव्यः ॥ पूर्व १६
16 वदत्रैवं प्रयोगः ॥ केशकीटादिना दुष्टं हविरप्सु प्रक्षिप्याहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं हु
त्वा तदानीमेवोगरेणगार्हपत्यं दक्षिणं संस्थाप्य सायंदोहं हविर्द्विहायस्य केडायवाह
कादशकपालानि प्रयुज्य संविशंतामित्यामि मृदुस्या ॥ ओं न सा ... सि रक्षो नष्टे ...

होत्रहवणपादानादि शूर्पे सपवित्रे निधाय [illegible] महेंद्राय
वाग्नीहीन् निरूप्य यथापूर्वं पुरोडाशं कुर्यात् । अत्र [illegible] पात्रा
मपि प्रोक्षणं कुर्यात् । अत्र पुनरासनात् पूर्वं मैंद्राग्नधर्माः । ३ उद्वासनात् पूर्वं [illegible] धर्माः ।
इदमिंद्रियमित्यादि प्रातर्दोहधर्माननुवेयुः । तस्मादैंद्रस्य माहेंद्रस्य वा पुरोडाशस्य
नालंकरणं प्रवर्त्तनकाल आग्नेयेन प्रवर्त्यैंद्रस्य माहेंद्रस्य वा पुरोडाशस्य सायंदो
हेन सह प्रदायप्रयोगः कर्त्तव्यः । स्रुवमुख्येनैव प्रचारप्रकृतानुयं त्वेणमपि सान्नाय्य
वदेवा । एवं यथापूर्वमिष्टिं समाप्य प्रणीताप्रणयनादि यथापूर्वं पुनर्दर्शयागः कर्त्तव्यः ॥
केचित्तु दधिपयो वा यदा निर्गतं प्रणयनादि तन्त्रेण सह तेनैव हविषा पुनर्यागं कु

वैश्वानिद्वतीतरयोरदृष्टत्वात्। अथ परे तु यदा निर्गतं तस्य स्थाने पूर्वोक्तप्रकारेण पुरोडा
शं कृत्वा सायंदोहेन सह यागं कृत्वा तदानीमेव वत्सापाकरणादि तद्देव हविरास
द्यतेन वेष्टा पार्वणहोमादिशेषं सर्वेषां तन्त्रेण कुर्वन्ति। केचित्त्वेवमाहुः। यदा पित्र्य
१७ प तरात्रौ वापि ब्राह्मणे पुनर्यागः उक्तः तथापि सूत्रप्रकारेण कृत्वा पुनर्यागः तत्
स्य स्थाने पुरोडाशं कृत्वा पूर्ववद्यागमात्रं कर्तव्यमिति। अत्र कल्पान्तरे त्वनुग्रह उक्तः। १७
अन्यतरदा तौ पुरोडाशो न कर्तव्यः। किं तु होमान्तर सदुग्धं द्विधा विभज्य पात्रद्वये कृ
त्वा पूर्ववत्समवदाय प्रचरेदेवानन्न पुनर्यजेतेति। यदा पुनः [illegible] याग निर्गतस्य पुरो
डाशो निरुप्तस्य [illegible] यदि स्यात् तदा [illegible] कुर्यात्।

नक्षत्रस्य मासि पंचशरावं । अत्रापि सर्वं पुनर्योगादि पूर्ववत्कुर्यात् । यदा दोहद्वयस्य युग-
पद्वैकल्यं वा एकस्य दोहस्य नैतदर्थं प्रायश्चित्तोपक्रमः । सांनाय्यकालेनैव तस्य प्रायश्चित्तं वा-
स्यात् । तदा नित्यमाग्नेयं निरूप्य पुनरप्याग्नेयं पूर्ववन्निरूप्य ऐंद्रं माहेंद्रं वा पंचशरा-
वमोदनं परिशिष्टं चरुं निर्वपेत् । स्कन्नयुक्तिप्रत्याम्नायः शरावः । तेन स्विष्टकृत्प्राद्विरुक्त-
हवींषि निर्वपेत् । अत्राप्याग्नेयपंचशरावयोः रूढत्वासनादूर्ध्वं सान्नाय्यधर्मेतासहप्रदानं
चाग्नेययोरथवा पूर्वस्याग्नेः पुरोडाशेन कर्तव्यः । तेनैवैंद्रेण माहेंद्रेण वा पंचश-
रावेण पूर्वमग्निमिंद्रं माहेंद्रं वोभौ देवते यजेत ॥ अत्र पंचशरावस्य वायव्यक्रोदेव-
तांतरसंबंधः । सहप्रदानेन नित्याग्नेयपंचशरावाग्नेययोः केचिद्विकल्पयोरप्याग्नेय-

याः पृथक् प्रचारयिष्यंतीति पुरोडाशाभ्यां भिस्यवचनात्॥ अत्रापि पुनर्यागादि स-
र्वं पूर्ववत्॥ अत्रैव प्रयोगः॥ केशाकीटादिनादुष्टं हविरप्सु प्रक्षिप्याहवनीये सर्व-
प्रायश्चित्तं हुत्वा तदानीमेवान्यैः कपालानि वरस्थाली निर्वापार्थं द्वाराव्यंचप्र-
युज्य पात्राणि संमृज्य पवानस्य स्यात्सिद्धे तु यत्ते सायमग्निहोत्रहवण्यां सहत्वेत्
१८ ग्रावमादानतपन कृत्वा निर्वपेत् कालेऽपि स्यमाग्नेयं तन्निरूप्य पुनरन्या माग्ने- १८
यमप्यपूर्वं निरूप्य प्रसृज्य स्थिगत्याम्नायेन शरावेण त्रिवेत्सुषाहुतिरूहं ...
यथापूर्वमेवं निरूप्येदं वानामिस्याघ्नकरेति ... राजं
वर्त्तेथामितिविभज्य पद्दम यो इति पुरोडाश ...

तिया पर्यथान्न्रकृष्णाजिनादानादि आग्नेयात् ष्टिकृपल्गु नुपधायधृक्वोसीति
स्थालीं चोपधाय मदंतीः परिषिञ्चस्याग्नेययोः सहस्र वासं पिंडकृत्वायपाणाः गंध्या
वर्तेत्याभिमितिविरुडडुद्रमग्नेरितिद्वयोर्देवतोपदेशानं केचिदकं ति। आग्नेयपंच
शरावयोर्द्विहस्तानीययोरुद्वासनांतं पुरोडाशावरू धर्माः श्रियेरन्। उद्वासनादूर्ध्वं
दोहधर्माः प्रचरणकालमाग्नेययोः पुरोडाशयोः सह प्रचारः। अग्नेरहं देवयज्य
यान्नाद इंद्रियावीन्द्रयासं। अग्नेरहं देवयज्यययाप्राज्ञेमानं महिमानं गमेयामिति
वा कृतानुमंत्रणं कुर्यात्। केचिदाग्नेययोः पृथक्प्रचारमिच्छंति। पुरोडाशाभ्या
मिति वचनात्। पंचशरावस्य सान्नाय्यवदनुमंत्रणं। अन्यत्सर्वं पूर्ववत्। एवमिष्टिं

समाप्य प्रणयनादि पुनर्दर्शयागः कर्तव्यः । केचित्तु यदार्त्तिगतं प्रणयनादि तं त्रे
णा सहैतेनैव हविषा पुनर्यागं कुर्वन्ति । अपरे तु यदार्त्तिगतं तत्स्थाने पूर्वोक्तप्र
कारेण हविरुत्पाद्य यागं वा कृत्वा प्रधानयागान्ते तदानीमेव स्नातावकरणादि दे
वताहविरुत्पाद्य तेनैवेष्ट्वा पार्वणहोमादिशेषं सर्वं पान्तं त्रेणा कुर्वन्ति ॥ अथो
१९ 19 भयविनाशेनाद्वितीयश्चाग्नेयः पुरोडाशः । केवलं पंचशराव एव । तस्मिन्पक्षे आ १९
ग्नेयमेवदायाग्यार्थं पंचशरावैकदेवताग्नेयेन स [illegible]
तानुमंत्रणं । एवमिहापि समाप्य प्रणयनादि पुन [illegible]
दार्त्तिगतं प्रणयनादि तं त्रेणा सहेत्यादि [illegible] ग्रादि

वश्यावांतं नैमित्तिकमेव न प्रतिनिधिः। अतैव कालना[illegible]न्नाय्य
धर्मतायवाजुयाज्ञेय विकारः। एवं द्र पुरोडाशाः पंचशरावे[illegible]मविकारं[illegible]
वितिमन्यते। सर्वत्र पुनर्यागविधौ यस्यपदुष्ट प्रतिनिध्यादिना यागः कृतस्तस्यैव
पुनर्यागोपि सांगः कर्त्तव्यः। नान्यस्यादुष्टस्य। केचित्तु अन्यद्धविस्तद्देवतं निर्वपेदि
त्यत्रापि विशेषवचनाभावात् कृत्स्नमपि दर्शयागमावर्त्तयंति॥ पुरोडाशरूपं
हविर्यागास्सर्वमपक्कमितिज्ञातं चेत्तदा सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा पुनरपियागं कु[illegible]।
र्यात्। अपक्केन यागे कृते तु कृतं कर्म ब्राह्मणतर्पणांतं समाप्य चतुःशरावपरि
मितमोदनं आचार्यपचनेपक्कं चतुरो ब्राह्मणान् [illegible] भोजयेत्।

ऽर्गे च नियमात्तेषां प्रातिऋण्यमेकोऽर्गवः। तत्तत्र हवनीयं प्रणीय सर्वं प्रायश्चि
त्तं च कुर्यात्॥ किं तु सर्वप्रायश्चित्तमेव कुर्यात्। यस्य पुरोडाशौ दुश्शृतौ तदिति पुरोडा
शाग्रहणात् दार्शपौर्णमासिकयोः पुरोडाशयोः द्विकारेषु नेतःप्रायश्चित्तं किं तु सर्वप्रायश्चित्त
मेवाऽपक्वहविरन्यस्मै देवतायै ह्रियमाणमपि यमदेवत्यं मन्त्रायममेव गच्छति॥
२० तस्मात्स्कन्नं तं कृत्वैव यागः कर्तव्यः। पुरस्य यजमानस्य हविः पक्वमपक्वं विषम
20 पक्वं वा तदा यागात्सर्वं पुनर्यागः कर्तव्यः। अत्रापि सर्वप्रायश्चित्तं कृत्वैव पुनरपि
सुस्कन्नं कृत्वा तेनैव यागः कर्तव्यः। हविषां सर्वदाहे एवमन्ये प्रायश्चित्तं। अनेकदेव १२
दाहे अग्निपाकानां हविषामेकदेशदाहस्याक्षाम परि[illegible] सर्वदाहे

||

सर्वप्रायश्चित्तांतं कृत्वा दग्धावशिष्टेन तेनैव हविषा यागः कर्त्तव्यः पुनः स्ववदान

मापर्याप्तमपि हविर्नावशिष्येत्तदा पुरोडाशादेर्दोहस्य वा दाहे सर्वप्रायश्चित्तं

कृत्वा तदुत्करे संस्कृत्य तस्याऽप्प्रतिनिधिं कृत्वा अदग्धैरन्यैर्हविर्भिः सह पृथापूर्वंव

तुःऋत्विजावं पंच वा गृहीतेन दग्धं हविरुक्षानापन्नेनाज्येन यागादि ब्राह्मणतर्पणांतं तंतकु

र्म समाप्य प्रणयनादि ब्राह्मणतर्पणांतं तेनैव हविषा पुनर्यागः कर्त्तव्यः। दग्धे रन्यै

र्हविर्भिः स्पर्धः॥ अत्रान्यद्धविस्तद्देवत्यं निर्वपेदिति दुष्टस्यैव हविषः पुनर्निर्वापविधाना

त्। पुरोडाशे दग्धे व्येके षां मतेन प्रायश्चित्तमुच्यते। इदं वक्ष्यमाणं प्रायश्चित्तं पूर्वोक्तेन

सर्वप्रायश्चित्तेन विकल्प्यते। पुरोडाशे दग्धे तदनंतरमेवाहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं

हुत्वाय द्दग्ध श्लिष्टं तेनैव यागं कृत्वा तस्य कर्म लोप दाक्षिण्यं दग्ध हविरुच्छिष्टं वपउमा
दृष्वाय द्दद्यात् । ब्राह्मणाः अयं वोऽदनदृस्यन्तु हे नद्धे च्छो मंत्रेण प्रतिगृह्णीति । एवं ब्रा
ह्मणो ज्ञानां नदृष्टिं कुर्यात् ॥ नात्र पुनर्यागः । अथवा सर्वदा हे पि यदा दग्ध श्लिष्टं हवि
र्यागार्थे ऽवदाने ऽयोन कल्पं विदापि पर्याप्तं स्यात्तदापि पूर्वोक्तं सर्वदा प्रायश्चित्तं
२१ कुर्यात् ॥ ॥ यस्य यज्ञमानस्य पुरोडाशः कपाले ऽसंपात्या वा यदि देशांतरं गच्छेत् मिद्धे २१
२१ तवा तदा पुरोडाशमादाय बर्हिषि सादयित्वा क्विमुस्यत सीत्यनयाग्नि मंत्रेणामाहिं
साईं वयष्टित इत्यनयाग्नि धारण मित्याहुः । आसीनो तु बर्हिषि अग्नि मंत्रेणानेया
द लोव कर्तव्यो नोद्वासनादि ॥ क्विमुस्यतासि क्विमुत्सो हाः श्रोतं तं ते रिहागाहि । अ

घोरोय ह्रियोम्‌ स्वासीद सदनं स्वं मा हिंसीर्द्देव प्रेषित आऽध्येन तेऽ साक्षस्वं सान:
कूवनसीदिषा। योगक्षेमस्य नाम्‌ प्रा अस्मिन्नासीद बर्हिषि। आऽय सपदक्षिणान्ना दि
ग्घाधि। स्थितस्या सर्वत्रौ षेसर्व प्राय। श्चित्तं कुर्वीत्‌। सर्वत्रौ षेत्वनाज्ञात तत्र पंसर्व प्रायश्चि
त्तं कृत्वा महीनां पयोसीति निर्वापादि कुर्यात्‌। अस्य स्थालीगतेत्वाज्ये प्राग्‌ सवनात्‌
स्कन्ने सति गवाम्भ्यादि दद्यात्‌ दधर्य वै। अधर्यो बिन्दुसालिंते ददामीति। ततो धन्तुर्यथा
पूर्वं मन्त्रेण दानं योऽयं न कृतं स्कन्नं माऽपं मादीयपुनः संस्तस्य भूं पतये स्वाहा भुवन
पतये स्वाहा भूतानां पतये स्वाहेति स्कन्न प्रदेशामभि मन्त्र्याहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं
कुर्यात्‌। आदायोऽयं ते स्कन्नवत्रिंत दानं भूपतये स्वाहेति स्कन्नानुमन्त्राणमाहव

नाये सर्वप्रायश्चित्तं कुर्यात्पुनरादानं । स्फ्यविग्रहणात्प्रभृति प्राग्पात्रासादनात् स्फ्यं नेयपयक्र
दे प्रश्रुरं विद्यते तद्देयं । अष्टमुष्टिं न वेद्धिं विद्धिं विद्धे त्वारि पुष्कलं मित्यादिलक्ष
णालक्षितं श्रीपादिकं देयं । अध्वर्यो पुष्कलं ते ददामीति । ततो ध्वर्युर्यथापूर्वं प्रतिग
ह्यो संत्वा सिंचामि यजुषा प्रजामायुर्धनं वा हिं हस्पतिः प्रसूतो यजमान इह मारि
22 षद्दृ इति मंत्रेण तं स्फ्यं नमाः पुनः स्फ्यविजिपेत् । आदानयोग्यं चेत् संत्वा सिंचामि तिस्फ्यं
22 नमाऽपमज्जिं मंत्रेण यज्ञस्पत्वा प्रमयान्निमयाप्रतिमयोऽनया प्रतिगृह्णामी स्पने 22
न मंत्रेण स्फ्यं न प्रदेशो स्फ्यं नमोऽस्पं वायपाप्राग्रमंजलिना परिगृह्य तस्योपरि प्रा
गादिदिक्षु भूपतये स्वाहेत्यादि त्रिः पंचप्रादेशाः कर्तव्याः । ततो यज्ञस्य त्वेति स्फ्की

न्नस्योपरि भूपतये स्वाहेति प्रागग्रं प्रादेशं मिमीतो भुवनपतये स्वाहेति दक्षिणाग्रं ।
भूतानां पतये स्वाहेति प्रत्यगग्रं भूः स्वाहेत्युदगग्रं ॥ भूर्भुवः स्वाहेत्यूर्ध्वाग्रंस्त
तो भूपतये स्वाहा भुवनपतये स्वाहा भूतानां पतये स्वाहेति स्रुवं न प्रदेशं स्रुवन्नमा
ज्यवापयाप्राप्तमन्त्रं मंत्र्याहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं कुर्यात् ॥ आज्यपाविषये कां
तरमाह ॥ एकेषां मते निर्वापप्रभृति यागसमाप्तिपर्यंतमाज्ये स्रुन्नेतु हस्तेन स्रु
न्नमाज्यमादाय पुनः संस्कृत्य । देवाँ जनमगन्यज्ञस्ततो मा यज्ञस्याशीरागच्छतु
पितॄँ जनमगामित्यादिभिः षड्भिः सप्तभिर्वा भूपतये स्वाहा भुवनपतये इत्यनेन
मंत्रेण यस्रुवेन प्रदेशमभिमंत्र्याहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं कुर्यात् ॥ अत्राप्या

दन्नयोगं पं वे स्रुवे व द्देवांऽनमगान्निस्यादि त्यग्निर्भूपतये स्वाहेत्यनेन वस्कन्नमाज्य
मभिमन्त्र्याहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं च कुर्यात्॥ अस्मिन्पक्षे न च्छिंदत्स्रोण्यादि
दाने। नच संस्रास्मि चामीति नापि नायज्ञस्यत्वे स्यादिना परिग्रहमानं॥ सर्वत्र
बर्हिषि पतितं स्कन्नं न भवति अस्कन्नं हि तेन दद्याद्बर्हिषि स्कन्दतीति श्रुतेः। अतो
२३ 23 न तन प्रायश्चित्तं। किंतु सर्वप्रायश्चित्तमेव कर्त्तव्यं। तत्रापि भूमिपर्यंतं गते पूर्वोक्त
प्रकारेण तत्र तत्र विहितं प्रायश्चित्तं तुल्यतान्निमित्तानुगुणं कर्त्तव्यमिति केचित्। २३
अन्यव्यतिरिक्ते स्कन्ने प्रवर्तेत पृथिवि प्राग्यागात्स्कन्नेषु ष्टलं द्रव्यान्भूपतये स्वाहा
भुवनपतये स्वाहा भूतानां पतये स्वाहेति स्कन्नमनुमंत्र्य स्कन्नं ... त्वा दायस्कवि

क्षिपेत्। आदानयोगपत्येसर्वत्र पुनरेवदानं। सति शेषे तेनैव यजेत। यदि नप्रपा
ङ्गेभ्यो बर्हिः परिध्यंगारस्कंदेदित्यत्र परिधिशब्देन तद्देशमात्रमुपलक्ष्यते। तेना
न्वाधानप्रभृति प्रयाजोपक्रमादित्याहुः। अपरे तु स्रुगादानप्रभृत्यन्तिम प्रयाज
पर्यंतमिति। एवं प्रयाजेभ्यः पूर्वं परिधिभ्यो बर्हिः पूर्वस्यां दिशि यद्यंगारस्कंदेत्।
मा तमो मा यज्ञस्तमन्मा यजमानस्तमत्। नमस्ते अस्त्वायते नमो रुद्र परायते नम
स्ते यत्र निषीदसि। अध्वर्युं मा हिंसीः यजमानं मा हिंसीरिति तमंगारं स्रुवस्य मू
लेन पीडयेत्। आहं यज्ञं दधे निर्ऋतेरुपस्थात्तं देवेभ्यः परिददामीति तमंगारं सं
दंशादिना गृहीत्वा सहस्रशृंगो वृषभो जातवेदाः सोमपृष्ठो घृतवान्सुप्रतीकः।

मानो हासीन्मोच्छितो नेथाऊ हा मगो गो अश्वं नो वीरपोषं वपदुच्छेत्यनेन तमंगारं पुनः
स्थायतने प्रहृत्याहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं कुर्यात् । अपवादहंसी प्रहृत्यतस्योपरि
सहस्रशृंगपादित्यनेन होमः । तस्मिन्प ऊं सहस्रशृंगो वृषभो जातवेदः वीरपोषं च
यच्छ स्वाहा । जातवेदस इदं । ततआहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं कुर्यात् । ।यदि दक्षि
28 णस्याग्निरंगारः स्कंदेत्तदा मा तमोमेत्यक्त्वा ब्रह्मणं माहिंसी यजमानं माहिं 28
24
सीरिति तमंगारं पीडयेत् । आहं यज्ञं ददे इत्यादि पूर्ववत् । । यदि पत्नीयस्यां दक्षि
स्कंदेत्तदा मा तमो मा यज्ञस्तरस्यक्त्वा होतारं मा हिंसीः पत्नीं माहिंसी यजमानं
मा हिंसीरिति पीडनं । आहं यज्ञं ददइत्यादि पूर्ववत् । यद्याहार्यस्कंदेत्तदा मा तमो

मेस्कन्दोऽग्नीध्रं माहिंसीरिति विदुनं॥ अहं यज्ञं ददइत्यादि सर्वप्रायश्चित्तं
पूर्वेण समानो॥ अन्यत्र सर्वत्र बर्हिर्गतमंगारस्याहुतिमपहृत्य विधिना वासेह
स्पसर्वप्रायश्चित्तमेव कुर्यात्॥ आसने धुहविः पुनः समीपेय दिक्कात्कः पश्चात्पुनासह
त्रानुपरिगात्वेद्धविषामुपर्यासीदेद्वाइदं विष्णुर्विचक्रमइत्यादि सर्वप्रायश्चित्तं वा
हवनीयेजुहुयात्॥ काकोपस्पृष्टानां दारुमयानां पात्राणां तक्षणेन शुद्धिः॥ मन्मया
नां पात्राणां पुनः पाकेनैव। एवं संशोधनं कृत्वा पश्चात्पुनरपि वानस्पत्यासीस्या
दिना यथापूर्वमुपहृतं तद्धरेद्धविर्वोत्साद्य यागः कर्त्तव्यः॥ आज्यपुरोडाशादिषु यक्ष
धुच्छैः पतेन्न तत्र प्रायश्चित्तं। किन्तु सर्वप्रायश्चित्तमेव कुर्यात्॥ वस्यय इमान स्पस

र्वाणि हवींषि दहनादिभिर्विनश्येयुः। कृम्याकीटादिभिर्वा दुष्येयुः। अनेन प्रकारेण वा धर्म
शास्त्रेषु यागानां यदन्योऽन्यं तदेव हविर्व्यापन्नमित्युच्यते। एवं सर्वेषां हविषां प्राज्ञानां
नाद्यादोषापहारादौ सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा व्याहृत्या पात्राण्यप्सु प्रक्षिप्य। अत्रापि दारु
मयानां पात्राणां मृन्मयानां च तत्तद्दोषानुगुणं प्रक्षालनतक्षणपुनःपाकादि
२५ भिर्धर्मशास्त्रविहितैः संस्कारैः पात्राणि तत्तन्निमित्तानुगुणं संस्कृत्य पवित्रे कृत्वा २५
·25 प्रक्षाल्य ते बिलं विघ्नाचितिसार्पिर्धान्यस्य बिलमपावृत्य स्पाद्वहतादं गांतं हुत्वा कर्तुमसं
त्र्यकमाद्यग्निं गृहीत्वा वेद्यामासाद्यासन्नाभिमर्शनं संपाद्यो वाङ्मनःप्रतिनिधानां
देवताः प्रधानदेवताश्च पूर्ववद्यजेत। उपांशुयाजव्यतिरिक्तानामाज्यहविषामपि

नोपांशुयाजधर्मत्वं प्रतिनिषेधसाद्धर्म्यत्वोपपत्तेः। उपांशुहविषोपांशुधर्मत्वादिदं
प्रायश्चित्तं योऽयाऽस्पस्कन्धात्मवदाने॥ इतरेषां ध्रुवान्तएवावनुर्धाकरणं हविःशेष
णं ज्ञानेन स्याः। एवं तत्र ब्राह्मणे तर्पणं नाभिषिंच्य समाप्य प्रणयनादि पुनरिज्या
व कर्तव्या॥ सर्वहविर्व्यापत्तौ साम्नाय्यस्याप्येतदेव प्रायश्चित्तं॥ अन्यत्र पुनः पू
र्वोक्तमार्गे प्रायश्चित्तं कर्तव्यं। सर्वहविषां नाशादिसंज्ञ व एवैतत्प्रायश्चित्तं कु
र्यात्॥ अ सर्वनाशापहारे तेषामेव हविषां पुनरुत्पत्तिं कृत्वा यथापूर्वं यागः कृ
र्तव्यः। आश्वलायनमते तु देवतावाहनादूर्ध्वमेवेयं पुनरिज्या॥ ततः पूर्वं हवि
रात्तिरेव गुणान्नूतस्य हविषः सर्वदा हविषां रात्तिरेवानेऽस्यारात्तिरिति। अत्रा

यं विसेष्ट्का ॥ सर्वहविर्दाहे सर्वहविर्दाह्येषे वह्न्याहुतिः । अत्र हविराहुतिर्व्यापन्नं हवि
रप्सु प्रक्षेप्तव्यं । दग्धमधिकं वोत्करे सादयं ॥ अथ हविषां व्यापत्तिनिमित्तान्युच्यन्ते ॥
महापातकादिपुरुषस्यामांस्पर्शादयो नखलोमं द्वादशविधानि मलानि सृगालमार्जा
२६ 26 रादयो मेध्यसेवी क्रिमिनीलमक्षिकाकीटादि मत्कुणादयः । एवमादीनि धर्मशा
स्त्रनिमित्तान्यन्यान्यपि व्यापत्तिनिमित्तानि ॥ एतैरुपहतेन न हविषा यागो न कर्त २६
व्यः । किं त्वानां यदन्योऽप्यं त[illegible] दुष्टं तेन यजेतेति ॥ तद्दुष्टं तद्धविरप्सु प्रक्षिपे
त् ॥ दारुमयानि पात्राणि तु अवलेखनप्रक्षालनादिना शोधयित्वैवाहवनी
ये प्रहरेत् ॥ अकर्मकाले पुनः सोपासने लौकिके वाग्नौ वा न ततोऽन्यानि पात्राण्या

हस्तवानस्पर्शासि दशायत्ते स्याग्निहोत्रहवण्यादानादि यथापूर्वं दुष्टं हविस्त्या
ज्य यागः कर्त्तव्यः ॥ केचित्त्वेवमाहुः । केशापिपीलिकादिभिर्दुष्टे हविषि तैः सह तस्य
स्य प्रदेशमात्रमुद्धृत्य पश्चादवशिष्टं हविर्द्वं तत्स्थानादिना शोधयित्वा तेन यागः
कर्त्तव्यः । तस्य स्पर्शमात्रं त्ववलेखनप्रक्षालनादिना यथार्हं शोधयित्वा प्रयोक्तव्यं ॥
केशापिपीलिकादिभिः सह पाके तु तद्धविस्त्याज्यमेवेति । पूर्वोक्तेषु हविष्षु मक्षापात
कादियुक्तोदक्यादिषु दोषहेतुषु मध्ये विष्ठादिव्यतिरिक्तैर्दूषितं व्रीहितंडुलादिकं
चेषणोत्पूर्वं प्रक्षालनेनैव शुध्येत् ॥ तथा विशसनात्पूर्वं पशुश्च ॥ तस्माद्दशापि दो
षानंतरमाहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा प्रक्षाल्य यथापूर्वं हविस्त्याज्य यागः कर्त्त

व्यः। विष्ठादिसंसर्गे तु निर्वापादूर्ध्वं पशुव्यतिरिक्तं सर्वस्याऽप्यमेवेत्यर्थः। यदि पात्रास्थं
वं हविः श्वोक्रीटादिभिरुपहतं विनष्टं वस्यात् तदा तदुपहतं हविरप्सु प्रक्षिप्याहव
नीये सर्वप्रायश्चित्तं कृत्वा यद्देवत्यं हविर्दुष्टं तद्देवत्यमन्यद्धविर्निर्वपेत्॥ वानस्प
२७ त्यासि दलयत्येत्याग्निहोत्रहवं णपादानादि यथापूर्वं हविरुत्पाद्य यागः कर्त्तव्यः
२२ श्रौतस्मार्त्तकार्यानसाम्नाय्यप्रायश्चित्तं तत्र पुनर्दृष्टस्यातैलतदानीमेव तदुत्पाद्य यागः २७
कर्त्तव्यः। उभयदोषे पुनराज्यं प्रतिनिधिं कृत्वा प्रधानयागः कर्त्तव्यः॥ वाजिनस्य
दोषे प्यवमेव सर्वत्र प्रतिनिधिः। सर्वदोषानंतरं सर्वप्रायश्चित्तं कुर्यात्॥ एवं ह
विषां प्रमादादालस्यादिभिर्नानाविधदोषसंभवान्निर्णया दैः सर्वमेव हवी

षिन्नोधायित्वा पश्चादेव निर्वापादि कुर्यात्॥ निर्वापात्पश्चादपि यागसमाप्तिपर्यं
तमप्रमत्तेनैव यागः कर्तव्य इत्यर्थः॥ यस्मिन् कर्मणि यस्या देवताया आगमो नास्ति तां
देवतां तस्मिन् कर्मणि यद्यावाहयेत् तदा तां देवतामावाहनक्रमेणाग्नौ वाऽप्सु हविः
पांसु याज्ञवल्क्येन। उत्तमप्रयाजादिषु आवाहनक्रमेण तस्या देवताया आगमो
भवति न वा। एवमनागादेवतायाः प्रमादान्निरूप्तव्रीह्यादिकमुपाहृतं वाप्सु प्र
क्षिपेत्यप्रकारयथापूर्वं निर्वापादि कर्तव्यं॥ यदा पुनरनागि देवताया निरूप्तं व्रीह्या
दिकं आगि देवतायैर्न संसृष्टं भवति। तदा संसृष्टं सर्वमप्सु प्रक्षिप्य पुनर्यथा निर्वा
पादि कुर्यात्॥ अन्येन संसृष्टं हविर्विभागमन्त्रेण विभज्याऽगिदेवार्थं हविः प्रक्षि

रेत्यक्त्वा अन्येन हविषा यागः कर्त्तव्य इत्याहुः ॥ ॥ यदि त्वाग्नीन्यादेवतायामावाहनं
निर्वापणं वा विस्मृतं स्यात्तदा स्मृते तस्मिन् त्वन्नोऽग्ने सत्वं नोऽग्न इत्याहुतीः स
र्वप्रायश्चित्तं च हुत्वा ॥ अनंतरमेव होतोपोक्तायमनसा तामावाहयेत् ॥ निर्वप
णादि वाध्वर्युः कुर्यात् ॥ एवमावाह्य यद्वो देवा अतिपातयानीत्याहुतिं सर्वप्राय
२८ 28 श्चित्तं चाहवनीये हुत्वा यथापूर्वं यागं कुर्यात् ॥ अत्र तु हविषां क्रम एवेष्टा क्रमः । २८
तस्माद्धविः क्रमेणैव यागः कर्त्तव्यः ॥ यागानंतरं तत्स्मरणे तु त्वन्नोऽग्ने स त्वन्नोऽग्न
न इत्याहुतीः सर्वप्रायश्चित्तं चाहवनीये हुत्वा ततस्तस्मिन्नेवाहवनीये यद्वो देवा
अतिपादयानीत्याहुतिं सर्वप्रायश्चित्तं कुर्यात् ॥ न पुनस्तावाहितादि त्वाग्निन्या

एवंनिर्वापणमनुपकरणं वा कृत्वा उपसादनप्रोक्षणादि धर्माणि न्यायउच्चाराणां यदि
कुर्यात्॥ तदा सर्वप्रायश्चित्तमेव कुर्यात्॥ स्विष्टो यजमानस्य देवता विपर्यासेन येषुः॥ य
था अग्नीषोमयोः पूर्वं निर्वापावाहनादि अग्नेः पश्चादयं देवताविपर्यासः पूर्वं पूर्वार्द्धा
दवदाने पश्चान्मध्यात् अयमवदानविपर्यासः अग्नीषोमीपाद स्येयोगः॥ आग्नेया
दग्नीषोमयोरयं विपर्यासः॥ अग्नीषोमीयस्य पूर्वं प्रपन्नादि पश्चादाग्नेयस्य अ
यं विपर्यासः याऽयमनुवाक्यां कुर्यात्॥ अनुवाक्यां वा याऽयां अयं याऽयानुवाक्या विपर्या
सः सर्वप्रायश्चित्तं वऽनु कुर्यात्॥ देवतायागस्य विपर्यासस्य यालोपो देवतां तरयापूर्वो
क्तेषु निमित्तेषु पुष्कलं दत्वा हवनीये सर्वप्रायश्चित्तं वकुर्यात् लुप्तं कर्म यथापूर्वमेव

कुर्यात्॥ विपर्यासे तु पुष्कलदानं सर्वप्रायश्चित्तं च कृत्वा लुप्तं कर्म यथा॥ पूर्वमेव कुर्या
त्॥ विपर्यासे तु पुष्कलदानं सर्वप्रायश्चित्तं च कुर्यात्॥ न पुनस्तत्कर्म कर्तव्यं। कृतस्य
पुनः करणायोगात्॥ अथवा पूर्वोक्तेषु निमित्तेषूत्पन्नेष्वग्नेः सत्यन्तो अग्नद्वसाकु
त्तिं सर्वप्रायश्चित्तं वाहवनीये जुहुयात्॥ अत्रापि लुप्तस्य पुनःकरणादि पूर्व
२२ 21 वदेव॥ अस्य प्रायश्चित्तस्य पूर्वोक्तपुष्कलेनान्नेन तु समुच्चयः शास्त्रांतरोक्तत्वात्॥ २२
देवतांतरयष्य समाप्ते कर्मणि स्मृते तदानीमेव यागः निर्वापे समाप्ते कर्मणि प्र
धानं लुप्तं यदि स्मर्यते तदा तद्देवप्रधानं पूर्वोक्तं प्रायश्चित्तं एवं कृत्वा आज्यभागाद्यनुया
जादि सर्वांगसहितं यथापूर्वं यजेत॥ समाप्ते कर्मणि मुख्यकालातिपन्ने स्मृतं

येनादा अंतरित प्रायश्चित्तं मुख्यकालातिपत्तिप्रायश्चित्तं च कृत्वा सांगं तदेवपक्षे तु।
गौणकाले प्रतीते प्रायश्चित्तमात्रं कर्तव्यं॥ न पुनर्लुप्तमनुष्ठेयं॥ अंगं पुनरागादुप
करणं॥ लुप्तकर्मणि समाप्ते पूर्वोक्तप्रायश्चित्तपूर्वकमनुष्ठेयं॥ समाप्ते कर्मणि तु स्मृत्वा
दिस्मरणादिनाक्रूपं विसमाधेयं॥ संनिपत्योपकारकं पुनरूपकार्यकं चोपप[illegible]गात्। ३
प्राक्समाप्तं सर्वं प्रायश्चित्तमनुष्ठेयं। अतः परं सर्वप्रायश्चित्तमात्रं कर्तव्यं॥ न पुनरनुष्ठे
यं॥ दाराग्न्याधानमंत्रस्य पुनरस्मृत्यपि कार्येज्यपक्षे कर्तव्यं तु तिक्रवितू। न कर्तव्यं द्वत्यपदे।
या गार्ह्यं पूर्वकं स्कन्नावतं हविर्योगात्। पूर्वं यदि स्कन्दे तदा अध्वर्यवे पुष्कलं दत्वान्नप
तये स्वाहा भुवनपतये स्वाहा भूतानां पतये स्वाहेति स्कन्नमनुमंत्र्यन्तःक्षीतद्धविरादा

यः पुनः स्कन्दितं गृहीत्वाहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं च हुत्वा तेनैव हविषा यागः कर्तव्यः। यद्यसु
च्चोस्कन्नं देवतादापुष्कलं दत्वाऽभूपतय इत्यनुमंत्र्य तदप्सु प्रक्षिप्याहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं
च हुत्वाऽवत्तशिष्टात् पुनर्यागः कर्तव्यः॥ सान्नाय्यं स्यापुद्वासनादूर्ध्वं प्रागवदानात्स्कं
देनेऽभूपतये स्वाहा भुवनपतये स्वाहा भूतानां पतये स्वाहेति स्कन्नं पयोऽनुमंत्र्याहवनी
३० 30 ये सर्वप्रायश्चित्तं च हुत्वा यागः कर्तव्यः॥ स्कन्नातं सान्नाय्यं यदि स्कन्दे तदापुष्कलं द
त्वाऽभूपतये स्वाहा भुवनपतये स्वाहा भूतानां पतये स्वाहेति स्कन्नमनुमंत्र्याहवनी ३०
ये सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वाऽवत्तशिष्टात्पुनरवदाय यागः कर्तव्यः॥ तथा यागादूर्ध्वं
दुष्टेन हविषा यागः कृतश्चेत्तदा सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा यथापूर्वं तद्विरसा यागः

कर्त्तव्यः॥ तस्यापकृष्टत्वात्॥ केचित्तु यागकाले हविर्द्दोषप्रसङ्गाभावात् तस्य साधुत्वं म
न्यमानास्तदा दृष्टिमिच्छंति। यागार्थमेव तस्य दोषे सति तदप्सु प्रक्षिप्य तत एव पुन
रवदाय यागः कर्त्तव्यः॥ यागानंतरं हविर्दोषापहरणाशादौ सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा
स्विष्टकृतं प्राशित्रमिडां चावद्येन कुर्यात्॥ अथवा तः स्विष्टकृदिडाप्राशित्रहरणोत्था
न्यस्य शाल्याः। अन्यत्सर्वं पूर्ववत्॥ एवं ब्राह्मणतर्पणांतमिष्टिः कर्त्तव्या॥ केचित्तु स्विष्ट
कृद्व्यतिरिक्तानां लोपमिच्छंति। अत्र दक्षिणा नवोप्यनेतनान्वाहार्यमप्यदत्वा यागो
कृते यजमानो दक्षिणातुल्यमूल्यां पूर्ववत् दद्यात्॥ यत्र पुनरादितो दक्षिणा न
दीयंते तत्र दक्षिणातुल्यमूल्या सर्वस्याप्याशासनवंधास्थापनीमूल्यमिदांतस्यागायदि

हः शास्त्रोद्वासनमकृत्वा प्रमादादनुयागार्थमाग्नावग्निंश्च यत्नोदायद्वो देवा अति
पादयानीत्याहुतिं सर्वप्रायश्चित्तं वाहवनीये हुत्वाहविःशेषोद्वासनानंतरं कर्मय
था प्रकृति कुर्यात् ॥ दर्शपूर्णमासेष्टिपशुचातुर्मास्येषु अविज्ञातदोषनिर्घातार्थं ब्र
ह्मप्रतिष्ठेत्यादिव्याहृतिभिर्विहृताभिः समस्ताभिश्च हुत्वेयं वाहः होमं कुर्यात् ॥
३१ अथवानाज्ञाताविष्टाभिः स्वाहेत्यादिभिरष्टौ होमं कुर्यात् ॥ अथवानाज्ञाता ३१
विष्टाभिः स्वाहेत्यादिभिरष्टौ होमं कुर्यात् ॥ यद्यप्येतद्दोषनिर्घातार्थं त्वान्तेमिति
कृतं तथापि पुरुषप्रमादादिना तदन्तरे कर्मणि नानाविधदोषसंभवान्निःसंशयति
अतो वेदं स्पतनक्षेत्रमामि स्वार्थं ॥ निश्चिते निमित्ते यदि प्रायश्चित्ताभावेऽपि नमिष्टौ

यत्रैतदनाज्ञातमिति तिस्र आहुतीराहवनीये जुहुयात् ।। [illegible] यत्र ज्ञात[illegible] विशेषो
नोक्तः तत्र सर्वप्रायश्चित्तं जुहुयात् ।। प्रायश्चित्तानुक्तोपदिष्टस्थाने ऽज्ञातप्रायश्चित्तं स
र्वप्रायश्चित्तं स्याद्विकल्प इत्यर्थः ।। ऋग्वेदोक्तस्य कर्मणो [illegible] मन्त्रस्यावा[illegible] स तिसृभिर्व्याहृतिभि
र्हुपत्ये जुहुयात् ।। यजुर्वे[illegible]दोक्तस्य भुवः स्वाहेति दक्षिणाग्नौ सामवेदोक्तस्य सुवः
स्वाहेत्याहवनीये ।। युगपत्सर्वेषां मन्त्रेषु भूर्भुवः सुवः स्वाहेति सर्वा अनुद्रुत्य आहवनीये
एव जुहुयात् ।। केचिद्युगपद्दोषेऽग्नित्रयेऽपि तिसृभिः क्रमेण होमं कुर्वन्ति । भूर्भुवः सुवः सुव
रिति समस्ताभिर्व्याहृतिभिर्येऽपि आहवनीये होम उक्तः सर्वप्रायश्चित्तमिति स्मृत्यते ।। अत्र
पर्यायाः एकैकं मन्त्रेषु व्यस्ताभिरग्नित्रये होम उक्तः । तदपि सर्वप्रायश्चित्तमुच्यते । तदिद

मुक्तपविधासर्वप्रायश्चित्तं तत्र विहितेऽर्थे पंचहोमेऽप्यादानमंत्रणादिरूपैरशेषैरपि
प्रायश्चित्तैः समुच्चीयतइत्येकः पक्षः विकल्पइतिअपरः॥प्रायश्चित्तविशेषानुक्ताविद
दमेवक्षिप्यतइतितृतीयः सर्वप्रायश्चित्तेषुपक्षत्रयरूपतयायज्ञाराधनपापक्षयहृदयेमहा
विष्णुरनुचिंतनीयः॥यदिप्रमादात्कस्यचित्क्लोपक्रमविपर्यासोवानुवेत्तदात्वन्नोअग्ने
३२ 32 सत्वन्नोअग्नइतिहोमोहोतव्यो।तत्रलुप्तंकर्मपुनःकर्तव्यं।विपर्यासेतुकेवलंहोमएवानपु ३२
नस्तत्कर्तव्यं॥कृतस्यपुनःकरणायोगात्॥यत्रपुनर्लोपेविपर्यासेवाप्रायश्चित्तंविशेषो
नोक्तः।तत्रसर्वत्रेदमेवप्रायश्चित्तंकर्तव्यं॥कालविशेषमुपादायविहितानिप्रायश्चि
त्तानि।इदानींतदनुपादानेनसामान्यविहितप्रायश्चित्तान्युच्यंते॥यदियस्पऽपमान

स्य पूर्ववयसो वृद्धाः पित्रादयः। अपरवयसः पुत्रादयो ज्ञातयः संततं स्त्रियं तं स्याद्गृहदाहे
वा क्षामवतीष्टिः कर्त्तव्या। तस्या यं प्रयोगः। क्षामवत्येष्टया यक्ष्ये। पुरुषमरणानि गृहस्यपर्णं
गृहदाहाग्निनिमित्तार्थमिति वा निमित्तानुगुणासंकल्प्य विद्धद्दासि आधेययज्ञापरे ऐंद्रं हृ
विरिदमेषां। यस्यां तिथाविष्टिस्तस्यां शिरः पौर्णमासं तंत्रं। अग्नये क्षामव
ते जुष्टं निर्वपामि।। अग्नये क्षामवते हव्यं रक्षस्व। अग्नये क्षामवते वो जुष्टं प्रोक्षामि।।
एष मयि वापसंवापाभिघारणोद्वासना कपालोपधानकाले यथा पूर्वमष्टौ कपालानुपधा
य मदंस्याधिश्रयणादि सर्वमाग्नेयवत्। अग्नये क्षामते नु ब्रूहि। अग्निं क्षामवंतं यज। अग्न
ये क्षामवत इदं। अग्नेः क्षामवतो हं देवयज्यया अन्नादो भूयासं। विद्रुस्य प्राशित्रं बलुर्धार

रणां च अन्वाहार्यो दक्षिणा। अग्नेः सामवतोहमुज्जितिमनूज्जेषं। यज्ञो बभूव यज्ञस्तांच
मवर्द्धि। अग्ने दद्दाग्निस्त्वेवस अभिपूर्वणील इतियाज्यानुवाक्ये। एषेष्टिर्यजमानस्य गृहदा
हएव कर्त्तव्या। न त्वन्यत्र गृहवासे। तद्गृहे गार्हपत्यादीनां मिथः संसर्गे अन्येन लौकिकेन
वैदिकेन वा संसर्गे सामान्येन विविचयेष्टिः कर्त्तव्या। यत्र पुनरन्या विशेषविहिता तत्र
३२ सैव भवति यथा गार्हपत्याहवनीययोः संसर्गे विभुमद्वृष्टिरित्यादि। विविचयेष्टिः प्रयोगः।
अग्निसंसर्गदोषनिर्हरणार्थं विविचीष्ट्या यक्ष्य इति संकल्प्य ... सार्थं मन्त्रेण तदाद ३२
राण्योः समारोपयित्वा पावरोहणयतने निधानान्याधानादि ... तंत्रं।
पात्रप्रयोगकाले अष्टौ कपालानि स्थाल्यद्वंद्वं दोषं प्रकृतिवत् ... के अग्नये

विविचये जुष्टं निर्वपामि। अग्ने विविचे हव्यं रक्षस्व। अग्नये विविचये वो जुष्टं प्रोक्षामि। एव
मधिवाप संवापाज्य धारणेषु। अग्नये विविचये जुष्टं गृह्णामि। अग्निं विविचं यजामि। अग्नये विवि
चये वषट्। अग्ने र्विविचेरहं देवयज्ययान्नादो भूयासं। न पार्वणहोमः। विश्वरूप प्रायश्चित्तं वक्तु
र्याङ्करणं॥ अन्वाहार्यो दक्षिणा। यज्ञो बभूव यज्ञं त्रयं यमवर्ज्यो वितेविष्ठ्य गवालङ्कृता सोऽग्
ने॥ त्वामग्ने मानुषीरीडते विश्वाद्वितीयाऽस्यानुवाक्ये। यदि गार्हपत्याहवनीयौ संसृज्येया
तां तदा संसृष्टमग्निं तत्रादरण्यो र्मन्त्रेण समारोप्य माथित्वोपावरोह्यायतने निधायाग्ने
विविचये दूर्ष्टिः कर्तव्या। तस्या विविचिवस्य योगः॥ अग्नये विविचये जुष्टं निर्वपामि। अग्नये
विविचे हव्यं रक्षस्व। अग्नये विविचये वो जुष्टं प्रोक्षामि। एवमधिवाप संवापाज्य धारणेषु॥

अग्नये विविचये नुष्ठाहि। अग्निं विविचं यज। अग्नये विविचयद्। अग्नेर्विविचोऽहं देवयज्यया-
न्नवाससे। अग्नये स्वर्वतो विविचीष्टिवदा। अग्निना विविचा वयं गीर्भिः स्तोमं मनामहे। स नो
रास्व सहस्त्रिणः॥ कविरग्निः समिध्यते विप्रो यज्ञस्य साधनः। विविचवद्रास्व नो वास्येति
याज्यानुवाक्ये॥ गा हस्त्यादक्षिणा॥ अग्नेर्दक्षिणा॥ अग्नये ह विनी पयोर्वा संसर्गे वीतय इष्टीः।
३४ अत्रापि पूर्ववत्संस्कृताग्नेः समारोपणादि पूर्ववत्कृत्वाग्न्याधानादि कुर्यात्॥ विवि ३४
३१ चवद्विधिनर्तुपक्षेणः। प्रयोगाश्च विविचीष्टिवत्। अग्नये वीतये जुष्टं निर्वपामि॥ अग्ने
वीतये हव्यं रक्षस्व। अग्नये वीतये वो जुष्टं प्रोक्षामि॥ इत्यादि यथार्थमूहः। अग्न आ
याहि वीतये। अग्निं देववीतये इति याज्यानुवाक्ये। प्रदातव्योदावाग्निः। अग्न्यादाने

गृहदाहवह्निः । शवाग्निर्मथिताग्निः । एतैः संसर्गे शुचिपदृष्टिः । अत्रापि संसृष्टाग्नेः समा
रोपणादि सर्वं विविचीष्टिवत् । प्रयोगो द्रष्टव्यः । अग्निः शुचिव्रततम उदग्ने शुचयस्ता
वेति याज्यानुवाक्ये । तद्भूमाग्निना ग्रामो नाग्नीनां संसर्गे संकुसुकेष्टिः । यथा संसृष्टाग्नेः समा
रोपणादि कृत्वा अष्टौ कपालानि प्रयुज्य पवित्रकरणादि निर्वापकाले अग्नये संकुसुका
य जुष्टं निर्वपामि ॥ अग्ने संकुसुक हव्यं रक्षस्व ॥ अग्नये संकुसुकाय वो जुष्टं प्रोक्षामि इ
त्यादि यथा पूर्वम् ॥ अग्नेः संकुसुकस्याहं देवयज्यया अन्नादो भूयासं ॥ संकुसुको विकुसुको
विक्रिरो यश्च विष्किरः । माषाद्स्पेन नलेध्मेन क्रव्यादं शमयामसि । अग्निश्च यः संकुसु
को गौरि प्राणिमस्मह ॥ अनूमयन्त्रियाः शुद्धाः । प्राणा आपः पुंषिता रपदिति याज्यानुवा

कः॥ यद्यन्या नि प्रकृवे वाग्निनाग्नीनां संसर्गे अप्सुमतइष्टिः पूर्ववत्॥ संसृष्टाग्नेस
मारोपणादि कृत्वा अप्सुमतस्येष्टायप्सुइत्यादि। अग्नयेऽप्सुमते जुष्टं निर्वपामि॥ अग्नेऽ
प्सुमन् हव्यं रक्षस्व। अग्नयेऽप्सुमते वो जुष्टं प्रोक्षामि। एवमधिवापसंवापाज्यधारणेषु॥
अग्नयेऽप्सुमते जुष्टं हि। अग्निमप्सुमन्तं यज। अग्नेरप्सुमतोऽहं देवयज्ययान्नादो भूयासं। अ
३५ ग्नेरप्सुमतोऽहमुज्जितिमनूज्जेषं। अप्स्वग्ने सधिष्टव गर्भो अस्योषधीनामिति याज्यानुवाक्ये॥ ३५
संसृष्टमग्निं मन्त्रेण समारोप्य मथित्वा पावकायाप तनेनिधाय तत्रैव सर्वा विसंसर्गेष्टिः
कर्तव्या। यदानु पृथग्गतोऽन्यैकदेशस्थो विधिनाग्नीनामेकदेशो नलौकिकाग्निना वा संसृ
ज्यते तदा न संसर्गेष्टिः कर्तव्या। किंतु संसर्गमेवानुपेक्ष्य सर्वप्रायश्चित्तमेव कर्तव्यं॥

यदिगृह्यदारकादिनिमित्तवशात् लोपमवसादयेत् प्रमस्तं ताः सर्वाँदृष्टयो गुणपसमेतासु
तादेहि नाम येक्रम प्रथमं विविचीष्टिः कर्तव्या । अनंतरं त्रुवीष्टिः ॥ अत्र ज्ञीनन्हतीपांस
वनिमित्तसन्निपातनप्रयुक्तानिर्वपेत् ॥ तस्या प्रयोगः । इष्ठाय क्ष्यदृत्यादिपौर्णमासं
तन्त्रं । अष्टाकपालानिस्य । स्थद्वैवंरोपं प्रकृतिवत् । निर्वापकाले अग्नये व्रतपतये जुष्टं
निर्वपामि ॥ अग्ने व्रतपते द्व्यंरक्षस्व । अग्नये व्रतपतये वो जुष्टं प्रोक्षामि । एवमधिवापसं
वापाभिघारणेषु । अग्नये व्रतपतयेनुब्रूहि ॥ अग्निं व्रतपतिं यज ॥ अग्नेर्व्रतपतेरहं देवय
ज्यया । आदोकपालं । अपार्वणहोमः ॥ नारिष्टादि । अन्वाहार्यो दक्षिणा । पत्नीवत्संवयज्ञं
त्रं वमवर्जं ॥ त्वमग्ने व्रतपा कुर्वि । व्रतानुविश्व द्रुतपा । अदाभ्य इति याज्यानुवाक्ये ॥ एवं

व्रतभृतेष्टिं कृत्वा तदनंतरं सम्पुमतीष्टिः। ततो वीतपद्ष्टिः। ततः संकुसुकेष्टिः। सर्वांते
ऽमतीष्टिः। ततो वीतपद्ष्टिः। ततः संकुसुकेष्टिः। सर्वांते ऽमवतीष्टिः कर्तव्या॥ अप
वा सप्यमं विविचीष्टिं कृत्वा व्रातभृतीं द्वितीयं निर्वपेत्॥ ततः सुचीष्टिं पूर्ववत्। असु
मतीं चतुर्थं॥ ततो विपृषद्ष्टिः। ततो वीतपद्ष्टिः। ततः संकुसुकेष्टिः। ततः ऽमवतेष्टिः।
३६ सर्वासामंते व्रातपतेष्टिः। इयं व्रातपतीष्टिः पिण्डस्मिन्पक्षे॥ अस्याः इष्टेः प्रयोगः॥ इ
ष्टाय स्य पद्ध्या दिपौर्णमासं तंत्रं॥ अपयज्ञाय एष्टं हविः इदमेषां मयि। पात्रप्रयोग ३६
काले अष्टौ कपालानि स्थाप्य इदंद्वं प्रोक्षं प्रकृतिवत् निर्वपणकाले। अग्नये व्रतपतये जु
ष्टं निर्वपामि॥ अग्ने व्रतपते त्व्यं ऽऽ स्तरवा॥ अग्नये व्रतपतये वोजुष्टं प्रोक्षामि॥

वमाधिवापस्संवा पाणि घारागोषु शिष्टं सर्वमाग्नेयवत्॥ अग्नेर्व्रतपतेरहं देवयज्यया
आदौ न्यासे॥ त्वमग्ने व्रतपा असि यद्वो वयं प्रमिनाम व्रतानीति याज्यानुवाक्ये॥
अन्वाहार्यो दक्षिणा। यज्ञो बभूव यज्ञस्तं व मवर्ड्डं। एवं व्रतपतीष्टिरं ते कर्त्तव्या॥ एवं सर्व
जित सन्निपाते पूर्वोक्तेन क्रमेण प्रयः। निमित्तसंनिपाते तु निमित्तोत्पत्तिक्रमेणै
व प्रयः। अतिपपन्निमित्तसन्निपाते तु निमित्तोत्पत्तिक्रमेणैव प्रयः। स्वस्नाग्निसंसर्गए
वैताद्दप्रयः कर्त्तव्य इत्सर्थः। न चेदूदेशसंसर्गो॥ अग्निसंसर्गे आर्त्तिजाक्षपाते निस्स
र्गो वा आग्रयणेनानिष्ट्वा नवान्नाशने पथप्रमीतप्रमीतिष्कृतो कपालमाग्नेयवद्ध
वगानेण पूर्णाहुतिरुक्ता॥ एवं बौधायनेनोक्तमिष्टिः पूर्वाहुतिः। स्रुवाहुतिः पूर्वगा ह

यच्छति। तस्मादग्राह्यस्यैव पूर्णाहुतिः॥ यदि सत्ये वाहवनीयादावज्ञाना दन्यो प्याहवनीया
दिस्तस्योपरि प्रणीयते॥ तदाग्नयेग्निवतइष्टिः कर्त्तव्या। तस्याः प्रयोगः। इष्टाय इत्यादि
पौर्णमासं तंत्रं॥ अष्टाकपालान्निरूप्य दद्भ्यो निर्वपणकाले अग्नयेग्निवतेजुष्टं नि
र्वपामि॥ अग्नेग्निवन्हव्यं रक्षस्व। अग्नयेग्निवते वोजुष्टं प्रोक्षामि। अन्यत्सर्वमा
37 ग्नेयवत्॥ अग्नेरग्निवतोहं देवयज्ययान्नादो भूयासं। अग्निनाग्निः समिध्यते त्वं 37
37
ह्यग्ने अग्निनेति याज्यानुवाक्ये॥ एवमिष्टिः कर्त्तव्या॥ सभ्यापूर्वमस्ति तस्यापपर्याहव
नीयादेः प्रणयने यस्याहिताग्नेरन्यैरग्निभिरग्नयः संसृज्येरन्मिथो वैसकावि
विच्या इष्टिः कर्त्तव्या॥ सा पुरस्तादेव व्याख्याता। अग्निवतीष्टिः। सत्यग्नावग्नेत

रस्योद्धरणामात्रेपुनरुद्धृतनाग्निमनु गमनप्यसर्वप्रायश्चित्तमेवकुर्यात्॥ यस्याग्नोमये
यःसमारूढं गृह्यस्तंवास्याग्निंलौकिकाग्निंवानयेत्तदातयोर्द्वयोरपिपाथिकृतीष्टिःकार्या
व्याकृविच्चुसमारूढस्यलौकिकाग्निर्नयनेद्वयोपिनप्रायश्चित्तं॥किंतुसर्वप्रायश्चित्त
मेवेतिवर्णयंति॥अन्येतुलौकिकाग्निव्यवायेप्यवेताग्नेःपथिकृतीकर्तव्यानान्यस्येति
मतव्यं॥कृत्स्नोग्निसादेवदेवायद्याविधानेनस्यापतनाद्धृहिंषेत्तदात्रांम्यापरासादर्वा
गिदंप्रायश्चित्तं॥परिवाजपतिःकविरितिबर्हिर्गातमग्निंत्रिःप्रदक्षिणीकृत्यतमादाय
इदंतएकमितिपुनःस्थायतनेनिदध्यात्॥इदंतएकंपरउतएकंतृतीयेनज्योतिषासंविश
स्वा॥संवेशनस्तन्वैचारुरेधिप्रियोदेवानांपरमेजनित्रे॥अनेनानिधायाहवनीयेसर्व

प्रायश्चित्तं कुर्यात्॥ यदा पुनर्हस्त्यन्तासंनतया तस्य परिहरणानसंभवे तदा हस्तहस्तौ संहृत्य स
र्वप्रायश्चित्तमेव कुर्यात्॥ यदा पुनः स्फुलिंगतया प्रायश्चित्तं समाप्तिपर्यन्तं तस्यावस्थानं न सं
भवेत् तदा सर्वप्रायश्चित्तमेव कुर्यात्। पुनराहिताग्निर्नोपकाराविधिर्न्याकुः॥ श्रीः स्यापरा
३८ सास्परतो ग्नेर्गमनेनु अवशिष्टमग्न्यन्तदेशप्रत्यन्तं भवनयेद्दा [illegible] दक्षिणा समारोपणा
38 नुपपत्तेः। अग्न्यन्तरस्य तु प्रत्यक्षतो वा समारोपणं [illegible] नो वहि[illegible] [illegible] णावि ३८
हारं साधयित्वा प्रापि हूतीष्टिः कर्त्तव्या। तत्र मार्गस्य मीमांसा [illegible] हौ
णा। तस्येष्टेः प्रयोगः। इष्टायद्दपस्पादि पूर्णं [illegible] सर्वमाग्नेय [illegible]
पथिकृतोऽनुष्ठं निर्वपामि। अग्नये पथि[illegible] [illegible]

।अग्नेः पथिकृतो हं देवयज्यया-नाहोतृ पासं। अग्न्याद्दक्षिणा मह्यी॰द्गम् यंयस्करां यम
वर्जं। अग्नेस्म पादेवीनामितियाऽस्यानुवाक्येत्यर्णिर्हि समाप्यान्नै तां राणिर्नु पित्वाधो
भूतेप्रातराग्नि होत्रं कुर्यादग्निसमारोपस्य स्थानं नीत्वा मथित्वा तावद्दोष्यः यन्नैनि
ध्या तूर्ष्णीं केचिच्चिदमपञ्चाग्ण प्रायश्चित्तं हू-स्नाग्न्यपर्णं गावन्नेव तिमि ह्रदे हाय्येत्।
गातु यदि पुरा प्रयाजे भ्यइत्यादि विधिरेव॥ अकर्मकाले तु वर्हिर्गानमग्नेः दूर्वो दशोनहृ्ली
मादाया हवनीये प्रक्षिप्य सर्वप्रायश्चित्तं कर्त्तव्यमिति वर्णयन्ति॥ इष्टि पश्चाद्दाव-वो
हिते घ्नग्निषु यजमानस्य देवान्मानुषाद्वा यदि सहाग्नि स्मिः प्रयाप्यं स्यात् तदा सर्वाणि
यज्ञोपकरणान्यापयतने घ्वारोप्य तुभ्यं ता-अंगिरस्तम-कामायपयेमिरस्था॰ अग्नवेऽ॰

मायेदं।एवमाहवनीये हुत्वा सर्वानग्नीन् पृथक् पृथक् स्वस्य स्वस्यारण्योरयं ते योनि
र्ऋत्विय इत्यनेन समारोप्य स्वगृह्यः प्रयास्यन् वा सोष्यतीयं तु होति।अत्रोऽये प्रश्नाः प्र
णायानविधिना प्रयायात् तु स्पेता अंगिरसामेति पूर्वोक्तो होमो वा सोष्यतीत्यस्य
प्रत्याम्नायः।तस्मान्नवा सोष्यतीप होमः।अत्र दक्षिणाग्न्यादीनामपि समारोप---
३८ णंअन्वाहितत्वात्।अत्रात्मसमारोपणं नलस्यतदूति येयिरू।मयक्रितदेवांगच्छा ३८
३७ ग्न्यायतनानि कूल्यपित्वामपि त्वोपावरोह्यायतने प्रतिष्ठाप्य ततद्दं [illegible] यस्मानं
यदागांस्योनं मे द्यावापृथिवी अनन्तां।अनमीवा पा[illegible] तं तु मत्वं गोमद्धनवद्
वसुरूपवद्धिरण्यवस्त्रवीरवत्स्वाहा।।द्यावापृथिवी मा[illegible] अवति[illegible] होमाग्निरक्षा

ल्वासविषयएवानकृतिपयदिनव्यासे। अथकृतांतोदारस्पृष्टैः समापनीयाः। अप
रहितदर्शाग्रांते पूर्ववयदिदृष्टिकालोनिपन्नः तदापधिकृन्मुख्यादिकल्पेन प्रारब्धकर्म
समाप्य [illegible]नीयं। अग्निहोत्रदर्शपूर्णमासाग्रयणापशुचातुर्मास्यपार्वणानां तस्का
लाः स्वंगौणकालः। मुख्यकालस्तु तत्तन्त्रोक्तः स्पष्टएव। मुख्यकालातिपत्तौ यथोक्त
प्रायश्चित्तं पूर्वकमेणतेषामनुष्ठानं कर्तव्यं। गौणकालेप्यतीतेतुउत्तरस्याधिकारा
र्थं केवलं प्रायश्चित्तमेवानपुनःस्वरूपेणानुष्ठानं। पिंडपितृयज्ञस्यमुख्यकालाति
पत्तौ गौणकालेनुष्ठानं। किंतु प्रायश्चित्तमेवेतियाज्ञिकामन्यंते। यः प्रदर्शोदर्शपूर्ण
मासौ यजमानोमावास्यां पौर्णमासीं वास्वकाले न कुर्यात् सआगामिपर्वणोर्वाक्

गौणे काले पथिकृतीयं वैश्वानरीयं च समानतंत्रेण नानातंत्रेण वा कुर्यात् अतिपन्नं दर्श
पूर्णमासं वा यथाशास्त्रं कुर्यात्॥ अनेन न्यायेन एकातिपत्तावनेकातिपत्तौ च समानए
वा समानतंत्रेण पञ्चमाग्निस्य पथिकृद्वैश्वानरयोः प्रयोगः॥ अनंतरं पूर्वस्य दर्शस्य म
४० 40 ध्यकालातिपत्तिप्रायश्चित्तार्थं। पथिकृत्या वैश्वानरीयं च समानतंत्रेण करिष्य इति
संकल्प्य ५ विष्णुदेवास्यादि पौर्णमासं तंत्रं। अग्न्याधेयपद्धत्या हविर्निर्दे समपिपा ४०
त्र प्रयोगकाले विंशतिकपालानि स्थापयित्वा द्वं द्वं प्रयुज्य विनियुज्यानि पात्राणि प्रयुनक्ति
स्थालीं च स्थापनि पौर्णमासवत्सायुनक्ति। निर्वपणकाले अग्नये पथिकृते जुष्टं नि
र्वपामीति पथिकृते निरुप्य॥ अग्नये वैश्वानराय जुष्टं निर्वपामीति॥ अग्नये पथि

कृतहव्यं रक्षस्वाग्ने वैश्वानर हव्यं रक्ष स्वेत्युपसादनं ॥ अग्नये पथिकृते वो जुष्टं प्रोक्षा-
म्यग्नये वैश्वानराय वो जुष्टं प्रोक्षामीति प्रोक्षणं । पाथिकृते ष्टौ कपालानि उपधाय वै-
श्वानरस्याष्टौ जिमं त्रैर्द्वादश कपालानुपदधाति । द्वितीयपक्षे तु चतुर्थषष्ठाष्टम... मं आज्या-
माहुतिः । एनं वैश्वानरस्य द्वादशकपालानुपधाय पुरो... यपाज्यागं... र्णेपा-
मिति विज्ञस्य इदमग्नेः पथिकृतः । इदमग्ने वैश्वानरस्येत्यभिमृशति । ... मिस्व-
स्यपुरोडाशद्वयस्याभिघारणं । अन्यत्सर्वमाग्नेयवत् । प्रियेणेत्यासादनं । यज्ञोसि स्वा-
दिनपार्वणहोमः । पथिकृतोनड्वान् दक्षिणा वैश्वानरस्य हिरण्यं । उत्पन्नस्य पंच तद्वर्णं ।
स्थापयित्वा ब्रह्मणे स्कन्नो ब्रह्मणे वर्द्धन्ता घृतमामाहिंसीः ... नम ... वेन ... ।

इति ब्रह्माभिमृशति। यजमानोऽग्नीन्पिंचस्यं स्फ्यमास्यहस्तधारेण सेऽभ्यक्षीयमाणो। तेनम
नुः पृथिवीमन्तरिक्षं दिवं यैस्तेभ्यामनुद्धिरत्पोभ्यामितराणिमृत्युमितियजमानोभि
मृशति। ततोदक्षिणासद्भ्युपहर्गोवाद्यसादिब्राह्मणाः। इमेवोनद्धिरत्पे। इदन्तायामि
ति प्रतिगृह्णोनडुहं। अग्नयेहिरण्यमितिहिरण्यस्य। उत्तरतः पद्यतेसादिपत्नीवेकृ
व यज्ञेशांयमवज्ञं। अग्नेनयादेवानामिति पाधिकृतोयाज्यानुवाक्ये। वैश्वानरस्य
देसनाभ्यः पृष्ठो दिवीति वैश्वानरस्य। यद्वाहिष्ठमग्नेत्वं पारयेति। स्विष्टकृतः। एवं पाधि
कृद्वैश्वानरीष्टिं समाप्यानंतरमेति पत्नीं दर्शपूर्णमासं वापयेत्। पूर्वं कुर्यात्। पर्वणि पाग
ते स्वकारेस्याधिकाराघंपाथिकृतौवैश्वानरौसमापनंतंत्रेणनानातंत्रैर्यकुर्यात्॥

एकातिपन्नाधने कातिपन्नौ चैवमेव पाथिकृद्वैश्वानरौ द्विमनंतरातीनेष्टीं कुर्यात्
थवा योयं पाथिकृतः पुरोडाशः सोतिपन्ने षट्समापत्तं नेणप्रयोगे मुख्यः कार्यः।
नवायोस्मिन्कल्पे वैश्वानरी नावदानरोपत्यात्।एकातिपन्नौ शौद्धांतरपक्षमावास्यान्या
गामिपर्वणो वागोणकालेत्यतिपन्नं दर्शपूर्णमासयथापूर्वं पाथिकृन्मुख्यं कुर्यात्।
अस्याः प्रयोगः।अनंतरपूर्वस्य दर्शस्य मुख्यकालातिपत्तिप्रायश्चित्तार्थं समापन
तंत्रमुख्यपाथिकृतीष्ट्यानदर्शेन यक्ष्ये इति सर्वं अविकृतमेव कुर्यात्।निर्वपणका
लेतु अग्नये पाथिकृते जुष्टं निर्वपामीति प्रथमं निरुप्य पश्चादाग्नेयादीनां यथापूर्वं
निर्वपादि कुर्यात्।।आदित्यास्त्वोपस्थे सादयाम्यग्ने पाथिकृद्धव्यं रक्षस्वाग्ने हविरुद्धर
उद्धरस्वेत्यादि यथापूर्वमुपसादनादि कुर्यात्।एवं प्रोक्षणाधिवापसंवापाज्यधारणा

षु सर्वेष्वपि पाष्टिकृतः पूर्वः प्रयोगः कार्यः। वपाभ्यागेनयादीनां। अग्नेनयादेवानामिश्री
पाष्टिकृतो याज्यानुवाक्ये। अन्यत्सर्वं दर्शपूर्णमासवत्। तस्मात्साहृतेवाह्निचिष्टकृतः। य
ह्माहिष्टमग्नेत्वं पारयेति। अन्वाहार्यो दक्षिणा। एवं ब्राह्मणतर्पणं नामिष्टिं समापयेत्।
एवमतिपन्ने दर्शपौर्णमासे वा पथ्या। प्रायश्चित्तं पाष्टिकृत्सर्वं वा कुर्यात्। अन्यापि पूर्वं
४२ गतेऽजारेऽप्याधिकारार्थे पा।ष्टिकृद्वैश्यानरीष्टिरेव पूर्वोक्त प्रकारेण कुर्यात्। दर्शपूर्णमा
42 सयोः क्रियमाणयोः कर्ममध्ये देवान्मानुषाद्वा यदि विरोधः स्यात् ...। तेदि[illegible] ४२
कृतयस्य दर्शपूर्णमासस्य यच्चाग्नेयस्तस्य स्थाने अग्नये पाष्टिकृते निरूप्य यथा
प्रकृतिशिष्टानां निर्वापं कुर्यात्॥ निर्वापादूर्ध्वं यदि विरोधस्याल्का[illegible]तेतिपदे[illegible]दाश्चिष्ट

कृतो याऽस्यानुवाक्ययोस्स्थाने पाथिकृतौ कुर्यात् ॥ अन्नपतेः कल्प्ययोः न वैश्वानरी ॥ अग्न
ग्ने नयादेवानामिति पाथिकृतो ॥ एवं पशुबंधमारभ्य संवत्सरे संवत्सरे कुर्यात् ॥ अ
तो वर्षाणि पञ्चवागामि वर्षतः पूर्वं पाथिकृद्वैश्वानरी कृत्वा यथापूर्वं पशुबंधः कर्तव्यः ॥ पा
थिकृन्मुख्यं वा पशुबंधं कुर्यात् ॥ अत्राप्यागामिवर्षे तौ प्राप्तौ आपस्तम्बमेवनातिपं
न यागः तस्माद्वर्षेऽर्वागते पाथिकृद्वैश्वानरयोर्वपूर्वस्या नातिपन्नपशुबंधः ॥ एवं प्र
हुताग्रयणस्य शारदस्य वेलागामिन्याः शारदः एवं पाथिकृद्वैश्वानरी कृत्वा पश्चादा
ग्रयणं कुर्यात् ॥ पाथिकृन्मुख्यं वाग्रयणं कुर्यात् ॥ अत्रापि समागतायां शरदि तारे
ऽस्याधिकारार्थं पाथिकृद्वैश्वानर्यैव प्रयोगपशुबंधस्य यजमानस्य द्वितीयपशुबंधा
राकौ पशुबंधकाले परोऽरन्तुकल्प्यायेन मन्त्रणा वैश्वानरीष्टिः कार्या ॥ इष्टिं वैश्वानरी

चैवनिर्वपेत्॥ अब्दपर्याये कृष्णानां पशुसोमानां निरूढस्य प्रथमसंभवइति। अस्याद्
ष्टेः पशुप्रत्याम्नायत्वादेतस्यां कृतायां पशुबंधोपि कृतोभवति। एषेष्टिः प्रथमप्रयो
गेनलभ्यते। कृष्णानां पशुसोमानामनिरूढत्वात्। दर्शपूर्णमासाग्रयणपशुसोमा
नामाधानानंतरं स्वकालेनारंभे पाथिकृतीवैश्वानरीचपूर्ववत्कर्तव्ये। अथवायित्र
४३ ष्टेष्टिः कर्तव्या॥ अत्र दर्शपूर्णमासारंभात्पूर्वं विकृत्यनुष्ठानार्थमुपिसारस्वतहोमा
वन्वारंभणीयां चकृत्वा विकृतेष्टिं कृत्वा पुनर्दर्शपूर्णमासारंभार्थं सारस्वतहोमा ४३
न्वारंभणीयां चकृत्वा चतुर्होतारं च कृत्वा पूर्णमासेन यजेत। अन्यन्मतं। दर्शपूर्णमा
सादीनां मारंभो नामेवातिपत्तौ प्रायश्चित्तं देवा आनुषाद्या अपरोथादनारंभेऽपु

नदारंभ एव कर्तव्यः। ननु प्रायश्चित्तमिति। आरब्धेऽपि पूर्णमासे यदि दर्शः स्वकालेनारब्धे
तदा गौणकालेऽपि प्राप्ति कृतीवेष्यानयोर्विप्रकृष्टेऽपि वा कृत्वा दर्शेष्टिः कर्तव्या। दर्शपूर्ण
मासादीनां तथा प्रवृत्तानां समसमापन्नेव विप्रकृष्टेः कर्त ... वत्सेधः नानंतरं पश्चात्
यणयोः स्वकालेनारब्धे तथा प्रकारयोः समापन्ने च विप्रकृष्टे ... यदीयविप्रकृ ... सा
प्रयोगः। द्रष्टाय स्पष्ट स्यादि। आद्यपक्षापए ष्टं कृविः प्रस्थानिधाविविद्धिः स्यात् स्थापेऽकी
र्तनं। आमावास्यायां तंत्रेणाग्न्याधाय त्रैतप्रवेशः। वेदं कृत्वा वेदिः। पात्रप्रयोगकाले एको
न विंशतिकपालो निर्व्यालीस्यात् द्वे द्वे दोह पात्रवर्जं प्रकृतिवद्वितराणि पात्राणि प्रयुन
क्ति। निर्वपणकाले अग्नये जुष्टं निर्वपामि। इंद्राय जुष्टं निर्वपामि॥ सोमाय जुष्टं निर्वपा

मि। इदं देवानामित्यादि। अग्ने हव्यꣳ रक्षस्वेंद्र हव्यꣳ रक्षस्व सोम हव्यꣳ रक्षस्वेत्यग्नये वो
जुष्टं प्रोक्षामींद्राय वो जुष्टं प्रोक्षामि सोमाय वो जुष्टं प्रोक्षामि। उलूखले त्रिर्नयनोंक्षत्वात्तं
डुलांस्त्रेधा कृत्वा भागमेकोल्कस्य पयसा श्रिद्वयं पथा भागं व्यावर्त्त्यामिति विभज्य भागद्वय
४८ मित्रितं तात्रिं इदमग्नेरिदं इन्द्रस्येत्यभिमृश्य। पुरोडाशार्थं इतरस्तात्रिमि इदं सोमस्येत्यभि
रा मृश्य तिभागद्वयस्य पेषणार्थं कृष्णाजिनादानादि। अग्नये जुष्टमधिवपामींद्राय जुष्ट ४८
मधिवपामि। एवं सर्वावापोपि। आधिश्रयणकाले आग्नेयं सौम्यं चैंद्रं च यथा संस्कृतमेन
गवतः। तथा संश्लिष्टानि हवींष्यधिश्रयेत्। अथवा आग्नेयस्य सौम्यस्य च लेपो गृही
त्वा ऐंद्रं कपालोद्वासनकाले आप्यायनादि। आग्नेयमभि... यं ... लामित ... प्रियेण

प्रियेणेष्यासादनं यज्ञोस्य यं यज्ञो यो नः कुनीयः। अपतामिंद्रो वैमृधो भुवनांनु दत्तामस्मा
गे यं वहोता। अग्नेरहं देवयज्ययांनादो भूयासं। इंद्रस्याहं देवयज्ययेंद्रियाव्यंनादो
भूयासं। सोमस्याहं देवयज्यया वृत्रहा भूयासं। न पार्वणहोमः। कादि इत्यादि। आग्नेयं वि
ष्णुपाइत्यादावविष्णुप्राशित्रं। आग्नेयस्य चतुर्धाकरणं। अन्वाहार्यो दक्षिणा यज्ञो वसु
व यज्ञत्रांवमवर्ड। ब्राह्मणातर्पणं तमिष्टिं समाप्यते। पंचदशसामिधेन्यः। अग्निर्वृत्रा
णि जंघनत्। त्वं सोमासीस्याऽस्य भागपोः। सप्रत्नवन्निक्राव्येस्याग्नेयस्य याऽस्यानुवाक्ये।
इंद्रं वो विश्वतस्परींद्रं नरइतींद्रस्य। त्वं नः सोम या ते धामानि दिवीति सोमस्य। एवं विधे
ष्टिः कर्तव्या। आधानानंतरमग्निहोत्रहोमारंभकालेयदि नक्षिपते देवान्मानुषा द्वा वदा

परेद्युरपराह्णे सग्रहोतारं कृत्वा सायमग्निहोत्रहोतारं ग: । आरब्धाग्निहोत्रस्याप्यागा
मि होमकालादग्निहोत्रहोमलोपे सग्रहोतेव प्रायश्चित्तं । पिंडपितृयज्ञाकृतो पित्रा
गामि दर्शे सग्रहोतारं तु कुर्यात् । पिंडपितृयज्ञलोपे पि गौणकाले प्रायश्चित्तपूर्वकं
पिंडपितृयज्ञस्यानुष्ठानं न कर्त्तव्यमिति याज्ञिका वदंति । तस्मादागामिदर्शे सग्रहोता
४५ रमेव तु कुर्यात् । अविधानेन विसृष्टाग्नेर्यजमानस्य कृतिचोदितं चांद्रायणादि कर्त्तव्यं ॥ स्ट५
45 नोन्नतं वदेत् तस्य ब्राह्मणेनाध्यानं गृहे वसेदित्याहिताग्निर्जनलोपे सर्वदा व्रातप ४५
ती ष्टिः कर्त्तव्या ॥ अस्य हि निप्रयासे मांसभक्षणे व्यसनोत्सन्नस्याश्रुणः पतने बुद्धिपू
छिपस र्वेदेतो विमोचने व्रातपतीष्टिः कर्त्तव्या । देवि तु व्रतदिवसप्रतिदिक्कालेपि प्रवासे

व्रतपतीमिद्धं ति॥ व्रातपत्याः प्रयोगादूर्ध्वं पदस्पृश्यादि पौर्णमासं तंतं त्रं। अदायदा येषा
दि अग्नौ रूपाणि निस्पृश्य दद्वं। सर्वमाग्नेयवत्। अग्नये व्रतपतये इदं निर्वपामि। अ
ग्ने व्रतपते त्वय्यग्ने रूपं यस्या। अग्नये व्रतपतये जुष्टं प्रोक्षामि। एवमधिवासं वा पात्रे धारणो
पूर्णाहुतिं सर्वं माग्नेयवत्। त्वमग्ने व्रतपा असि यद्वो वपं प्रमिनाम व्रतानि तियाऽपा
नु वाक्ये। अन्वाहार्यो दक्षिणा। एवं व्रातपतीष्टिः कर्तव्या। व्रतदिवसे यदि पङ्क्तिपातः पुत्र
मरणादि निमित्तं मश्रुपातं कुर्यात्। तदा समापनं तत्रेण वा। अग्नये व्रतभृते तदूर्ध्वं इष्टिः क
र्तव्या। आनंदाश्रुपाते नैतत्प्रायश्चित्तं व्रतभृतं। प्रयोगः। पञ्चतप एवतंत्रे अग्नये
व्रतभृते तदूर्ध्वं इष्टिः कर्तव्या। आनंदाश्रुपाते नैतत्प्रायश्चित्तं। व्रतभृतः प्रयोगः। पञ्चतप एव

तं त्वाऽग्नये व्रतपतये जुष्टं निर्वपामि । अग्ने व्रतपते द्वयं रक्षस्वा । अग्नये व्रतपतये वो जुष्टं
प्रोक्षामि । एवमधिवापादिष्वन्यत्सर्वमाग्नेयवत् । यमग्ने व्रतपते शुचिः । व्रतानुविस्र
दिदिपात्स्यानुवाक्या । केचित्तु व्रतसेहमि प्रवासे आगन्तवी तु स्याः । अपा ते व्रतपती वर्जाव्ये
४६ स्याहुः । अत्राप्यन्वाहार्यो दक्षिणा । एतेषु निमित्तेषु पत्न्या अप्येवमेवान्वावदनादिषु
46 त्रिरात्रं क्षारलवणाभोजनानिमित्तादेः स्मार्त्तस्यापि समुच्चयः । अरण्योर्दुहृदोषापहा ४६
यज्ञान्त्यादिलवणाः प्रणाशाः । समारूढेऽग्नावधारणेऽरूढतदारणेऽरूढयोर्वा प्रणाशे स्वस्य
रण्यं तस्मात् हस्याधानं कुर्यात् । आपद्यरण्योरसत्यां क्षिमात्रविषयेनु गृह्यमाहृत्या रक्षाजेः ।
अरण्योः समारूढमुपावरोह जातवेदः पुनस्त्वादित्येति मंत्रेण लौकिकाग्नावुपा

वुपावरोहेत तत्र जीर्णारणी प्रहृत्यान्येन नवे अरणी मंत्रेण हस्ते दक्षिणेन हस्तेन ..री
रणीमादाय सव्येनाधरारणिं नवेनेत्तरारणीं उपर्युग्नौ धारयेत् पश्चाच्छाग्नेरिति।
उत्तिष्ठाग्ने प्रविश्य योनिमेतां देवयज्यायै वोढवे जातवेदः। अरण्योरणीमनुसंक्र
मस्व जीर्णां तनुं जीर्णयोनिनुदस्वाइति मंत्रेण पिबन्तमेवाग्निं नवयोररण्योरयं ते यो
निर्ऋत्वियइति मंत्रेण समारोपयेत्। ततः प्रथममिति मंत्रेण मथित्वोपावरोह जातवे
दइति निर्वर्त्तमानं पंचहुत्वा अग्ने सम्राडिषइत्यनेन मंत्रेणाग्निमभ्यसम्राडसीत्युपस
मिध्यागार्हपत्यायतने निदध्यात् अनपुनराधानमित्यपर्थः। केचित्तु तदारणीमात्रस्यदा
हदेशादवाय दिकल्प्यांतरोक्तमनुष्यमंगीकुर्वंति। यथा अधरारण्येकदेशं स्वंडापि

त्वात् मेव स्वेडमुत्रशारणिं कृत्वा मंथनं कर्त्तव्यमिति। समारूढे सत्यग्नावरण्योरुत्पा
दो पूर्ववारणी स्थाने लौकिकस्य वा अग्नेर्न्यनो प्रहस्य मंत्रेणारण्याहरणादि अग्निप्रतिष्ठाप
नांतं पूर्वोक्तप्रकारेण कर्त्तव्यम्॥ अत्रानुगतेऽग्नौ पुनराधानमेव॥ अमेध्यस्पर्शे चांडा
लशूद्रवायसपतितरजस्वलादिभिः स्पर्शने अरण्योर्विनाशः॥ अयोग्यता
४७ स्यादित्यर्थः॥ अत्रामेध्यशब्देन मूत्रपुरीषलोहितादयो गृह्यंते। बौधायनधर्मसू ४७
47 त्रे पुरीषलोहितोपहतानां दारुमयाणां पात्राणां त्यागविधानात्॥ अत्र देव
लो व्याह। मनुष्यास्थिशवं विष्टा रेतो विण्मूत्रमेव च॥ स्वेदाश्रुदूषिकाश्लेष्म मद्यं
चामेध्यमुच्यते। इति चंडालशब्देन स्पर्शप्रतिलोमा गृह्यंते। रजस्वलाशब्देन सूतिका

पिहिते गृहे ते। एवं निमित्ते रूपहतयोः समारूढाग्न्योः ररण्यान्येन वे अरणी आहृत्य पुनरा
धानं कर्त्तव्यं॥ यदरण्योः समारूढो नश्येदुदस्याग्निः सीदेत् पुनराधेयस्या हितिर्भवेत्। पू
र्वोक्तैरेते रूपहत निमित्तै रसमारूढाग्न्योररण्यो रूपघाते जलनः समनसा वि स्रवो
पहृते अरणी अप्सु प्रक्षिप्य मंत्रेणारण्या हरणाद्यग्नि प्रतिष्ठापनांतं पूर्वोक्त प्रकारेण
कर्त्तव्यं। उपहृते अरणी जवर्त्तना स मनसा विस्रवाप्सु प्रक्षिपेत्॥ जीर्णो अरणी शाकलीहृ
त्वो गार्हपत्ये प्रक्षिपेत्॥ एवं निमित्तानुगुणारणी प्रहृत्य तदनंतरमनुपयुक्तो कार्यमन्य
मे अन्येन वे रणी अमावास्यायां प्रातरग्निहोत्रं कृत्वा पूर्ववन्मंत्रेणाहृत्य यथापूर्व
मग्न्याधानादि दर्शेष्टिं कृत्वा दक्षिणेन हस्तेनोत्तरारणी मादायोत्साद्याग्निप्रतिष्ठाप

पन्नांतं पूर्वोक्तप्रकारेण कर्त्तव्यं। यस्मादमावास्यायां प्रातरग्निहोत्रं हुत्वा तदनंतरम
रणिसंग्रहः कर्त्तव्य इत्युक्तं। तस्मादागामिदर्शयागकालावधि तेनैवाग्निं संरक्षणी
य एवं यदि रक्ष्यमाणोऽप्याग्निर्दर्शयागात्पूर्वमनुगच्छेत् तदा अन्येन वै अरणीभ्यामाहृत्या
ग्न्याधानं कर्त्तव्यं। दर्शपूर्णमासेष्टिपशुचातुर्मास्येष्विष्टितो पायनादूर्ध्वं यदि पत्नीरजस्व
४८ लाऽभवेत्तदा तामपरुध्य यागः कर्त्तव्यः। केचित्तु दर्शपूर्णमासादावन्वाधानात्पूर्वं वामिकं ४८
48 ति। केचिदाहुः। यस्य कर्मणोऽकरणे प्रत्यवायः प्रायश्चित्तं भवेदतीयाघमुख्यकालः। तथा
विधकर्मप्रवृत्तामपि रजस्वलामपरुध्यैव कर्त्तव्यं। यथा रजस्वलादेवं विधे कर्मणि यजमा
नस्याशौचमपि नास्ति। एतदुक्तं भवति। नित्यकर्मणि दर्शपूर्णमासादावनारब्धेऽपि

णिकृत्यप्रायश्चित्तेष्टादौऽश्रवणात्प्रत्यवायश्रवणात्। कालांतराभावे संकल्प्य सर्वमापिरज-
स्वलामपरुध्य तदनुष्ठानं कर्त्तव्यं॥ सति तु रज्य कालांतरे नापरुध्य यागः कालांतरे तदनुष्ठानं
कर्त्तव्यं। एतादृशो कर्मणि सस्यपत्नी श्रौते यजमानस्य कर्मकाले त्वनुष्ठिरस्ति। कश्चिदंपुनः प्र
सूतो कर्मणि नाशो वं। आरब्धे कर्मण्याधाने च संकल्प्य दूर्ध्वं रजस्वला चेन्नासपरुध्य यागः कर्त्तव्य.
ततः पूर्वं वेदनारंभः पत्न्याः कर्ममध्ये प्रसवे पिरजस्वलो कं न्यायेनापरुध्य यागादि द्रष्टव्यं।
स्नानेनु दृश्याशाऽत्रांत एव॥ तथा यदि देवा पत्न्याः प्रसव आपद्येत ततः आप्यनालंतुका वस्स
वं द्रष्टव्यं॥ अत्रैवं प्रयोगः॥ प्रोक्षणीरासादयेदिति प्रैषे पत्नी सन्नस्य तस्य लोपः। सन्नहन
काले योक्त्रं वेदः पश्चाद्देशमेवादागंयेल्हलीनिदध्यात्। अन्यत्सर्वं पत्नीकर्म सह मंत्रेण॥

नावातेजोसौ सपिण्डप णं तेजसे चैतु पादानं वमिवर्त्तते। संपत्नीयं जुहोति न पृथक् पात्रं
नसमायुषा। नतुद्विमती। एवमिद्विं समाप्य अहेगतेस्नातामप्रति षिद्धया त्रोस्त्रनुगम
नार्थमसहृत्य मस्मिसालेमिस्कृपहृयविष्णुर्योनिं कल्पयंत्विति त्र्यपादद्राभिरस्मिमेत्र
हिं कृस्पगच्छत्। एतदपिद्वर्मांगं। अर्धा एवैनामुपकृपतेसैव ततः प्रापाश्चितिरिति श्रुतेः।
४९ 49 धूर्मेमध्ये पात्नीत्वचु। न्यादिमन्त्रयं यदिजिघेतत दाअस्लेणा [illegible] मिमगादिप जिमं त्रणंकृ ५२
र्त्तव्यं। पदा नास्ति अस्लात तोधर्युर्नृमिमगादिति॥ एतयैवा [illegible] सर्वप्रा
यश्चित्तं कुर्यात्। जिन्नामिदारूमयात्पा हवनीये तृल्लीप्रक्षे [illegible] सर्वा [illegible] नेसै [illegible] केषो
तृल्लीप्राक्षिपेत्॥ यद्यहिताग्निर्दुस्य पत्नि मितिर्मुल्व [illegible] मिमिनवाज्यं पत्नपेत्नदा

यत इंद्र भयामहे स्वस्तिदा विशस्पतिरिति द्वाभ्यामाहवनीये जुहुयात्। इंद्रो देवतात
ता॰ सर्वप्रायश्चित्तं यज्जपेद्वा। वृद्धिस्तु कर्मकाले होमः। अकर्मकाले उपद्रुत्या कृ॰। अग्नये त्वकर्
मकाले प्योपासने लौकिकाग्नौ वा होमं कुर्वीत॥ अपरे तु सर्वाधाने त्वौपासन इति वृ
यित्वाहिताग्निराहवनीये अनाहिताग्निरौपासने अग्नयादिलौकिके वा इति। अत्रापि
होमजपयोर्व्यवस्था पूर्ववद्द्रष्टव्या॥ यद्येवं विहृताग्निं यजमानं विहारविषये बर्हिर्वेदि
यमोगाच्छेत्तदा प्रजापतिर्विश्वकर्मेत्याहुतीमाहवनीये जुहुयात्। प्रजापतिर्विश्वकर्मा
तस्य मनो देवं यज्ञेन राध्यासं। अर्थैगा अस्य उहितो वसान पत्रे वसानं मे विंद स्वाहा।
प्रजापतये विश्वकर्मण इदं। सर्वप्रायश्चित्तं कर्मकाले वेदाहवनीयं प्रणीय होमः कृ

गेभ्यः। अयं होमः पूर्वोक्तेन पलद्वयमात्मकहरिद्रया कुलित्थद्वयेन समृद्धीयते। यजमानेन
यदि प्रवर्ग्यकर्मणा हविरूपं क्रियते प्रवृज्यमानस्याग्निहवादिवाज्यरूपतेन दाह्यस्याहव
नीयं विद्वस्याग्निर्गीर्विरिति ऋतुकृत्या ऋजपेद्वा इन्द्रो हरिर्वा देवता। यद्यपत्यपद्धं पुरुष
जातीयं वा जायेत तदा मारुतीष्टिः कर्तव्या। पुरुषो जायमानो निर्वीयतामायच्छेत् पुनर
५० 50 पत्यं भवतीत्यर्थः। गौर्जायमानोऽपशुतां तस्मादाह कर्तव्यं प्रायश्चित्तं। ततो मारुतं त्र ५०
योदशाकपालं निर्वपेत्। तस्याः प्रयोगः। अपत्यपद्धदोषनिर्हरणार्थं मारुतेष्ट्यायक्ष्य
इति संकल्प्य पौर्णमास्यां तन्त्रं। अद्य यज्ञायतने इष्ट्वा हविः। पात्रप्रयोगकाले त्रयोदशाकपा
लानि स्फ्यश्च द्वंद्वं शेषं प्रकृतिवत्। निर्वपणकाले मरुद्भ्यो जुष्टं निर्वपामि। मरुतो हव्यं रक्षं

र्धं । स[illegible]ग्नो वोऽनु षं प्रोक्ता मि । एवमधिवापसंवापादिषु । कपालोपधानकाले द्वितीयचतुर्थ
षष्ठानां सन्ताणां द्विरावृत्तिः । अष्टस्य त्रिरुक्षीमज्जिघारणां प्रियेणोऽस्यासादनं । मरुतां ऐं
न्द्राग्न विकारः । अयं यज्ञो यो नः कनीयो समाग्नेवनु हर्तामरुद्गणोन्नु ब्रूहि । मरुतो यज्ञाम
रुतामहं देवयज्ञयां द्वियाव्यन्नादोऽन्नुयासं । नपार्वणहोमः । नारिष्ठादि स्विष्टकृतं विरुद्धप्रा
शित्रं । न चतुर्धाकरणं । मरुतामहं मृक्षितिः । यज्ञो वेभ्यश्च यज्ञो स्याचमवर्जं । मरुतो यज्ञवो या
वः स्वामेति याज्यानुवाक्ये । एवं मारुते हविः कर्तव्या । यमयोरेकस्य द्वयो वा यदि पुंस्त्वं जवेनादा
ज्ञाते पिंडकृत्यामारुतेऽपि । कर्तव्या । यद्यनुजयोरपि स्त्र्यां चेत्तदा मारुते हविरेव । जननेऽपि मारु
त एवाग्नि निति गार्हस्थे कर्मण्याग्नौ पुरुषालोप्रमादालस्यादिनिमित्तनानाविधदोषसंभवात् ॥

प्रायश्चित्तानां मानं स्यादित्यादिमात्रमेवात्र प्रदर्शितं। विस्तरप्रसंगात्। अतोऽन्यस्मिन्संग
गृह्य उत्क्रमस्य एवं प्रायश्चित्तं ज्ञात्वा प्रयोगः कल्प्यादावपि द्रष्टव्यं। दर्शपूर्णमास प्राय
श्चित्तान्यप्यत्र अपकृष्टान्यानि कृत्वापि यान्येव यथायथं स्थानानि।। इदानीमग्निहोत्र प्राय
श्चित्तान्युच्यन्ते। अथ यद्युद्धृतः पूर्वं इत्यादिना विहितः प्रणयनकालः। अनागते प्रणयन
५१ 51 कालेयद्यग्निः प्रणीयते तदा तमग्निमनुगमय्य पुनः स्वकाले प्रणयनं कर्तव्यं। केचित्तु ५१
सर्वप्रायश्चित्तं कृत्वा तमेव प्रणीतमग्निं होमार्थं धारयन्ति। उदयकाले सामयकाले वा प्र
णयनकालातिक्रमे यथापूर्वं प्रणयनादि कविरासादनांतं कृत्वा स्वकाले। अनुद्धृत प्रा
यश्चित्तार्थं मनोज्योतिस्त्रयस्त्रिंशत्तन्तवइति द्वे तु गृहीते आहुती होष्यामीति सं

कृत्वा। मनोज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञं समिमं दधातु। याइष्टा उषसो निम्रु
चश्च ताः संदधामि हविषा घृतेन स्वाहा। मनसे ज्योतिष इदं। इति मन्त्रद्वये
नाज्येन कृत्वा पुनरपि जुह्वा चतुर्गृहीतं गृहीत्वा त्रयस्त्रिंशत्तन्तवो ये वितत्निरे इ
दं यज्ञं स्वधया ददन्ते षां छिन्नं प्रत्येतद्दधामि स्वाहा घर्मो देवां अप्येतु स्वाहा देवेभ्य
इदं। सर्वप्रायश्चित्तं च एतां आहुतीराहवनीये कृत्वा विघृदसीत्यादि यथापूर्वं कर्म
मन्त्रोपं समापयेत्। केचित्तु न रूढेप्याहवनीये आस्तमयादुदयाद्वा प्रागेव प्रणी
ते प्रायश्चित्तमिदं कर्त्तव्यं। उद्धरणरूप प्रणयन पर्यायत्वादित्याहुः। इत्यनुद्धरण
प्रायश्चित्तं॥ ॥अथानुगति प्रायश्चित्तं॥ ।प्रणयनकाले गार्हपत्यानुगमने गा

र्हपत्यजन्मसमनामित्यारणीसंस्पर्शयमथित्वाजातमग्निमरणीमयादुदपाद्वाप्रागेव
गार्हपत्यायतने निधाय तपस्यते छिद्रस्थाने मित्रादिहोमान् होष्यामीति संकल्प्याग्ना
हवनीये प्रणीय तस्मिन्मित्रादिहोमं कुर्यात्। कृत्वा तमाहवनीयमुद्वाद्वा पुनः प्र
णयनादि यथापूर्वं होमं कुर्यात् एवं मथित्वाग्निप्रतिष्ठापने कृते प्रणयनात्पूर्वं य
५२ थादि सोऽरणीमयादुदपाद्वा तदा प्रणयनादि यथापूर्वं विहारासादनांतं कृत्वा पू
52 र्ववदनुद्धरणप्रायश्चित्तं कृत्वा होमशेषं समापयेत्॥ एवं मथ्यमानो गार्हपत्यो य ५२
दि विहरणकाले समीपे यदि न जायते तदा लौकिकाग्निमाहृत्यारणीमयादुदपा
द्वा प्रागेव गार्हपत्यायतने निधाय तपस्यते छिद्रस्थाने मित्रादिहोमान् होष्यामी

तिलं कृत्वा हवनीयं प्रणीय मित्रादिहोमं कुर्यात्। अत्रापि लौकिकाग्निं प्रतिछापने कृते
प्रणयनात् पूर्वं यद्यादित्योऽस्तमियादभ्युदियाद्वा तदा पूर्ववदनुद्धरणप्रायश्चित्तं कृत्वा
होमशेषं समापयेत्। एतदुक्तं भवति। पूर्वोक्तप्रकारेण मथित्वा मंथने प्रवृत्तिं कृत्वा
लौकिकाग्निमाहृत्य वा अस्तमयादुदयात्प्रागेव सर्वथा गार्हपत्यायतने अग्निप्रतिछाप
नं कर्तव्यं। नो चेदस्य वोत्रावनुगतावग्निर्नि म्रोचेदभ्युदियाद्वेत्यादिना विहितं पुनराधेय
मग्न्याधेयं वा कर्तव्यमिति यावत्। तत्रापि यद्वितीयहोमकालात् प्रागज्ञायते तदा पुनराधा
नं कर्तव्यं। केचित्तु द्वितीयहोममपि पूर्ववदेव लौकिकाग्नौ कृत्वा पुनर्मंथनं कर्तव्यं द्वती
यहोमकालात् प्रागज्ञाते न पुनराधानमित्याहुः। यदा मंथने प्रवृत्तोऽपि दयास्तमयाद्वा

प्रागेव लौकिकाग्नेः प्रतिष्ठापनं क्रियते तदाप्युद्धृत्यानुगत्या पुनराधानमेव। केवलगा
र्हपत्यानुगमनेपि आहवनीयस्याप्यद्धि सतार्हिगत इत्यादि लिंगेन गार्हपत्यानु
प्रवेशावगमादुत्पन्नानुगमस्य पपत्तेः॥ यदा नु स्पर्शनपूर्वकं मंथनमारभ्य लौकिका
ग्निप्रतिष्ठापनं क्रियते तदापि पुनराधानमेव॥ केचित्तु पुनरनुगतस्यापि मथ्यमा
५२ 53 नस्याज्जन्मनि मथनस्य प्रवृत्तत्वात्सतोरण्युदयात्समयोर्न्नेवानुगतमिति तं ५२
पुनराधानं॥ किंतु लौकिकाग्निं प्रतिष्ठाप्यानुद्धरणप्रायश्चित्तं कृत्वा होमं समाप्य
तमग्निं परित्यज्य पुनर्मथित्वा पूर्ववत्संकल्प्याहवनीयेग्निमादध्यो होतव्यमित्याहुः॥
॥ प्रायणात्पूर्वं केवलगार्हपत्यानुगमने सतोरण्युदयात्समयोर्नाधानं॥ —अनुग

मन व्यवहारस्य प्रत्यक्षाग्निगोचरत्वेनोत्पन्नानुगमस्याभावात्॥ अतः पूर्ववन्मथनेन
वाग्निमुत्पाद्यानुगति प्रायश्चित्तमनुद्धरणप्रायश्चित्तं वा कृत्वा पूर्ववद्धोमः कर्त्त-
व्यः॥ अस्मिन्पक्षे यदि कालनिकर्षणादूति सूत्रस्य विषयमाहो अनुगतेऽग्निर्यस्या-
हवनीयहत्यादिविधिना सध्यमानो यदि होमकालसंनिकर्षे जायेत तदा लौकिका-
ग्नौ होमं समाप्य तमग्निं परित्यज्य पूर्ववन्मथनादि प्रायश्चित्तं कुर्यात्॥ सर्वहोम-
कालातिपत्तौ तु न लौकिकाग्निप्रतिष्ठापनादि कं तु मंथित्वैव स्वस्य मागणकालाति-
पत्तिप्रायश्चित्तं पूर्ववद्धोमः कर्त्तव्यः॥ अस्मिन्पक्षे यस्यवोनोवगतावपि निमित्तोवेदि-
त्यादि विषयमाह॥ अजस्रे प्रणीते वाहवनीये गार्हपत्याहवनीययोरनुगतयोर्वे

ध्रुदयोरस्तमययोर्वाग्नेर्वैतादाग्न्यानुगमनिमित्तं प्रायश्चित्तं। तथा च लौकिकाग्निप्र
तिष्ठापनं कृत्वा पूर्ववद्गार्हपत्यं कृत्वाहवनीयं प्रणीय मित्रादीन्सर्वप्रायश्चित्तं च
कृत्वा होमः कर्त्तव्यः। होमकालसंनिकर्षे तु लौकिकाग्निप्रतिष्ठापनादग्निहोत्रहोम
समाप्तिपर्यंतं कृत्वा प्रायश्चित्तं च पूर्ववदिति सम्पंतो। प्रणयनादौ समारूढस्य मथ्य
५४ मानस्य अजन्मनि पुनः सतोरप्युदयास्तमययोर्नाधानौ किं तु आ होमकालप्रति। नि ५४
54 धिं प्रतिष्ठाप्य तस्मिन्नेव लौकिकाग्नावनुद्धरणप्रायश्चित्तं कृत्वा होमसमाप्तिः॥
ततस्तमग्निं परित्यज्य पुनर्मथनेनोत्पद्य मित्रादयः। अनुगतस्याभावात्। प्रणय
नार्थमुद्धृतश्चाहवनीयः प्रणयनात्पूर्वं यद्यनुगच्छेत्तदा दक्षिणाग्नेर्भुवः स्वाहेति

कुर्य्याद्गार्हपत्यात्पुनः प्रणयनं कर्त्तव्यं॥ दक्षिणाग्नेः प्रणयनात्प्राग्वाहवनीयानु-
गमनेऽज्ञाते तत्रापि गार्हपत्यात्पुनरुद्धरणं कुर्यात्॥ उद्धृतस्य दक्षिणाग्नेः
प्रणयनात्प्रागनुगमने चाज्ञाते तत्रापि गार्हपत्यात्पुनः प्रणयनं कुर्यात्॥
संध्यादिष्वन्यतमो होमकालः एवं विच्छेदोपरिष्टालोदित पक्षे वा हविषि अधिश्रिते
वा परेणाहवनीयं दर्भेषु सादितेपि होमकालस्तु साकुः। तस्मात्प्रणयनानन्तरं हवि-
रासदनात्पूर्वमाहवनीयानुगमने कालद्वयेपि यदि प्राग्होमकालादिति विधिना
हवनीयं प्रणीय पूर्ववद्धविरासादनान्तं कृत्वा प्राणानायम्य अद्योति अमुक इष्टेः स्थाने
मित्रादौ होष्यामीति संकल्प्याहवनीये मित्रादिहोमं कृत्वा पूर्ववद्धोमसमाप्तिः॥

अथ वा सर्वप्रायश्चित्तमेवानमित्रादपःाय द्यपिच्यात हुत्वेच द्वाये द्वैतदेवप्रायश्चि
त्तमिति स्कन्ते:ात हिम्यके हविरासादनान्तं हुत्वाहवनीयानुगति प्रायश्चित्ता
र्थं सर्वप्रायश्चित्तं होष्यामीति संकल्प्याहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा पूर्ववद्धोम
शेषं समापयेत् । प्रणयनप्रभृति पूर्वाहुतिसमाप्तिपर्यंते आहवनीयानुगमने
५५ 55 कालद्वये पुनः प्रणीय हविरासादनं हुत्वाऽग्नेति ष्मतोऽपि स्थाने मित्रादीन्त्रयस्त्रिंश ५५
च्चंतत्र वहस्वाहुतीं च होष्यामीति संकल्प्याहवनीये मित्रादि होमं त्रयस्त्रिंशतान्तं तव
द्दस्वाहुतिं सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा विष्णुदक्षिण्यादि समर्जनान्तं होमशेषं समापये
त् । अत्र यदा पुनराग्निहोत्रं होमं समाप्य पुनर्दूरस्योऽग्निष्मतोऽपि मित्रादि

कृं वाक्रियते तदा तद्धृते पुनरप्याहवनीयं प्रणी ... ग्निं ... तवद्दत्याहुतिं सा
र्वं प्रायश्चित्तं कुर्यात् ॥ इदं प्रायश्चित्तं पूर्वोक्तेन प्रायश्चित्तेन होमकालेवःसम
॥ प्रायश्चित्तेन वा कालद्वयेपि विकल्प्यते ॥ इदं प्रायश्चित्तं अहःस्थेण भवति ॥
यस्याग्निरहृतो हुतेग्निहोत्रे उद्वायेदित्यत्रोहृत यह ॥ ... कालेग्ना
हवनीयाननुगमनेयादित्यायमहुतेग्निहोत्रे उद्वायेदित्यादि विहितं बहुविदुहूत ॥
प्रायश्चित्तं सायंकाले पूर्वोक्ताभ्यां प्रायश्चित्ताभ्यां विकल्प्येन भवति ॥ यद्यप्यहुते
ग्निहोत्रे उद्वायेदित्यत्र ॥ तथाप्याधीयाग्निहोत्रं मुत्रीयवेति नियमात् तु न्मयनाहाय
ऽबहुविदुद्धत ॥ प्रायश्चित्तं न लभ्यते ॥ तस्य प्रयोगः ॥ यावदंते कर्माणि कृत्वा आहव

नीयोगश्चेत्तत ऊर्ध्वं आहवनीयसंबंधकर्म विहाय गार्हपत्यदक्षिणाग्न्योः कर्म कृत्वा
पत्न्यामुपविष्टायामत्र यजमानस्य नातिक्रमो नानवमंताउनीयवेति यजमानास्त्रिय
प्रयोगश्चेत्ततो गार्हपत्यदक्षिणाग्न्योरेव परिषेचनं कृत्वाधारांस्त्रावयति। ततउपवे
शनादनादिउपरिसमिद्धारणांतं कृत्वा सोमविद्ये तुर्होत्तविद्धा बकुविद्यजमानो
५६ बकुविदं अश्मानमुद्धरेत्साहाबकुविद्धान्नाणो वाचाव्हितारेस्याहवनीयमुद्धरति। ५६
मनुर्वेवः सुवरुद्धियमाण इति यजमानो ऽभिमंत्रणं कृत्वा ततो यद्धनं स्वे हास्य तत्कस्यापि
दयमिति संकल्पितं तद्धनं बकुविवदे ददाति। ततो बकुविद्धान्नाणोऽग्ने यत्तदृतिमं
त्रेण पूर्वमाहवनीयाग्निं हरति। बकुविदा प्रणीयमानस्याग्नेः पश्चाद्धर्युः त्र्या

ग्निहोत्रद्रव्येणसहागच्छेत्॥एवागच्छन्नध्वर्युःसर्वंनिरीक्षंवीक्ष्याद्दिवानापलेक
द्दरणांतंकृत्वाबहुविदाग्नौप्रतिष्ठापितेऽध्वर्युरग्निहोत्रहवणीमन्यहस्तेप्रदायाहव
नीयस्यशान्तिंराज्ञिसमिधाधानात्पूर्वंहस्तेनालंकृत्यपरिस्तरणानिपूर्वंसंस्कृतान्येतानन्या
हवनीयकर्माणिचकुर्यात्॥ततोयजमानात्परेणाहवनीयंदक्षिणातिक्रम्याविद्य
दसीस्यपश्चावामति॥ततोध्वर्युराहवनीयंपरिषिच्यपश्चात्स्यसंगतिरसीतिधारां
स्रावयतिऽपप्रेतसंयतधामेतिहविरूपसाद्यऽपोतिष्ठतद्वेष्टस्थानेभित्राद्दिहोमं
कृत्वाविद्युदसीत्यादियथापूर्वंहोममन्त्रोपसंसमापयेदिति॥अत्रायंविवेकः॥अग्निहो
त्रहोमार्थंप्राणीपतस्यानुगमनेप्राणायनप्रभृतिहविरासादनपर्यन्तंकालद्वयेपि

विधिद्वयं भवति। यदि प्रातर्होमकालादाहवनीयोऽनुगच्छेत् यस्याग्निरुद्धृतइत्यत्रैव
विशेषाभावात्॥ कालद्वयेऽपि विधिद्वयं भवतीत्यर्थः। यदि सायमहुतेऽग्निहोत्रे इ
ति पूर्वोक्तं बहुविदुद्धरणं सायंकाले पूर्वोक्ताभ्यां प्रायश्चित्ताभ्यां विकल्प्यते। तस्मा
त्सायंकाले विधित्रयमपि विकल्पेन भवति। प्रातःकाले विधिद्वयमपि विकल्पे
५७ नेति मंतव्यं। अस्मिन्काले गार्हपत्यस्यानुगमने दक्षिणाग्न्याहवनीयावुद्धाप्य गार्ह ५७
57 पत्यं भस्मनानिरस्यारणीभ्यां संस्पर्श्य ततः प्रथममग्निस्यनेन मंत्रेण गार्हपत्यं संप्राणीत्या। अग्ने
संम्राड्भिरप्यैरमत्य सहस्रे पुष्ट्याय ऊर्जपस्याया। अग्ने नेमंत्रेण। ज्ञातमन्त्रिमं-अस्म
म्राडसि विराडसि सारस्वतौ त्वोत्सौ समिंधातामन्नादं त्वान्नपत्याय। अनेन मंत्रेण उप

पसमिध्य गार्हपत्यायतने निधाय यथापूर्वं गार्हपत्यादाहवनीयमुद्धृत्य एवं प्रविश्या
नातिमंत्रेण दक्षिणाग्निं प्रणीय ततः अन्वग्निरुषसामग्रमख्यदन्वहानि प्रथमो
जातवेदाः। अनु सूर्यस्य पुरुत्रा च रश्मीननु द्यावापृथिवी आततान। अनेन मंत्रेणा
हवनीयं प्रणीय तत्पश्चात् तद्देशस्थाने समिदादिहोमान्कृत्वा पूर्ववद्धोमसमाप्तिः। केचित्तु
यस्याहवनीये नुद्गाते उदुत्याग्निमपि विसृपेद्यात्वां तदा पत्याद्यदि गार्हपत्याहवनीयो
वानुगच्छेदित्ययमपि विधिः। विकल्पेन भवतीति वर्णयंति। तस्मिन्पक्षे तु नाहवनीय
दक्षिणाग्न्योरुद्धापनादि। ततो गार्हपत्यस्य भस्मना निस्सारणीसंस्कारं पुनर्हि मथित्वा
गार्हपत्यायतने निधाय तत्पश्चात् तद्देशस्थाने समिदादिहोमान्कुर्यात् पूर्ववद्धोमसमाप्तिः।

इदं प्रायश्चित्तं सायंकाले द्रष्टव्यं॥ प्रातःकाले गार्हपत्यानुगमने प्रायश्चित्तमाह॥ यदि सा
तर्हुताग्निहोत्रे परोऽग्निरनुगच्छेदनुगमापित्त्वात् पूर्वं पूर्वमाधित्वा परं पूर्ववदुद्धृत्य जुहु
यादिति पुनःपाठात् विधान्तरं विकल्पार्थः। तस्माद्यस्याहवनीयेऽहुत इत्यनेन वि
धिना सर्वं समानं। पुनःपाठः परिसंख्यार्थ इति केचित्। परिसंख्यानपक्षे तत्र पठित
५८ 58 स्य विधिचतुष्टयस्यैवानुष्ठानं। अत्रानुक्रमणिकाकारो वादति मंत्रलोपसमिंधने क्रि ५८
यते। अत्राप्यं प्रयोगः॥ प्रणयनप्रभृति पूर्णाहुति समाप्तिपर्यंतं आहवनीये विद्यमाने
प्रातःकाले गार्हपत्यानुगमने दक्षिणाग्न्याहवनीययोद्धृतत्वात् पूर्ववं निर्मथ्य लौकिकाग्निं गार्हपत्य
न हस्मन्नासि स्पर्शादि इति प्रथमसमिति गार्हपत्यं समाधित्वाग्ने संस्राड्डि स्वाहेति मंत्रमस्य मंत्राड्ससीत्य

पसमिध्य गार्हपत्यायतने निधाय गार्हपत्यादाहवनीयमुद्धृत्य एतं प्रतिष्ठानीति मंत्रेण गार्ह-
पत्याद्दक्षिणाग्निं प्रणीय पृथगन्वाधाय रूपसाद्दस्यनेनाहवनीयं प्रणीय तपश्चात् हूतस्थाने
नि न्यादिहोमं कृत्वा पूर्ववद्धोमसमाप्तिः। परिसंख्यानपेक्षे प्रयोगमाह। दक्षिणाग्न्याह-
वनीयावुद्वाप्य मिस्यारणी गार्हपस्पनेस्मनासंस्पर्शयेद्ततः प्रथमं मिस्यनेन मंत्रेण गार्ह-
पत्यं मथित्वास्यायतने निधाय गार्हपत्यादाहवनीयमुद्धृत्य।। तत एतं प्रविष्टानीत्यनेन म-
दक्षिणाग्निं प्रणीयान्वाधाय गार्हपत्यादाहवनीयं प्रणीय तपश्चात् हूतस्थाने मिश्रा
दिहोमं कृत्वा पूर्ववद्धोमसमाप्तिः। केचित्तु पदिसातरक्रुतोग्निहोत्रे समस्मिन्नपि विषये
यदि गार्हपत्याहवनीयावनुगच्छेतां तत्स्यपमपि विधिर्विकल्पेन भवतीति वर्णोपंति। तस्मि

रूपं दत्वाहवनीयदक्षिणाग्न्योरुद्वापनादि ततो गार्हपत्यमस्मिन्नित्यारणीसं
स्पर्शयेत् ततोऽग्नीन्मथित्वा गार्हपत्यायतने निधाय ततः पश्चात्तद्रूपे स्थाने मित्रादिहोमं कृ
त्वा पूर्ववद्धोमसमाप्तिः॥ अत्राप्याहवनीयानुगमने पूर्वोक्तप्रायश्चित्तविकल्पमा
ह॥ अथवा सर्वप्रायश्चित्तमेव न मित्रादयः॥ अथवा मित्रादीन् यत्किंचाते तवइत्या
५९ हुतिं सर्वप्रायश्चित्तं च कुर्यात्॥ अथवा सायंकाले चेद्ध्रुविदुद्धरणमपि विकल्पे ५९
59
न भवति॥ अत्रायं विवेकः॥ आहवनीये विद्यमाने प्राक् होमकालात् प्रातःकाले गार्ह
पत्यानुगमने यदि प्रातरकृतेपरोग्निरनुगच्छेत् दनुगमयित्वा पूर्ववन्मित्रादिना पूर्वोक्ते
न प्रकारेणेदं प्रायश्चित्तं मकमेव भवति॥ केचिद्यदि प्रातरकृते परोग्निरनुगच्छेदि

स्यस्मिन्नपि विषये यदि गार्हपत्याहवनीयोनुगच्छेदिस्य यमपि विधिर्विकल्पेन भ-
वतीति वर्णयंति। तस्मिन्पक्षे प्रातःकाले विधिद्वयं विकल्पेन भवति। आहवनीयेनुग-
ते प्राक्होमकालात् गार्हपत्यानुगमनेकाले द्वयेपि यदि गार्हपत्याहवनीयो वानु-
गच्छेदिति पूर्वोक्त एवं विधिर्भवतीत्यर्थः। मंथन विषये कश्चिद्विशेषमाह। सर्वे-
ष्वाधसामासामप्यर्जगोमारणीमंथनेनानुगतस्याग्नेर्भस्मनात बदरणी संस्प-
र्शं मंथनं कर्तव्यमित्यर्थः। तस्य भस्मसंस्पर्शनस्य लोपे यत्रो पावको होमो विहितस्त-
स्य लोपे मथितोग्निर्लौकिको भवति। अस्मदुक्तस्य तत्र संक्रमणाभावात् नतत्र
ग्निं परित्यज्य पुनर्विधिवन्मंथनं कर्तव्यं। दाहदोषापहारार्थमादिल ऊणाए वारणा

नीत्वा॥ केचित्तु ऊष्मसंस्पृष्टारणीनाशेप्यग्निनाशाभिख्येत: पुनराधानं कर्त्तव्यमिति व
र्णयंति॥ अस्मिन्काले दक्षिणाग्न्यनुगमने कालद्वयेप्येतं प्रविशामीति मंत्रेण गार्हपत्या
द्दक्षिणाग्निं प्रणीय दक्षिणाग्न्यनुगतिप्रायश्चित्तार्थं सर्वप्रायश्चित्तं होष्यामीति संक
ल्प्याहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा पूर्ववद्धोमशेषं समापयेत्॥ अस्मिन्काले गार्हप
६० 60 त्याहवनीयो यद्युगपदनुगच्छेयातां तदा कालद्वयेपि पूर्ववन्निस्तारणी गार्हपत्य
मूष्मणा संस्पर्शयेत् होमपित्वा गार्हपत्यायतने निधाय गार्हपत्यादाहवनीयं प्रणी ६०
य तपश्चतदृष्टस्थाने मित्रादि होमं कृत्वाऽपोति क्षतदृष्टस्थाने मित्रादिहोमं कृत्वा पू
र्ववद्धोमसमाप्ति:॥ अथवा पूर्ववन्मथनादि तपश्च तदृष्टस्थाने मित्रादि होमं कृत्वा

हवनीयानुगतिप्रायश्चित्तार्थं सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा पूर्ववद्धोमसमाप्तिः। अथवा गार्ह-
पत्यस्य समंथनादि तपस्यतेष्विस्थाने मित्रादिहोमपर्यंतं पूर्ववदेव कृत्वाऽनंतरं औ-
तिष्मतीष्विस्थाने मित्रादिन्यपश्चिमं दशांतं नवद्वस्याकृति तस्मिन्नेवाहवनीये कृत्वा विद्ध-
दसीस्याद्दिमाईनां तं होमशेषं समापयेत्। अथवा सायंकाले त्वाहवनीयमनुगम-
ने बहुविद्युद्धरागमस्मिन्नु काले विकल्पेन जुवतीति प्रागेवोक्तं॥ तस्मात् गार्हपत्याह-
वनीययोर्युगपदनुगमने बहुविद्युद्धराग प्रायश्चित्तमुच्यपनास्पूर्वमाहवनीयानु-
गमने पि विकल्पेन जुवदेव। गार्हपत्याहवनीययोर्युगपदनुगमने बहुविद्युद्धरतो-
कर्तव्यविशेषमाह। पूर्ववन्निस्यारणी गार्हपत्यजस्मना संस्पर्शयमथित्वा गार्हपत्या

यतनेनिधाय गार्हपत्यदक्षिणाग्न्योः कर्म कृत्वा पत्नीमन्वारब्धामुपविष्टायामित्यादिउप
प्रेतसंयतध्यामिति हविरुपसाद्य स्रुवमंत्रं पूर्वोक्तप्रकारेण कृत्वा तत्पश्चात् इष्टेस्थाने
मित्रादिहोमं कृत्वा विष्णुदत्तीत्यादि यथापूर्वं होमशेषं समापयेत् अत्र अस्मिन्काले गा
र्हपत्यदक्षिणाग्नी युगपदनुगच्छेयातां तदा आहवनीयमप्युद्धाप्य पूर्ववत् निःसारणी
६१ गार्हपत्यरक्षणेनासंस्पर्श्य पूर्ववदितः प्रथममित्यादि त्रिमंत्रे मंथनादिमंत्रेणोपस ६१
61 मिंधनादि कृत्वा गार्हपत्यायतने निधाय यथापूर्वं गार्हपत्यादाहवनीयमुद्धृत्य ततह
तं प्रविश्यानीति मंत्रेण पूर्वं दक्षिणाग्निं प्रणीय ततोऽन्वग्निरिति मंत्रेण आहवनीयं प्र
णीय तत्पश्चात् इष्टेस्थाने मित्रादिहोमं कृत्वा दक्षिणाग्न्यनुगतप्रायश्चित्तं प्रायश्चि

प्रायश्चित्तं होष्यामीति संकल्प्याहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं कृत्वा पूर्ववद्धोमसमाप्तिः॥
अथवा पूर्ववाग्निस्यारणी गार्हपत्यमन्थनासंस्पर्शपक्षे होमसंधिलोगार्हपत्यायतने
निधाय ततएतं प्रविशानीति मंत्रेण गार्हपत्याद्दक्षिणाग्निं प्रणीय तपस्य तद्देशस्था
ने मित्रादिहोमान्कृत्वा दक्षिणाग्न्यनुगाति प्रायश्चित्तार्थं सर्वप्रायश्चित्तं कृत्वा पूर्व
वद्धोमशेषं समापयेत्। प्रातःकाले गार्हपत्यदक्षिणाग्न्योर्युगपदनुगमने पूर्वव
दाहवनीयमुद्धाप्य निस्यारण्योर्गार्हपत्यमन्थनासंस्पर्शपक्षे ततः प्रथममग्निस्यादिति
मंत्रेण मंथनादिति मंत्रेणोपसमिंधनान्निहत्य गार्हपत्यायतने निधाय गार्ह
पत्यादाहवनीयमुद्धृत्य ततएतं प्रविशानीति मंत्रेण गार्हपत्याद्दक्षिणाग्निं प्रणीय

अग्निं निरूषामीति मंत्रेणाहवनीयं प्रणीय तपस्यतड्देस्थाने मित्रादिहोमं
कृत्वा दक्षिणाग्निमनुगति प्रायश्चित्तार्थमाहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं कृत्वा पूर्ववद्
होमसमाप्तिः ॥ अथवाऽऽहवनीयमनुद्वाप्य निस्सारणी गार्हपत्यमस्मिन्नासंस्प
र्श्य इ ग. प्रथमामीति मंत्रेण मथित्वा गार्हपत्यायतने निधाय गार्हपत्यादाहव
६२ 62 नीयमुद्धृत्य तनतनं प्रविद्वानीति मंत्रेण गार्हपत्याद्दक्षिणाग्निं प्रणीय अ ६२
न्वग्निं रूषसामग्रमख्यदिति मंत्रेण हवनीयं प्रणीय तपस्यतड्देस्थाने मित्रा
दीन् कृत्वा दक्षिणाग्निमनुगत्यर्थं सर्वप्रायश्चित्तं न पूर्ववद्धुत्वा होमशेषं समापये
त् ॥ ॥ अथवा निस्सारणी गार्हपत्यमस्मिन्नासंस्पर्श्य हविर्मथित्वा गार्हपत्या

दक्षिणाग्निं प्रणीय पूर्ववत्तएस्य तदुपस्थाने मित्रादीन् हुत्वा दक्षिणाग्न्यनुगतस
र्वं सर्वप्रायश्चित्तं च हुत्वा यथापूर्वं होमशेषं समापयेत् ॥ अस्मिन् काले दक्षिणा
ग्न्याहवनीयो युगपदनुगच्छेयातां तदा गार्हपत्यादाहवनीयमुद्धृत्य एतं प्रविहृतानी
तिमंत्रेण गार्हपत्याद्दक्षिणाग्निं प्रणीयानंतरमाहवनीयमपि प्रणीय हविरासाद
नं कृत्वा दक्षिणाग्न्यनुगतिप्रायश्चित्तार्थं सर्वप्रायश्चित्तं होष्यामीति संकल्प्याहव
नीये सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वानंतरं ज्योतिष्मत इत्युपस्थाने मित्रादीन् होष्यामीति संक
ल्प्याहवनीये मित्रादिहोमं हुत्वा पूर्ववद्धोमसमाप्तिः ॥ आहवनीयस्य प्रायश्चित्तं
विधिरुक्तस्तमाह ॥ यथापूर्वोक्तेन प्रकारेण दक्षिणाग्न्यनुगतिप्रायश्चित्तेनैव तेनैवा

हवनाद्यानुगमनस्य सर्वप्रायश्चित्तमेव नाग्निनाशादयः। अथवाग्निनाशादौ स्वयं
स्थितं शान्तं नवशत्याकृतिं सर्वप्रायश्चित्तं च कुर्यात्॥ अथवा सायंकाले पूर्वेणाभ्यां
विकल्पमेव भवति। अस्मिन् काले सर्वेषामननुगमने पूर्वोक्तानि प्रायश्चित्ता
नि। अनुगतक्रमेण तस्य तस्याग्नेर्नाशे प्रायश्चित्तं पृथक् पृथक् कुर्यात्॥ न
६३ स्यादनुगतक्रमेणैव तस्य तस्याग्नेर्यथाविहितमुत्पत्तिं कृत्वा तेनैव क्रमेण यथा ६३
विहितं प्रायश्चित्तं कुर्यात्॥ अनुगतक्रमापरिज्ञाने आधानक्रमेण प्रायश्चि
त्तं कुर्यात्॥ अग्निहोत्रे श्रवणार्थं गार्हपत्यादन्यावपाठे सति तस्याघोद्धरणे त्वा
मने धृहिरसीस्फपूर्वेषाद्दानादि यथा पूर्वं गार्हपत्यात्स्वनरूपो अपोदाद्यनु

गतिप्रायश्चित्तार्थं सर्वप्रायश्चित्तार्थं सर्वप्रायश्चित्तं होष्यामीति संकल्प्याहवनीये
सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वानुवः स्वाहेति दक्षिणाग्नावपि जुहुयात्॥ अपोदाग्नौ दीप्यमा
ने गार्हपत्यानुगमने यस्याहवनीयेनुद्धाते गार्हपत्य उद्वापेदितीदं एवोक्तप्रकारेणकर्त्त
व्यं॥ अथवा यदि गार्हपत्य आहवनीयोनुवागच्छेचेत्पराएवेस्यादिनाविहितं पूर्वोक्तप्रका
रेण कुर्यात्॥ अपरे पुनरपोढाग्नेरेव देशमाहृत्य गार्हपत्यायतने निधाय गार्हपत्यानु
गतिप्रायश्चित्तार्थं सर्वप्रायश्चित्तं होष्यामीति संकल्प्याहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा
दक्षिणाग्नावपि नुवः स्वाहेति होमं कुर्वन्ति॥ गार्हपत्याग्नेरपोढाग्निश्चोनपोढेनुगमने
पियस्याहवनीयेनुद्धाते गार्हपत्य उद्वापेदित्ययं विधिर्वा यदि गार्हपत्याहवनीयोवानु

गार्हे दिस्येव विधिर्वा पूर्वोक्तप्रकारेण कर्त्तव्यः । एवं प्रायश्चित्तं कृत्वा ध्रुष्प्रादानादि यथापू
र्वं पुनरपि गार्हपत्यादग्नावग्निरूपपूर्ववदपोद्धत्य गतप्रायश्चित्तं कृत्वा हुतान्तादार
भ्य यथापूर्वं होमः कर्त्तव्यः ॥ अथ होमकाले संध्यादिष्वपतमो होमकालः । केचित्तु
परिस्तीर्णेष्वग्निषु दुग्धे वा हविषि अधिश्रिते वा अपरेणाहवनीयं दर्भेषु सादिते
६४ वा हुते पि होमकाल इत्याहुः ॥ अपरेणाहवनीयं दर्भेषु सादिते पुनर्हविषि होमकाल ६४
64 इति पक्षमाश्रित्य प्रयोग उच्यते । तस्माद्धविरासादनानंतरं पूर्णाहुतिकर्माग्निपर्यंत
माहवनीयानुगतिश्चेत्प्रायश्चित्तपूर्वं प्राणाहुतिं होष्यामीति संकल्प्य प्राणादनम
प्यगान्स्वाहा । प्राणायेदं न मम । एवं गार्हपत्ये प्राणाहुतिं हुत्वा आहवनीयानुगमनालो

क्षिकारणी संस्पर्श्यमथित्वाहवनीयायतने निधाय यथापूर्वं होमशेषं समापयेत्।
अथवा पूर्वोक्तेन प्रकारेण गार्हपत्यादाहवनीयं प्रणीय ज्योतिष्मतीष्टेस्थाने मित्रादी
स्त्रयस्त्रिंशतमाहुतिं सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा पूर्ववद्धोमसमाप्तिः। अस्मिन्काले गार्ह
पत्यानुगमने गार्हपत्यानुगति प्रायश्चित्तार्थं उदानाहुतिं होष्यामीति संकल्प्य उदाने
प्राणम्मपगाः स्वाहा। उदानायेदं न मम। एवमुदानाहुतिं सर्वप्रायश्चित्तं चाहवनीये हु
त्वा पूर्ववदग्निस्थारणी गार्हपत्येऽजस्मना संस्पर्श्यमथित्वा गार्हपत्यायतने निधाय य
था पूर्वं होमं कुर्यात्॥ अस्मिन्काले दक्षिणाग्न्यनुगमने दक्षिणाग्न्यनुगति प्रायश्चि
त्तार्थं व्यानाहुतिं होष्यामीति संकल्प्य व्याने उदानम्मपगाः स्वाहा व्यानायेदं। एवं गार्ह

पत्ये हुत्वा गार्हपत्याद्दक्षिणाग्निं एतं प्रविश्यानीति वा लह्णीं प्रणीय पूर्ववद्धोमसमाप्तिः ।
अस्मिन्काले गार्हपत्याहवनीयोयद्दि युगपदनुगच्छेतां तदा चेद्वौ नो तत्र पंहृत्वाग्नित्या
हरणी गार्हपत्यभस्मना संस्पर्शमथित्वा गार्हपत्यायतने निधाय आहवनीयानुगति
प्रायश्चित्तार्थं आज्याहुतिं होष्यामीति संकल्प्य प्राणादानमपगा स्वाहा । प्राणायेदं ।
६५ एवं गार्हपत्ये हुत्वानंतरमाहवनीयभस्मनालौकिकारणी संस्पर्शमथित्वाहवनी ६५
65 यं निधाय गार्हपत्यानुगति प्रायश्चित्तार्थं उदानाहुतिं होष्यामीति संकल्प्योदानः प्राण
मपगा स्वाहा । उदानायेदं । सर्वप्रायश्चित्तं वाहवनीये हुत्वा पूर्ववद्धोमसमाप्तिः । अत्र
केचिद्गार्हपत्याहवनीययोर्युगपदनुगमनेपि प्राणाहुतिं पूर्ववन्मग्नु स्पयस्यसज्ञ्वात् ।

सर्वाग्न्यनुगतिप्रायश्चित्तमेवकुर्वंति॥ अथ वान्वाहार्यतउपं हुत्वा गार्हपत्यमुत्सन्नानिस्या
रणीसंस्पर्शमथित्वा गार्हपत्यायतने निधाय गार्हपत्यादाहवनीयं प्रणीयपश्चाति
ष्ठतीह स्थाने मित्रादीनृत्रयस्त्रिंशतं तवद्रसाहुतिं वहोष्यामीति संकल्प्याहवनीये
पूर्ववन्मित्रादीनृत्रयस्त्रिंशतं तवद्रसाहुतिं सर्वप्रायश्चित्तं च हुत्वा पूर्ववद्धोमसमा
प्तिः॥ अस्मिन्काले गार्हपत्यदक्षिणाग्नी युगपदनुगतौ स्यातां तदा गार्हपत्यानुगति
प्रायश्चित्तार्थमुदानाहुतिं होष्यामीति संकल्प्य उदानः प्राणस्य पदगास्वाहा उदा
नायेदं॥ सर्वप्रायश्चित्तं चाहवमाहवनीये हुत्वा पूर्ववान्निस्यरणी गार्हपत्यमुत्सन्नं सं
स्पर्शमथित्वा गार्हपत्यायतने निधाय दक्षिणाग्न्यनुगतिप्रायश्चित्तार्थं व्यानाहु

६६ 66
त्तिं होष्यामीतिसंकल्प्य व्यानउदानमप्पगा-स्वाहा। व्यानायेदं। एवं गार्हपत्ये हुत्वा गार्ह
पत्यदक्षिणाग्निं एतं प्रविशानीति वाहली वागणीय पूर्ववद्धोमसमाप्तिः। अस्मिन्का
ले दक्षिणाग्न्याहवनीयो यदि युगपदनुगच्छेयातां तदा तद्दक्षिणाग्न्यनुगति प्रायश्चि
त्तार्थं व्यानाहुतिं होष्यामीतिसंकल्प्य व्यानउदानमप्पगा-स्वाहा। व्यानायेदं। एवं गा
र्हपत्ये हुत्वा ततः एतं प्रविशानीति वाहली वा गार्हपत्याद्दक्षिणाग्निं प्रणीयाहवनीया ६६
नुगति प्रायश्चित्तार्थं प्राणाउदानमप्पगा-स्वाहा। प्राणायेदं। एवं गार्हपत्ये हुत्वा लौकि
कारणी-आहवनीयमन्स्मना संस्पृष्टमपि चाहवनीययोनिधाय पश्चात्पूर्ववद्धोमशेषं समा
पयेत्। अथवा पूर्वोक्तेन प्रकारेण दक्षिणाग्नेः संकल्पादि प्राणपर्यन्तं प्रायश्चित्तं होमश्चा

नेत्तरं गार्हपत्याहवनीयं प्रणीपऽयोति अतीषिस्थानेभित्रादीन् त्रयपक्तिंशतं तवृहस्या
हवनीये कृत्वा सर्वप्रायश्चित्तं च कृत्वा पूर्ववद्धोमन्त्रोपसमापयेत्॥ अस्मिन्काले सर्वाग्न्य
नुगमने तु अनाज्ञा तत्र पंज पित्वा गार्हपत्ये ऽसमनानि स्पारणी संस्पर्श्य समिधित्वा गा
र्हपत्यायतने निधाय यां दिशं वायुर्गच्छति तां दिशं प्रति अनुवातमग्निं प्रणीय वायवे
स्वाहा। वायवइदं॥ एवमाहुतीं कृत्वा ततत्रामग्निं परिस्पऽपयथापूर्वं दक्षिणाग्निमाह
वनीयं च प्रणीय कृतांतादारभ्य होमशेषं समापयेत्॥ अत्रापि तेनानुगते हि नमित्रा
दपः॥ अस्मिन्काले सर्वाग्न्यनुगमने निर्वाते सति पूर्ववदनाज्ञा तत्रयंजापित्वा गार्हपत्य
ऽसमनानि स्पारणी संस्पर्श्य समिधित्वा गार्हपत्यायतने निधाय दक्षिणाग्निमाहवनी

यत्र प्राणीपाग्निहोत्रद्रव्यं हस्तोरार्हं स्यात् स्वयं पिबेत्॥ अरूपं वा अनूपेत॥ अत्र स्वयमिति
वचनाद्यजमानोपि द्रूपं तिस्त्यपमेव पिबेत्॥ नान्यस्मै दद्यात्॥ एतदेव भक्षणमग्निहोत्र
होमस्थाने भवति॥ अत्र हविःशेषाभावात् प्राशनस्यैव निवृत्तिः॥ ततो गार्हपत्यहोमा
दिहोमशेषं समापयेत्॥ अत्रापि नानुज्ञातेऽग्निमित्रादयः॥ केचित्तु तूष्णीं हविरासाद्या
६७ परेणाहवनीयं यजमान उपविश्य स्वयमग्निहोत्रद्रव्यं पिबेत्॥ इदमेव भक्षणं सांगस्या ६७
67 ग्निहोत्रहोमस्य प्रत्याम्नायः॥ तस्मान्नान्यकर्तव्यमित्याहुः॥ इदं भक्षणं सिद्धमग्निहोत्र
होमप्रत्याम्नायभिन्नं भवति॥ यजमानेन भवति तस्मादग्निहोत्रस्य लोप एव॥ अत्राय
प्रयोगः॥ एतस्मात्कालात्सर्वमाममपाद्य पात्राणि पूर्वमेव यजमानो नागतश्चेदुदपा

नुगाते विहितमग्न्याधेयं पुनराधेयं वा कर्त्तव्यो। अनष्टेऽविदग्धे। गार्हपत्ये नष्टमना
निस्यारणीसंस्पर्शे मथित्वा गार्हपत्यायतने निधाय तपस्युतीर्थस्थाने मिश्राहो
मान्द्रे होष्यामीति संकल्प्य गार्हपत्यादाहवनीयं प्रणीय तस्मिन्मिश्रादिहोमं हुत्वा
ततस्तं गार्हपत्याग्निं यजमानागमनपर्यंतं धारयंति॥ अथ पूर्णाहोमकालेभ्यः
पूर्वमनागते त्वाधानमेवेति। तस्मिन्यजमाने पूर्णाहोमकालेभ्यः पूर्वमागते प
जमानेऽग्निहोत्रहोमलोपस्य सद्यहोत्राचक्रप्रायश्चित्तं निहुत्वा ततोऽग्निहोत्र
होमं कुर्यात्॥ हुतोऽप्यग्निर्लौकिको भवति। तस्मात्पुनराधेयमग्न्याधेयं वा कर्त्त
व्यं॥ पूर्वोक्तस्यानंतरमाहवनीयानुगमने यस्मिन्कश्चिन्नतोऽग्निरनुगच्छति तस्मि

न्नेवाग्निर्दूरीदारावाग्निः स्वाहा। एवं मंत्रं वदन्नेवाहुतीयामाकुतिं जुहुयात्। यावदग्निति
वचनात्। मंत्रसमाप्य एव होमः कर्तव्य इत्यर्थः। अथ पवमानराकुतिप्रदेशो हिरण्यं पनि
धाय तस्मिन्हिरण्ये पूर्वोक्तप्रकारेणाकृतायामाकुतिं जुहुयात्। अत्रोपरामो
कर्ममंत्रोपांसमापयेत्। आहवनीयप्रतिनिधित्वाद्धूले हिरण्ये योहृपस्था
६८ नं श्रुंधनपरिषेचनादिकं कर्म कर्तव्यं। प्रत्यक्षाग्निसाध्यतया तपनेध्मनादिकर्म ६८
प्रलुप्यते। केचित्तु केवलया पक्वहोम इति। एवं मार्जनांतं होममंत्रोपांसमाप
येत्। अथ गात्रानुगते च्छिन्नेव तिवानवा। अत्राकुः। आहवनीयस्थापितं वर्तितोपि
नंतरमनुगमने द्वितीयाकुतिः। पूर्वोक्तप्रकारेणानुगतस्थाने हिरण्यं वा

कर्त्तव्या। ततः पूर्ववद्धोमशेषं समाप्य जलस्पृसंस्पृष्टारणिभ्यामग्निं निर्मथ्याह
वनीयायतने निधाय पश्चोत्तिष्ठतदग्निः कर्त्तव्या। होमे कृते आहवनीयमनुगम
ने आहवनीयस्य पुनरुत्पत्तिः। होमस्य कृतत्वात्। तस्माद्गार्हपत्यदक्षिणाग्नो
रेवमार्जनं तद्धोमशेषं समापयेत्। होमानन्तरं गार्हपत्यानुगमने दक्षिणाग्न्या
हवनीयावप्युद्धा पूर्ववन्निस्यारणीगार्हपत्यजलसमन्वासे स्पर्शयेत्। ततः प्रथममित्या
दिभिर्मन्त्रैर्मथनाद्रूपसमिंधनांतं पूर्ववत्कृत्वा गार्हपत्यायतने निधाय तस्मि
न् गार्हपत्य एव मार्जनांतं होमशेषं समाप्य प्राणानायम्य तपरश्च तदुद्देश्याने
मित्यादीन् होष्यामीति संकल्प्याहवनीयं प्राणीय तस्मिन्मित्रादिहोमः कर्त्तव्यः।

अथवा नात्र दक्षिणाग्न्याहवनीययोरुद्वासनादि गार्हपत्यभस्मना निस्या
रणि संस्पर्शपूर्वं होममपित्वा गार्हपत्यायतने निधाय यथा पूर्वं मार्जनांतं
होमशेषं समापयेत् यस्त्वनुदिष्टानेमित्रादीन् होष्यामीति संकल्प्याहव
नीयं प्रणीय मित्रादिहोमः कर्तव्यः। होमकालश्च पूर्वं होमात्परस्ताहवनीयेनु
६१ द्धाते गार्हपत्यानुगमने पूर्वोक्तमिदं प्रायश्चित्तद्वयमपि विकल्पेन भवति॥ ६१
होमानंतरं दक्षिणाग्न्यनुगमने दक्षिणाग्नेर्नोत्पत्तिः। गार्हपत्याहवनीययो
रेव मार्जनांतं होमशेषं समापयेत्। होमानंतरं गार्हपत्याहवनीयौ यदि यु
गपदनुगच्छेतां तदा निस्सारणी गार्हपत्यभस्मना संस्पर्शपूर्वं होममेवमपित्वा

गार्हपत्यायतने निधाय गार्हपत्यदक्षिणाग्न्योरेव होमशेषं समाप्य तपस्यतदूपेस्था-
ने मित्रादीन् होष्यामीति संकल्प्याहवनीयं प्रणीय मित्रादिहोमः कर्तव्यः ॥ होमान-
न्तरं गार्हपत्यदक्षिणाग्नी यदि युगपदनुगच्छेतां तदाहवनीयमुद्धाप्य पूर्ववन्नित्यार-
णी गार्हपत्यमन्थनाय संस्पर्शयेत् ततः प्रथममग्निस्यादिभिर्मन्त्रैर्मंथनाद्यापसमिंधनां-
तं कृत्वा गार्हपत्यायतने निधाय तस्मिन् गार्हपत्य एव मार्जनान्तं होमशेषं समाप्य त-
पस्यतदूपेस्थाने मित्रादीन् होष्यामीति संकल्प्याहवनीयं प्रणीय मित्रादिहोमः क-
र्तव्यः ॥ अथवानीत्राहवनीयस्योद्वासनं गार्हपत्यमन्थनान्नित्यारणीसंस्पर्शये मथि-
त्वा गार्हपत्यायतने निधाय गार्हपत्याहवनीययोरेव मार्जनान्तं होमशेषं समाप्य

७० नपस्य तद्दृष्टे स्थाने मित्रादीन् होष्यामीति संकल्प्याहवनीयं प्रणीय मित्रादिहोमः कृ
र्तव्यः। होमानंतरं दक्षिणाग्न्याहवनीयौ यदि युगपदनुगच्छेतां तदा तयोर्नेत्यमितः। त
तो गार्हपत्यादेव न यथापूर्वं मार्ज्जनांते होमशेषं समापयेत्। होमानंतरं होमशेषं
समाप्य नपस्य तद्दृष्टे स्थाने मित्रादीन् होष्यामीति संकल्प्याहवनीयं प्रणीय मित्रा
दिहोमः कर्तव्यः। अग्न्यावन्वनुगते सत्यनुगतस्याग्नेरज्ञानादन्यथोत्पत्तौ तथानुगतस्या ७०
ग्नेः प्रायश्चित्तस्यान्यथाकरणे वाग्निहोत्रहोमे हूयमाने च सत्यस्तमयो होमकालेभ्यः
पूर्वमेवाज्ञानादेव मयान्यथास्मृतं तदाग्नीध्रं यथाशास्त्रमनुत्पत्तिं कृत्वानवोदि
तं प्रायश्चित्तं च कुर्यात्। अथ यथाकृतमकृतमिति न्यायात्। पूर्वं कृतानां होमाना

मकृत्वा वक्ष्यमाणेन प्रकारेण होमविच्छेद प्रायश्चित्तं कुर्यात्॥ अक्षाग्नो होमकाले अकृ
र्धे स्मृतं चेदाधानमेव कुर्यात्॥ अवतस्मात्रिमहूर्यमानेनाग्निर्लौकिकः संपद्यत इति वचना
त्॥ गार्हपत्यस्यस्यान्यथोत्पत्तौ प्रायश्चित्तस्यान्यथाकरणे वा यथा कृत मकृतमिति
न्यायात्तस्य गार्हपत्यस्यानुपत्त्यात्तु होमे कृते पोकस्मिन् होमकालातीतेपि यस्य वोन्नाव
नुगता विस्पादि विहितं पुनराधेयमाग्न्याधेयं वा कर्तव्यं॥ उदयास्तमयाद्वा एवं मन्वन्ना
दयथा कृतमिति स्मृतं चेत्तदानीमेव यथाविहितं यस्य गार्हपत्यस्योत्पत्तिं कृत्वा यथा
विहितं प्रायश्चित्तं कृत्वा प्रणयनादि यथापूर्वं होमः कर्तव्यः केचिदेवमाहुः॥ पत्नीयज
दयास्तमयोरग्निसमीपं विहाय ग्रामादि सीमामतिक्रम्य सीमान्तरं ग्रामान्तरं वा गच्छे

नयदि वा उदयास्तमयकालान्यतमस्मिन्काले महानदीमतिक्रमेत्तदाग्निर्लौकिको
भवति। ततः पुनराधानं कर्त्तव्यमिति॥ पत्न्या अग्निसमीपं विहाय ग्रामादिसीमाति
क्रमणस्य निषेधः। उदयास्तमयकालयोरेव। तस्य नद्यतिक्रमणनिषेधस्तु सर्वदा
भवेदेवेत्यर्थः। विनाग्निं त्रियदा पत्नी नदीं समुद्रगामिनीं॥ अतिक्रामेत्तदाग्नीनां
७१ विनाशः स्यादिति स्मृतिः॥ इति वचनान्नद्यतिक्रमणं सर्वथा न कर्त्तव्यं॥ अनेन प
71 त्नीप्रवासस्यापि कथंचिदनुमतं स्यात् पत्नीकस्याप्यग्निहोत्रानुष्ठानानुज्ञानाद्वा ७१
होमकाले यजमानस्य पत्न्योरन्यतरस्य सन्निधाने [illegible] नियमः॥
उभयोरसन्निधौ कृतमप्यग्निहोत्रमकृतं भवति॥ [illegible] न दर्शान्तात्त्वोदूर्ध्वं [illegible] वि

त्रो घः। पत्नीवृद्धस्याग्निहोत्रं भवतीति नियमात्॥ पत्न्याभावेऽग्निहोत्रस्यांगा
वैकल्पमात्रं भवति न पुनः परित्यागः इत्याहु ॥ इध्माधानप्रभृति होमपर्यंतं यदि
यजमानो भार्यायास्त्रिवेद्यामेद्रांयेद्वा यत्नेव पंपु [illegible] सर्वहुत्या
हुतो सर्वप्रायश्चित्तं वा तस्मिन्नेवाहवनीये जुहुयात्॥ आग्नि पथेष्टकृद्देवताः प्र
तिमंत्रं समिधो वा दध्यादुपेक्ष्य वा॥ प्रायणप्रभृतीध्माधाना पूर्वसमाने तु व्रातप
तीष्टिरेव कर्तव्या॥ केचित्तु नसापमाहुतावहुतायां भार्यायां दित्यग्रान निषेधः॥
इध्माधानप्रभृत्येव॥ तस्मात्पूर्वोक्तो यतेव येय पाहृतादिति॥ होमस्थाने तत्र प्रा
प्रायां व्रातपत्याएवापावादः॥ तस्मादिध्माधानप्रभृति होमपर्यंतमेवावानानि

षेधः तस्य प्रायश्चित्तमपि तस्मिन् काले एव कुर्यात् होमाद्याधानात् आगमनस्नाने तु न
दोष इत्याहुः ॥ अपरे पुनः स्नानप्रतिषेधे जलपानस्यापि प्रतिषेध इति वदंति ॥
परिषेचनादि विपर्यये यदि प्रमादाज्जलबिंदवोऽग्नौ पतेयुः सद्याग्निरूपघातः स्या
72 त्तत्र पुनरस्थ्यादि स्यादिति सामिद्रस्याप्यग्नेः पुनरप्युपस्थानं प्रायश्चित्तं ॥ अत्रै
72 वं प्रयोगः ॥ अग्नौ जलबिंदुपतनानंतरमेव पुनस्त्वादित्याः कामदृसं तेन मंत्रेण 72
जलबिंदुग्निरूपहतेऽग्नौ इध्ममादीप्य अत्र मृत्युपधानं प्रायश्चित्तार्थं सर्वप्रायश्चित्तं होष्या
मीति संकल्प्याहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं च कुर्यात् ॥ एतदेव प्रायश्चित्तं पुरीषमू
त्रादिसंसर्गे रजस्वलापतितादिस्पर्शनेऽप्यग्नेरशुद्धिहेतुः केचित्तु रजस्वलाव्याप्ति

त्रिकएवाग्न्युपघातेपूर्वोक्तंप्रायश्चित्तं ॥ रजस्वलास्पृष्टौ [illegible] पदइति कर्त्तव्या ॥

सर्वाग्निस्पर्शेपुनराधानंकर्त्तव्यमितिवर्गोयेति ॥ अग्निहोत्राधानेतस्यउद्वासना

त्पूर्वंयदिगार्हपत्याहवनीययोर्मध्येश्वागच्छेत्तदागार्हपत्यात् ... आहवनीयंविहृ

त्यविक्रमइत्यस्यासर्वतोवर्त्मीयपुनश्चगार्हपत्यादुद्धृत्यादायपदं विष्णुरितिस्पत्यैवंवर्त्मसु

नःपदानितद्भस्मनापूरयेत् ॥ ततश्चाहवनीयेसर्वप्रायश्चित्तंकुर्यात् ॥ अग्निश्चवाणा

ग्न्युद्वासनार्द्ध्वंयस्मात्तप्रायश्चित्तमुदकप्रोक्षणगोक्रमणादिकृत्वाहवनीयेस

र्वप्रायश्चित्तंनकुर्यात् ॥ केचित्तुभस्मनादिपूर्वोक्तंप्रायश्चित्तमाहोमादित्याहुः ॥ अ

न्येपुनरासमारोहितंप्रायश्चित्तमिति ॥ पश्चादिसंध्यामनेग्निहोत्रेप्येतदेवप्रायश्चि

नौ॥ अग्निहोत्रहुतिविशेषवचनात्॥ अग्निहोत्रहविः सर्वमाग्नेयं यदा पूर्वः शिशिरि
रात्रौ हुतं स्पद्यते तदा तद्दोषशान्त्यर्थं मधपर्धुयज्ञमानस्य पापं मा न सिहृत्वा समोषपा
प्मा मामिति श्रूयात्॥ ततः आहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं कुर्यात्॥ अग्निहोत्रार्थं पयः स्राव
णोकाले यदि कृष्णवर्णा दुह्यते सद्योदधि व्यां वापतेत् तदा अस्कान्द्यौः पृथिवी अस्का
७३ 73 न्नृषभो युवागाः॥ स्कन्नेमा विश्वा भुवना स्कन्नो यज्ञः प्रजनयतु॥ अस्कानजनि प्राजनि। ७३
आस्कन्नाऽपायते वृषा स्कन्नात् प्रजनिषीमहि॥ इति द्वाभ्यां स्कन्नमभिमन्त्र्य उन्नेत
य पृथिवीमदृंहीः दिवं नभः॥ उद्वो दिव्यस्य नो देहि शान्तोनितिमङ्गा॥ तिं अनेन स्कान्न
दुग्धस्योपवित्रं दग्धप्राणादात् तद्भापं कृत्वा आहवनीये वज्राय ... कृत्वा अग्निहो
त्रं

मकालपर्यंतजायापत्योर्गोऽन्नानिवृत्तिस्युः॥ एवमेतस्माद्यस्य ध्रियेतां वे ऽप्यौतततस्कन्नाम्नी
ष्टुं हृविरादद्यो दग्धेऽश्रो गात्वा वल्मीकवपां विहृतबिलां हृत्वा ऽपस्कृत्य पाप्रज्ञायतोनत्व
देतान्यन्यो विस्थाज्ञातानि परितावरूं वा॥ यत्काम सास्तेऽजुहुमस्तान्नो अस्मृदपहूस्पाम
पतयोरयीणां॥ अनयातस्मिन्वल्मीकबिलेस्कन्नाम्नीष्टुं सर्वपयोवनीयमहूरितिवल्मी
कृत्वाऽपस्थाय पुनराग्निहोत्रहोमधर्मेणान्यां दुग्ध्वा पुनर्जुहुयात्॥ अत्रावनयापेक्ष
यात्राहुः॥ अमेध्यसेवी पिंडकारी कीटः॥ तस्याग्निहोत्रहविश्छिपात्रे तद्द्रव्यं॥ मध्य
मेनान्तमेनवापलाशपर्णेन महीद्यौः पृथिवी च न इत्यनया मध्यमपरिधिदेशास्यां
तानिनीयावशिष्टं सर्वमपोह्याववृत्ऽपाहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा जुहुयात्॥ अत्रदा

रुमयाणां पात्राणां तक्षणादिना शुद्धिः । इतमयानामुत्पन्ने नाशे वं यथार्हं तत्सदृशमा
त्रं संस्कृत्य प्रकृतौ ल्पयसि योजव्यं ॥ अपि पूर्ववदग्निहोत्रदोहद्रव्यं मेलागां दुग्धा पुनर्जु
हुयात् ॥ अग्निहोत्रे तंडुलादिषु पिपीलिकापातो पूर्ववत्स्पलापयतो नमहीघोरिसं
तः परिधिदग्धे सत्यक्षो सर्वप्रायश्चित्तं च कुर्यात् पात्राणि यथार्हं संस्कृत्य प्रकृत्यो
 न्यद्रव्यं संस्कृत्योन्नीय यथापूर्वमाग्निहोत्रं जुहुयात् ॥ अग्निहोत्रद्रव्ये यदि वर्षबिं
 दवः पतेयुः तदा यथापूर्वं हविरूपसाद्य समिधमाधाय महर्भुवः ३ वरितिस्र पित्वाग्नि
त्रोडनादूर्ध्व कल्पयति प्रज्ञानन्तमित्रो दाधार पृथिवीमुत द्यां [illegible] रुहारमिमिषाक्ति
वद्रे सत्याय हव्यं घृतवज्जुहोत स्वाहा ॥ मित्रायेदं ॥ एवं [illegible] कुर्वीत नैव हविषा कुर्या

उत्तरतः कुशान्‌ उत्तरतः कुशादि यथापूर्वं मार्ज्जनं तं होमं समाप्य धृष्टं सपं आदि यथापूर्वं
मार्ज्जनं तं पुनर्होमं कुर्यात्॥ ब्रह्म किन्तु पूर्ववद्धोमः हस्तं तत्र एव कर्त्तव्य॥ पूर्ववदिति वर्ण्ण
यति॥ अन्ये तु मित्रोऽजनानि तितद्द्रव्यं सर्वं कृत्वा पुनरग्निहोत्रग्रहणं कृत्वा यदग्निहो
त्रदोहं धर्मेण न्याय्यं दुग्धा पुनर्होतव्यमिति स्मृतिः॥ एतत्प्रायश्चित्तं सान्नाय्ये न भवति।
पुनरग्निहोत्रग्रहणं कृत्वा यदग्निहोत्रहोमसमये हस्तान्निरेकदेशो वायवा द्वाधा
नेन तत्र आपपरासा पूर्वस्थाय तेनाद्याहिताग्निर्यदा पत्नी वाऽपि पतितः कुविरग्निरूपान्य
क्रमीतादधप्रज्वलानि दाभ्युपेयो॥ अनेन बाहितमग्निं च प्रदक्षिणीकृत्य कुर्दं तत्र
कूपरडतए कंठती पेयमयोनि कासं विश्राम्य॥ सं वेदानन्तरान्तु वै वाहरे धि श्रियो देवानां

परमेष्ठिनि त्रे ॥ अनेनस्थायतनाग्नौ पुनः संसृष्टा हवनीये सर्वप्रायश्चित्तं जुहु
यात् । यदा पुनरस्यैतास्त्रेतयाग्नस्य परिक्रमणं न संभवेत्तदाहवनीसंसृष्टस
र्वप्रायश्चित्तं ॥ यदा पुनः स्फुलिंगतया प्रायश्चित्तेः समाप्तिपर्यंतं तस्यावस्थानं
न संभवेत्तदापि सर्वप्रायश्चित्तमेवाके पिसुनराहिताग्निर्यद्धणादन्याहिताग्ने
र्गतः प्रायश्चित्तमित्याह ॥ यस्यापरस्यास्पृतो ग्निर्गमनेनु गवास्वादिसमग्रमेक ७५
७५ 75 देशं प्रस्यग्नमेव न पेत्र एकदेशाग्ने । समारोपणानुपपत्तेः । इतरस्मिन् प्रसक्ते तो
वा समारोपणवातं देशं नीत्वा बहिर्गतान्नयस्य ... रोपणं ... नतमानि कल्पापि
त्वा बहिर्गताग्नावेव स्थितिसमग्रमेकदेशं हवनीयसंसृष्ट ... पिसवाय

तनेभुप्रतिज्ञाप्यकृतांतादारभ्यहोमन्त्रोपंसमाप्यपा [illegible] तर्दृ [illegible] या।तेन
मार्गेसमीपाद्वहिःशरदरतोऽनडुहंदक्षिणा।एतासिद्धिं समाप्य [illegible] सोप्रवि सु
पिलोम्य:प्रभातेग्निनासहहृदहंगत्वागार्हपत्येग्निं [illegible] अपहृ [illegible] ग्निहोत्र
होमंकुर्यात्॥द्वैविध्येदर्शपक्षाणप्रायश्चित्तंकृत्वाकृत्स्नाग्न्यपक्षाणंभवति।एक
देशापक्षाणेकर्मकालेयदिपुराप्रणीताज्येऽपहृत्यादिविधिरेवा।अकर्मकालेबहिर्गत
मग्न्येकदेशंहुत्वा स्त्रीमादायस्थाप्यतनेप्रक्षिप्याहवनीयेसर्वप्रायश्चित्तंहुत्वाव्याप्ति
वर्णयंति॥अस्मिन्पक्षेवाग्निहोत्रेष्वेकदेशापक्षाणेबहिर्गतमग्न्येकदेशंहुत्वा स्त्रीमे
वस्थापयतनेप्रक्षिप्याहवनीयेसर्वप्रायश्चित्तंहुत्वायथापूर्वंहोमन्त्रोपंसमापयेत्॥

यस्मिन्सुप्ते सूर्योऽस्तमेति सोऽभिनिम्रुक्तः। यस्मिन्सुप्ते सूर्य उदेति सोऽभ्युदितः।
ज्येष्ठस्यानाहिताग्निषु कनीयान् आधत्ते स ज्येष्ठः पर्याहित इत्युच्यते ज्येष्ठेना-
कृते सोमयागे कनिष्ठः सोमेन यजेत ज्येष्ठः परीष्टः। परीष्ट इत्यत्र नित्यानां दर्श-
पूर्णमासादीनामपि ग्रहणमिति केचित्। सोमयागस्यैवेत्यपरे। ज्येष्ठेनागृ-
७६ हीतभार्ये कनिष्ठः पित्र्यामागृह्णाति स ज्येष्ठः परिवित्तः। अकृतविवाहे ज्येष्ठे यः ७६
76
कनिष्ठो विवाहं करोति कृतविवाहः कनिष्ठः परिविविदान् इत्युच्यते। ज्येष्ठेनाकृते-
ष्वाधानादिषु यः कनिष्ठ आधानादीनि करोति स कनिष्ठः परिविविदान् इति केचि-
दाहुः। एतेषामभिनिम्रुक्तादीनां यन्मया त्मनो निंदात्म[illegible] [illegible] तुद्दाद्म्या

उक्तिं सर्वप्रायश्चित्तं चाहवनीये जपो वा स्मार्त्तमपि प्रायश्चित्तं समुद्दिश्य तेन तो वाग्निग
नाहिताग्नीनां जप एव । अनाहिताग्निगृहे तानु प्रायश्चित्तविधानं सामान्यादिति द्रष्ट
व्यं ॥ सर्वत्र स्कन्नमात्रे स्कन्दने स्कन्दनानन्तरमेव तत्रोक्तप्रायश्चित्तं कृत्वा स्कन्नस्य ह
विष आदानयोग्यत्वे स्कन्नहविरादाय पुनरपि पात्रे गृहीत्वा स्कन्नावशिष्टेन तेनैव
हविषा होमः समापनीयः । यदा पुनरत्यन्ताल्पतया स्कन्नावशिष्टं होमपर्याप्तं न भव
ति तदा तत्रान्यपात्रे वाज्यदोह्यमिति विधौ सति तस्मिन्नेव पात्रे स्कन्नावशिष्टस्योपरि तू
ष्णीमन्यां दुग्ध्वा यथापूर्वं होमः समापनीयः ॥ सर्वस्कन्दनेपि तस्मिन्नेव पात्रे तूष्णीम
न्यां दुग्ध्वा यथापूर्वं होमः समापनीयः । यत्र तु नो कोपि दोहः तदा तु स्कन्नावशिष्टेन हवि

था होमः समापनीयः। यदा पुनरस्पंनाल्पतया स्कन्नावशिष्टं होमपर्याप्तं न भवति स्कं
न्नस्य हविषः सजातीयं हविराहृत्य तस्मिन्नेव पात्रे प्रक्षिप्य यथापूर्वं होमः समापनी
यः। यत्र तु नो कान्निदोहः तत्र स्कन्दने सर्वप्रायश्चित्तं कृत्वा स्कन्दनस्य हविषः सजातीयं
हविरानीय तस्मिन्नेव पात्रे प्रक्षिप्य यथापूर्वं होमः समापनीयः। केचित्तु एवमाहुः। यत्र तु
७७ नो कोन्निदोहः तत्राग्निहोत्रस्कन्दने ल्पाः पूर्ववदानीय होमः समापनीयः। यत्र नो कोन्निदो
११ हः तथा स्विष्टाल्पां हविः तत्रापि प्रतिनिधिं कृत्वा यथापूर्वं होमः समापनीयः। क ७७
ल्पांतरे तु पाददर्शनादिति। यत्र स्कन्नावशिष्टेन होमः क्रियते तत्र शेषसंस्कारो लुप्ततायाम
ग्निहोत्रहविष्यां हविःशेषाभावे प्रदानजन्यागादिकं लुप्यते। अग्निः ... स्याल्पां

हविर्जो वेपराग्निहोमो लुप्यते। न पुनरुत्सादर्थं हविरुत्पादनीयमित्य... ग्निहोत्रहो

मस्कंदने सर्वत्रास्कन्नो द्यौः पृथिवीमस्कान्नृग्... निप्राज्ञानीतिद्वाभ्यां स्कन्नाभिमंत्रणं॥

ऊर्ध्वं यः पृथिवीमित्याद्भिः संसर्जनमाहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं चाग्निहोत्रसमाप्तिपर्यं

न्तं ज्ञापापत्योरनश्नानेन्ते स्योता निस्कन्नमात्र स्कंदने एवमभवंति। स्कन्नमात्राद्भूनस्कंदने

तु न स्कंदप्रायश्चित्तं। तत्र सर्वप्रायश्चित्तमेव कुर्यात्॥ अग्निदोहन विधौ सर्वत्र तज्जा

तीयं द्रव्यमेवस्थीकर्तव्यं। न पुनर्द्रव्यांतरं। यत्र यत्रान्यं दुग्ध्वा पुनर्होतव्यमित्युक्तं तत्र

सर्वत्रापि तज्जातीयं द्रव्यमेवाहर्तव्यं॥ तंडुलहोमेपि स्कंदनानंतरं अस्कानिति द्वाभ्यां

स्कन्नमभिमंत्र्योन्नेत्रं यः पृथिवीमिति स्कन्नस्योपरिष्टादुदकं प्रक्षिप्याहवनीये सर्वप्रा

यश्चित्तं कृत्वा तस्मिन्नेव पात्रे स्कन्नावशिष्टस्योपरि तत्कालीयं तंडुलं प्रक्षिप्य यथापू-
र्वं होमः समापनीयः ॥ एवमग्निहोत्रे सर्वेष्वपि सामान्येन प्रायश्चित्तः ॥ इदानीं स्कन्न-
प्रायश्चित्तमु० ॥ यद्दिदुह्यमानं पयः स्कन्देत्तदा यदद्य दुग्धं पृथिवीमसकन्द यदोषधीर-
त्यसरद्यदापः। पयो गृहेषु पयोऽघ्न्यासु पयो वत्सेषु पयो अस्तु तन्मयि। अनेन
७८ मन्त्रेण स्कन्नं पयोऽभिमन्त्र्य। समुद्रं वः प्रहिणोमि स्वां योनिमपि गच्छत। अच्छिद्रः प्रजा- ७८
78 या भूयासं मा परासेचि मत्पयः। अनेन मन्त्रेण स्कन्नस्योपरि षाडुदकं प्रक्षिप्याहवनी-
ये सर्वप्रायश्चित्तं कृत्वा यजमानपत्न्योर्यावदग्निहोत्रसमाप्तिपर्यंतं भोजनं निषिद्धमिति ॥
ततः स्कन्नावशिष्टस्य कालीनं पयो यदि होमपर्याप्तं भवेत्तदा तेनैव पयसा होमः कृ-

र्नः प्रः। यदि दुह्यमाना गौस्स्थाल्यै वदेत्तां निनति तदा स्कन्नं वेद्यादद्यदुग्धमिति स्कन्नं प
योऽपि मंत्र्य समुद्रं वःद्गतिस्कन्नस्योपरि श्रावुदकं प्रक्षिप्याहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं हु
त्वा यजमान पत्न्यौऽत्रागामिहे मस्त्राग्नि पर्यं तज्जोऽनन्निवृत्तिस्स्यात् एवं प्रायश्चित्तं कृ
त्वा ततोऽग्निहोत्रस्थाली कार्पर्द्रमावेत्तां प्रक्षाल्य तस्यामेव स्थाल्यां दोहनं समर्था स
मां गां दुह्यात् । तां गामेव वा पादितस्यां पयो विद्यते एवमेव दुग्ध्वा होमः कर्तव्यः । स्था
ल्याः सर्वभेदने तु पदद्यदुग्धमिति साधयन् सर्वान्तं प्रायश्चित्तं हुत्वा ततोऽस्थालीमृ मिर्मृ नि
गादिस्य पुप्रक्षिप्यान्यां स्थालीमाहृत्य प्रक्षाल्य तस्यां स्थाल्यां पूर्वोक्तप्रकारेणान्यां ता
मेव वा दुग्ध्वा होमः कर्तव्यः ॥ यद्यग्निहोत्रस्थाली भित्वाऽस्रवेत्तदा गार्भेस्रवंतमगादस

तुभ्यो नैतन्नाप्नि प्राप्नोति निर्ऋतिं ॥

७२ यत्राग्निरिंद्रस्य प्राग्बृहस्पतिः पृथिव्यामव पराये: अनेन मंत्रेण भिन्नाः स्त्रवंतीमग्निहोत्र ७२
७१ स्थालीमभिमंत्र्य । विधुं दद्राणं समने बहूनां युवानं संतं पलितो जगार । देवस्य पश्य का
व्यं महित्वाद्यामममार स ह्यः समान अनेन मंत्रेण संधान कुर्यात् माषपिष्टादिभिर्द्रव्यैः संबं
धाहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा हुतां तादारभ्य होमशेषं समापयेत् । अत्र स्कन्नेन
संधानानंतरमेव अस्कान्द्यौरिति द्वाभ्यां स्कन्नमभिमंत्र्य स्कन्नस्योपरि जलेन पृथि
वीमिति त्रिरुदकं प्रागुप्याहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा हुतां तादारभ्य होमशेषं समा
पयेत् । ततो यजमानपत्न्यो रात्रावपि होमकालपर्यंतं भोजनं न कुर्यात् । स्थालीभेदे
संधानयोग्यतया भ्यां स्थालीमाहृत्य प्रक्षाल्य तस्यां स्थाल्यां स्थालीगतं पयो वनीय

ति नोस्त्वालीं भूमिर्भूमिमगादित्यप्सु प्रक्षिप्याहवनीयेऽन्येन समंत्रेण गार्हपत्याद्धवेत्‌ तमिदो।
स्य होमस्त्रोघं समापयेत्॥ यत्रापि स्कंदने सस्पस्कन्ना मिति हुत्वा स्वांस्कन्नमासिर्धे ओन्नं मय
पृथिवीमिति स्कन्नेनस्योपरिष्टादुदकं प्राक्षिप्याहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा स्वांस्था
लीमाहृत्य प्रक्षाल्य तस्यां स्थाल्यां स्कन्नावशिष्टं स्थालीगतं पयो वनीयाग्नेनास्थालीं
भूमिर्भूमिमगादित्यप्सु प्रक्षिप्याहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा कृतान्तादारभ्य होमशे
षं समापयेत्॥ ततो यजमानपत्न्योरागामिहोमपर्यन्तमनशनं च॥ तस्याः स्थाल्याः सर्व
स्कंदने अस्कांद्यौ। पृथिवीमिति यस्यांस्कन्नमासिसेत्स्कन्नं अंजयप पृथिवीमिति स्कन्नेनस्यो
परिष्टादुदकं प्राक्षिप्याहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वाग्निनां स्थालीं भूमिर्भूमिमित्यप्सु

प्रक्षिप्याहवनीये सर्वं प्रायश्चित्तं कृत्वाग्न्यां स्थालीमाहृत्य प्रक्षाल्याग्न्यां दुग्धा विधिव
त्संस्कृत्य पक्त्वा तादारभ्य होममन्त्रोघं समापनीयः ॥ आहवनीयहोमासपरं स्थाल्यां ने
दनेतस्यां हविरभावे च परान्निहोमो लुप्यते ॥ न पुनः सादर्थं हविरुत्पादनीयं ॥ अ
त्रापि अरस्थानितिद्वाग्न्यां स्थन्नमक्षिमन्त्रोग्नेरयपृथिवीमिति स्कन्नस्योपरि छादुदकं
८० प्रक्षिप्याहवनीये सर्वं प्रायश्चित्तं कृत्वाग्निनां स्थालीम्नामिश्चमि सप्तुप्रक्षिप्य सर्वं प्रायश्चि ८०
त्तं कृत्वा पराग्निहोमवर्ज्यं यथाम्नामिमार्जनां तं होममन्त्रोघं समापयेत् ॥ यदि दुह्यमानमि
त्याघ्नीतां गामवस्था विज्ञो घणांस्यरूपमाह ॥ यावद्दोहनं क्रियापरिसमाप्यते ताव
दुह्यमानं ॥ हरणास्क्रियारंभात्सर्वदुग्धं यावद्धरणं क्रियापरिसमाप्यते तावत् ह्रियमाणं ।

यावन्नाधिश्रितेतावद्भूतेऽग्नावारोप्यमाणेमाधिश्रियमाणस्यपयस्यमानमधः। अग्नौ
वरोप्यमाणमुद्वास्यमानेऽन्नयनात्पूर्वमुद्वासितं॥ एवमन्नयनार्थं पयोवान्नीयतेता
वदुन्नीयमानंमुक्तवैंतदिति ह पृथिवी हस्कन्दनात्पूर्वमुन्नीतं दुह्यमानस्यस्कन्ने प्राय
श्चित्तंपूर्वमेवोक्तं॥ तथा दुग्धादीनांस्कन्ने प्रायश्चित्तं परस्तादुत्पतो दुह्यमानस्यदुग्धा
दीनांच हविरूपाणि रनेन सूत्रेण विधीयते॥ तत्र तत्र दुह्यमानस्य पुनरूपादानं वक्ष्य
माणेन्यायेन हविरूपाणि विधाने॥ दुह्यमानस्यस्कन्ने प्रायश्चित्तं पूर्वमेवोक्तं॥
दुग्धकुम्भीयमाणाभिस्यादिसूत्रोक्तेषु दुग्धादिषु उद्वासितं तेषु सप्तस्य च वक्ष्या विशेष
षु यदि हविः स्कन्देत् तदा अस्कान्द्यौ पृथिवीमिति द्वाभ्यां स्कन्नमभिमंत्र्योन्नेय पृथि

वीमि स्रुक्परि स्रावुदकं प्रोक्ष्याहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा यजमानपत्न्योरागामि
होमकालपर्यंतमनशनं वा एवमस्कन्नानीत्यादि सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा ततोऽल्पेनापि
स्कन्नावशिष्टेन कपालविस्राव्यानादि लोपेनापि होमः समापनीयः। यदा पुनरस्य तावल्प
तया स्कन्नावशिष्टं होमपर्याप्तं न भवति तदा पूर्वोक्तमस्कन्नानित्याहवनीये सर्वप्रा
८१ यश्चित्तं हुत्वा ततस्तस्मिन्नेव पात्रे स्कन्नावशिष्टस्योपरि तन्निमित्तान्यां गां दुग्ध्वा
तद्धविर्यथापूर्वं संस्कृत्य हुत्वा तदारभ्य होमः समापनीयः। तण्डुलादि होमे स्कन्ने
सस्यस्कन्नानीति द्वाभ्यां स्कन्नमभिमंत्र्याग्नौ जयपदं [illegible] स्कन्नस्योपरि स्रावुद
कं प्रक्षिप्याहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा ततस्तस्मिन्नेव पात्रे स्कन्नावशिष्टस्योप

रितज्ज्ञानीयं तंदुलादिप्रक्षिप्य यथापूर्वं संस्कृत्याहुतीनांदानं स्वष्टहोमः समापनीयाः सर्व

द्धिप्रक्षिर्वौन्नीतं क्रमशोप्युगपद्धाःस्कंदेन दाहवन्नीये सर्व प्रायश्चित्तं हुत्वा तदनंतरं त्रय

स्त्रोपस्थ न्नीयतेन होमः कर्तव्यः ॥ नात्र स्खलनप्रायश्चित्तं ॥ अन्ये विसर्व स्कंदने प्रायश्चि

त्तं हुत्वा यथापूर्वं चतुर्थं पंचहुत्वो वान्नीय होमं कुर्वंति ॥ अथ यद्येवं विदेवसाकुः ॥ यदि

सकृदुन्नीतं स्कंदेद्विप्रक्षिर्वा न तदाद्रियते स्तनाहृत्य केचिद्व्यापजिमात्र एव वर्तंते ।

सर्वत्र स्खलनमात्रे प्रायश्चित्तमात्र एव वर्तते । सर्व नस्खलनमात्रे प्रायश्चित्तनिधाना

न्नप्रायश्चित्त पिति तेषां मते स्कन्नानित्यादि सर्व प्रायश्चित्तं तत्पूर्वोक्त प्रायश्चित्तं

हुत्वा त्रोपस्थ न्नीय होमः कर्तव्यः ॥ तंदुलहोमे सहृद्विप्रक्षिर्वौन्नीतं क्रमशोप्युगपत्

द्वास्कन्नं चेत्सर्वेणैकेन प्रकारेण सर्वप्रायश्चित्तं वा स्कन्नमित्यादि प्रायश्चित्तं वा कृत्वा
शेषमुन्नीय होमः कर्त्तव्यः। यद्येवं चतुर्थमुन्नीतं स्कन्देदित्यादि विधिः स्याच्चतुरवर्त्तिन
उन्नीतं वा स्कन्देदिति प्राप्तस्य द्वयोः प्राप्तिविधेरपवादः। चतुरवर्त्तिनाम्चतुर्थमु
न्नीतं सशेषं स्कन्देत्स्कन्नमित्यापूर्वोक्तं प्रायश्चित्तं कृत्वा तत्र स्थाल्यां स्कन्नावशि
८२ 82 ष्टमुन्नीय पुनश्चतुरुन्नीय यथापूर्वं होमः समापनीयः॥ अत्र सर्वं स्कन्देदेव पूर्वो ८२
क्तं स्कन्नमित्यादि सर्वप्रायश्चित्तं कृत्वा तत्तस्मिन्नेव शिष्टस्योपरि हविष्मन्त्यां
दुग्ध्वा यथापूर्वं होमः समापनीयः। अत्र केचिदेवमाहुः। यद्येवं चतुर्थमुन्नीतं स्कं
देत्स्थाल्यां शेषमवनीय चतुरुन्नीतेत्यत्र सर्वं चतुर्थं [illegible] शि

स्यापि चतुर्थप्रहरातीस्कंदे भवति। तद्वा चतुरष्टमुन्नीये स्यच्चतुर्द्धे तदपि पंचावि...ः पं

मस्याप्युपलक्षणं। एवं सति चतुर्थपंचमे वास्कंदे न समनिपद्धो वै चतुर्थमुन्नीते स्कंदादिस्या

दिविधिः पंचावातितोपि विकल्पो न भवति। तथा यदि सकृदुन्नीते स्कंदेति द्वितियस्यैवोन्नता

दाद्रियेतेति प्राक्चतुर्थादन्यादवदानादुन्नीयमाने मुन्नीते वास्कंदे दिस्येतदपि चतु

र्थप्रभृतिस्कंदने एवावतिष्ठते। तस्माच्चतुर्थमुन्नीते सप्तोपस्कंदने पूर्वोक्ते वास्कंदे

तदेव याहृतिस्यादिविधिश्चतुर्भवति नो विकल्पेन भवति। अनयोः समुच्चया संभ

वादित्याहुः। तस्मिन्पक्षे चतुरवत्तिनः चतुर्थमुन्नीते सप्तोपस्कंदने पूर्वोक्तमस्का

न्नित्यादि सर्वप्रायश्चित्तं कृत्वा ततो ल्पेनापि स्कंदनावशिष्टेन कर्पं चिस्मारमादि

लोपेनापि यथापूर्वं होमः समापनीयः ॥ यदा पुनरस्पंतात्यन्तपारस्कन्नावशिष्टमाहु
तिद्रव्यमपर्याप्तं भवति तदा त्वरस्कामित्यादि सर्वप्रायश्चित्तं कृत्वा ततस्तस्मिन्नेव
पात्रे स्कन्नावशिष्टे स्वोपरिष्टं हवीमन्त्या गां दुग्ध्वा यथापूर्वं होमः समापनीयः । बु
८२ धिलेनाहुतिमात्रेणापि स्कन्नावशिष्टेन होमं कुर्वन्ति ॥ अन्ये पुनरत्राविधिद्रव्यं व्यव ८२
83 स्थापनीयं ति ॥ यदा सकृद्द्विस्त्रिर्वान्नीतं स्कन्नेऽवदनादरे ॥ चतुर्थप्रभृ स्कन्नापनेकृ
तेन तापि स्कन्दति तदा स्काल्पांत्रोषमवनीयेत्यादि विधिर्भवति । तदा पुनश्चतुर्थप्र
भृत्येव स्कन्दनं तदोन्नायमानस्तु नीतं वेति विधि पर्यायोगं पंचावत्तिनां चतुर्भवति
नश्च भवतीति । पंचावत्तिनश्चतुर्थं पंचममेवास्कन्ने सति पूर्वोक्तमस्कान्नित्यादि सर्व

प्रायश्चित्तं कृत्वा ततोऽल्पेनापि स्कन्नावशिष्टेन मधूपं विस्रोग्रहानादिलोपेन यथा
पूर्वं होमः समापनीयः। यदा पुनरत्यन्तमल्पं तथा स्कन्नावशिष्टं होमपर्याप्तं न भवति तत्
दा पूर्वोक्तमस्कन्नानीत्यादि सर्वप्रायश्चित्तं कृत्वा तदा तस्मिन्नेव पात्रे स्कन्नावशिष्ट
स्य परिपूरणं होमपर्याप्तं दुग्ध्वा यथापूर्वं होमः समापनीयः। क्वचित्त्वनाहुतिमात्रेणा
पि स्कन्नावशिष्टेन होमं कुर्वन्ति। पञ्चावत्तिनः चतुर्थपञ्चमेवास्कन्ने सत्येकेषां मतेन
प्रायश्चित्तमस्त्यतो चतुर्थपञ्चमेवानीते सति तोषस्कन्दने त्वस्कन्नानीत्यादि सर्वप्रायश्चित्तं
कृत्वा ततस्तावल्पान् स्कन्दनावशिष्टमुन्नीय पुनः पञ्चकृत्व उन्नीय यथापूर्वं होमः समापनी
यः। इदं प्रायश्चित्तं पूर्वोक्तेन विकल्प्यते। अत्र सर्वस्कन्दने पूर्वोक्तमस्कन्नानीत्यादि सर्व

प्रायश्चित्तं कृत्वा ततस्तस्मिन्नेव पात्रे स्कन्नावशिष्टस्योपरि लक्ष्मीमन्यां गां दुग्ध्वा यथा
पूर्वं होमः समापनीयः। अन्ये पुनरन्यां विधिं रूपं व्यवस्थापयन्ति। यदा सकृद्द्विस्त्रि
र्वानीते स्कन्ने तदनादरेण चतुर्थप्रमत्तं न पतने कृते तदपि स्कन्दति। तदा स्काल्यां त्रोप
मवनीये स्यादि विधिर्भवति। यदा पुनश्चतुर्थप्रमस्येव स्कन्दनं तदोन्नीयमानमुन्नीतं वेति वि
८४ धिर्यथायोगं पं यावतिनश्चतुरवत्तिनश्च भवतीति। तदान्यत्रायं पूर्वविभूक्तः। चतुरवत्तिनश्च ८४
84 चतुर्थउन्नीते सन्नोष स्कन्दने स्काल्यां त्रोपमवनीये स्यादिविधिर्भवति। सर्वस्कन्दने तु त
स्मिन्नेव पात्रे स्कन्नावशिष्टस्योपरि लक्ष्मीमन्यां वा गो दो[illegible]पं यावतिनश्चतुर्थे पंच
मे वा स्कन्दे सरस्कन्नीयमानउन्नीतं वा स्कन्दे दित्यादि विधि[illegible] भवति। द्वे चिन्तु पूर्वदरे वत्तिनश्च

तुर्यंशम्नीते सप्तमोपस्कंदने स्थाल्याः श्रोषमवनीये त्यादि [illegible] दांशं तद्दि विधि
र्भवति। तथा पंचावत्तिनश्चतुर्थ पंचमेवोन्नीते सन्ते [illegible] ते तन्नीयमानं तन्नीतं वा
स्कंदेद्दिन्यादि द्वि विधिर्वा स्थाल्यां शोषमवनीये त्यादि विधिर्भवति। पंचावत्तिनश्चतुर्थ
पंचमेवोन्नीते सर्व स्कंदने तु तत्त्विनेव मात्रे स्कंदनाविशिष्टस्योपरिष्टात् मन्यां वा गो
ह्येति। अन्येषु नरस्त्र विधिद्वं पंचमावस्थापयेति। यदा सकृद्दिविर्वोन्नीते स्कंदे तदना
दरेणाव चतुर्थप्रमप्सु स्कन्नपने हूते तदपि स्कंदति। तदा स्थाल्याः श्रोषमवनीयेत्यादि वि
धिर्भवति। यदा पुनश्चतुर्थप्रमप्स्वेव स्कंदनं तदोन्नीयमानमुन्नीतं वेति विधिर्यथायो
गं पंचावत्तिनश्चतुरवत्तिनश्च भवतीति। यत्र नोन्नीते दोहने वा स्थाल्यां हविः तत्र

सर्वत्रास्यं प्रतिनिधिं कृत्वा होमः समापनीयः। कृत्स्नां तदेतथादर्शनात् एवं तदिक्तमपि
हुतशेषस्याल्पदग्धे होमसमाप्तिपर्यन्तं तद्धुतमिति स्कन्नते। तत्र स्कन्दने पूर्वोक्तमस्कान्नित्यादिस
र्वप्रायश्चित्तं कृत्वा तत्र स्कन्नं हविर्यद्यादानयोग्यं तदा स्कन्नप्रदेशात् पवित्रेणस्कन्नं न
हविर्यदायपुनः स्कन्नविगर्हितात् अल्पेनापि तेनैव हविषा यथापूर्वं होमः समापनीयः।
८५ यदा तु स्कन्नं हविर्यदानयोग्यं भवति तदा स्कान्नित्यादिसर्वप्रायश्चित्तं कृत्वा ततोऽल्पेना ८५
स्कन्नावशिष्टेन कृत्स्नं विसर्जनादिलोपेनापि होमः समापनीयः। स्कन्नस्य हवि
ष आदानयोग्यत्वे तथा स्कन्नावशिष्टस्य हविष आहुतिद्वयपर्याप्तत्वे येवाभयं
यदि युगपद्भवेत् तदा पूर्वोक्तमस्कान्नित्यादिसर्वप्रायश्चित्तं कृत्वा ...स्य हवि

षत्र्यादानयोग्यत्वेन तपास्कन्नावलोष्टस्य हविषः आकुलीभवेत् यदा होदिवापोऽत्रयं
यदि युगपद्भवेत् । तदा पूर्वोक्तमस्कन्नमित्यादि सर्वप्रायश्चित्तं तं कृत्वास्य हवि
षा स्थाने तज्जातीयं द्रव्यं पुनरादाय संस्कृत्य विगृह्य यथापूर्वं होमः समापनीयः। अ
थवा यदि प्रस्कन्नं दत्तदा पूर्वोक्तमस्कन्नमित्यादि सर्वप्रायश्चित्तं कृत्वाग्निहोत्रस्थाली
मादाय स्कन्नप्रदेशे निधाय तस्या एव स्थाल्या यथापूर्वमुन्नीय होमः समापनीयः
। एवमप्युत्तस्कन्नं पतेयस्कन्नमित्यादि सर्वप्रायश्चित्तं तं कृत्वा पूर्वोक्तप्रकारेण तत्रान्ति
मितानामन्नं हविःस्थाप्य यथापूर्वं पतितकारणं तं कृत्वान्यां गां दुग्ध्वा पूर्ववद्धवि
ः संस्कृत्य पत्रं तेत्याहवनीयहोमे कृते ततो भुक्तमाज्यं गृहीत्वा अवत्तेहे डोवरुणप्रमो
मार्जनं तं होमं [illegible] पञ्चादिमार्जनं तं [illegible] कर्तव्यः ॥ २

ज्ञिरित्येताभ्यां च मृत्स्नाउद्धृत्तमे वरुणपाशान्मादित पेस्याम स्वाहा । वरुणायेदं न म
उद्वयं स्वः स्वाहा प्रजापतय इदं । एवमाहवनीये आज्याहुतिं कृत्वा यथा पूर्वं मार्जनांतं
होमद्रव्यं संमार्जयेत् तदुद्धृत्य स्कंदनेति पूर्वोक्तमन्त्रेण निस्सादिसर्वप्रायश्चित्तांतं कुर्यात
तः पूर्वोक्त प्रकारेण तच्चान्निमित्तानुसरणं हविरुत्पाद्य यथा पूर्वं मार्जनांतं होमद्रव्यं स
८५ मार्प्य ध्यानादानादि पूर्वोक्त प्रकारेण मार्जनांतं पुनर्होमश्चकर्तव्य इत्यर्थः । केचित्तु पूर्वो
86 होमो वृक्ष्यांत एव कर्तव्यः । नोत्तरं पुनर्होमस्य तस्मिन्नेव विहारे हविरुत्पाद्य प्रभृति ८५
मार्जनांतं कर्तव्यः । न पूर्वमिति निर्वर्णयंति ॥ तंडुल होमस्य लोपे पूर्वोक्तं सर्वं समानं ॥
स्वाहाग्नये वैश्वानराय स्वाहेत्यपरेणाहवनीयं दर्भस्तम्बसमीप प्रायश्चित्तं सर्वं प्रायश्चित्तं नमि

स्कन्दते । तत्र स्कन्दने यस्कानि स्यादि सर्वप्रायश्चित्तान्तं कृत्वा स्कन्नावशिष्टं यावत्ताव
न्मात्रेणैव होमः कर्तव्यः । यदा तु स्कन्नं न हविरादानयोग्यं तदा यस्कानि स्यादि सर्वप्रा
यश्चित्तान्तं कृत्वा स्कन्नं हविरादाय पुनः स्कन्नविशिष्टहविषा अल्पेनापि तेनैव हविषा या
गः कर्तव्यः । यदा पुनः स्कन्नं तावत्यां यास्कन्नावशिष्टमाहुतिद्वयपर्याप्तं न भवति । तदा
तस्मिन्नेव पात्रे स्कन्नावशिष्टस्योपरि तत्कालीनमन्यं गोदुग्धमाज्यं वा प्रक्षिप्य होमः कर्तव्यः । स्कन्
दने सर्वत्र सर्वस्य हविषः आदानयोग्यत्वे यस्कानि स्यादि सर्वप्रायश्चित्तान्तं कृत्वा स्कन्नं
हविरादाय पुनरपि स्कन्नविशिष्टहविषा स्कन्नावशिष्टं यावत्तावन्मात्रेणैव होमः कर्तव्यः । सर्व
स्कन्दने यस्कानि स्यादि सर्वप्रायश्चित्तान्तं कृत्वा स्कन्नावशिष्टस्योपरि तत्कालीनमन्यं गो

स्थाहोमः कर्त्तव्य इत्यर्थः। वातापत्येस्कन्दस्त्रहणादूर्ध्वं दर्भसमीपप्रापणात्पूर्वं मध्ये केषां मृते
न प्राचीनमाह्निकमाणामित्यपेक्ष्यते। अग्निष्विचिष येवक्ष्यमाणं प्रायश्चित्तं पूर्वोक्तेन
प्रायश्चित्तेन विकल्प्यते। वास्वांतरी यस्यात्स्याहाम येवैश्वानरायेत्यादि वातापत्ये
स्येतदाह्निकमाणं स्कन्दने त्वेकेषां मतेन प्रायश्चित्तमित्यपेक्ष्यते। अत्र स्कन्नेत्य स्कन्नानि
७ स्यस्पस्कन्नेप्रजापते विश्वभृत् तित्वं हुतमसि स्वाहा। अनेन मंत्रेण स्कन्नमग्निं संत्य ७
87 उत्तरेण यपाधिवीमितिस्कन्नस्योपरिष्टादुदकं प्रोक्षिप्याहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा
स्कन्नशिष्टं यावन्मात्रे तो वा यथापूर्वं मार्ज्जनांतं होमः कर्त्तव्यः। पुनर्हव मयिसायास्म
रथ्यमतिः। एवं मार्ज्जनांतं प्रकारांतं होमे समाप्ते दक्षिणादानादि यथापूर्वं मन्त्रांगादि

ग्धामार्ज्जनांतं पुनर्होमस्य कर्त्तव्यइत्यालेखनमित्यादिविनुपूर्वं होमो वृक्षानत एवं कर्त्तव्यः।
पुनर्होमो ापि तस्मिन्नेव विहारे दोहनादिमार्ज्जनांतं एवं समापनीयइत्याह। अत्र सर्व
स्कंदने पूर्वोक्तस्कन्नप्रायश्चित्तं कृत्वा अग्निहोत्रस्थाल्याः पुनरग्नीपय यथापूर्वं होमः स
मापनीयः। अग्निहोत्रस्थाल्यामपि हविरभावे त्याज्यं प्रतिनिधिं कृत्वा होमः समापनी
यः। अत्रवृत्तिर्देवमाह। प्रजापते र्विश्वभृतीति स्कन्नाभिमंत्रणमेव पूर्वोक्तं तिस्कन्नानेन
वति। ततदुत्तरं कुर्यादित्यादि कर्तव्यमिति तस्मिन्पक्षे प्रयोगमाह। अत्र स्कन्नाभिमात्रमु
न्नं गृ पृथिवीमिति स्कन्नस्योपादिशाददकं प्रक्षिप्याहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं कृत्वा
कृतांतादारभ्य यथापूर्वं व्याहृतिजपांतं कृत्वा प्रजापते र्विश्वभृदिति तन्वं हुतमसि स्वा

हेतिपूर्वाहुतिस्थाने त्रिमंत्रणां कृत्वा ततउत्तरयाहुत्यादिमार्जनांतं होमसमापनी
यः। न पुनर्होम इत्याश्मरथ्यमतिः। अन्यां तु गृह्यापुनर्होममिस्यालौखवनः। अत्रा
पि पूर्वो होमो हव्यंत एव कर्तव्यः। पुनर्होमस्तु तस्मिन्नेव विहारे दोहनादिमार्जनां
तएव कर्तव्य इति केचित्॥ दर्शसमापनीतं दर्शे पुरस्ताद्यमानं पयाहुतमिति स्मर्यते। तत्रस्कं
८८ दने त्वेस्कान्निस्यादि सर्वप्रायश्चित्तांतं कृत्वा पश्चाली मनुस्कन्नमानी यथापूर्वं वतुः पंच ८८
४४ हुत्यो वोन्नीयतमत उर्वं तरिउं विहीस्यादि निमंत्रैः पु[illegible] याग कृतिः। अन्यत्सर्वं पूर्वव
त्। अत्र स्कंदनादिनास्यपात्र्यां हविर्नाशे त्वेस्कान्नि[illegible] प्रायश्चित्तांतं कृत्वा ततस्त
स्मिन्नेव पात्रे स्कन्नाव शिष्टस्यो पारि[illegible] यथापूर्वं मार्जनांतं होमस्तो

घंसमापयेत्। अत्रायं विशेषः। आग्निहो[illegible]कुर्यादि। गार्हपत्यदक्षिणाग्नि
स्रुहोमो लुप्यते। न पुनस्तद्दर्पहविरुत्पादनीयम[illegible]पुनर्हो[illegible]तंडुलान्मे पि दर्भेषु सा
दितं होमार्थं स्रुग्गोदानात्पूर्वं तं उपसन्नामिस[illegible]मित्येव[illegible]स्कन्ना नित्यादि सर्वप्रायश्चि
त्तानंतं कृत्वा स्रुच्यावशिष्टेन होमः कर्त्तव्यः। सर्वस्कंदने च स्कन्ना नित्यादि सर्वप्रायश्चित्तानंतं
कृत्वा तस्मिन्नेव पात्रे स्रुच्यावशिष्टस्य परिहत्ती मन्त्रांगाद्गृह्य यथापूर्वं होमः समा
पनीयः। दर्भेषु सादितं होमार्थं स्रुग्गोदानात्पूर्वं स्कंदने एकेषां मतेन प्रायश्चित्तमुच्यते।
स्रुच्यानंतरसमेवास्कन्नानित्यादि सर्वप्रायश्चित्तानंतं कृत्वा पूर्ववत्स्रुच्यावशिष्टेनाग्नि
होत्रमवदद्धितां। न वा होमांतो मार्जनांतं होमस्ते घंसमाप्य पश्चाद्दानादि यथापूर्वं समा

हवनीयहोमेऽर्द्धप्राप्ते हुते तु कश्चिन्माऽस्पृष्टं गच्छेत्तावत्तेऽहुतो वरुणान्मोक्षिहितिहितानाद्
वमुत्को हुतमसिति वारुणाप्वर्वा हवनीये हुत्वा सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा ततो यथापू
र्वमार्जनांतं होमशेषं समापयेत् एवं पुनर्होमांतमिदं प्रायश्चित्तं पूर्वोक्तेन प्राय
श्चित्तेन विकल्प्यते ॥ स्रुगादानप्रभृति पूर्वकृतिसमाप्तिपर्यंतं यदि पुरुषः प्रसन्नम
८२ हुतमिस्कन्नतो तत्रस्कंदनप्रायश्चित्तादि सर्वप्रायश्चित्तां तत्कृत्वा स्कन्नावशिष्टं या ८२
८९ वत्तावन्मात्रेणैव मार्जनांतं होमसमाप्य पुनः ... पु ... अन्यां गां दुग्ध्वा यथापू
र्वमाहवनीयहोमेऽर्द्धप्राप्ते हुते तु कश्चिन्माऽस्पृष्टं ... हुडे ... उत्को हुतमसं वरु
णापाभ्यामिति वारुणाप्वर्वा हवनीये हुत्वा सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा यथापूर्वमार्जनांतं

होमशेषं समापयेत् ॥ एवं पुनर्होमांतमिदं प्रायश्चित्तं पूर्वोक्तेन प्रायश्चित्तेन विक
ल्पितो ऽस्कन्नादानप्रभृति पूर्वोक्तं तिसमाप्तिपर्यंतं यदि [illegible] तं न समकृतमिति स्पष्ट
तो तत्र स्कंदने सर्वस्कन्नानि सा सर्वप्रायश्चित्तांतं कृत्या स्कन्न [illegible] यावता ... मात्रे
णैव मार्जनांतं होमं समाप्य पुनरपि धृतस्यादानादिश्रम्न्यां गां दुग्ध्वा यथापूर्वमाह
वनीयहोमे वर्ह्यंते हतेडुक्कामा अंगहोत्यावने हडे स्रुवमस्कन्नो कृतामेव कृण्याहा
मितिवाहु एप चाहवनीये कृत्या सर्वप्रायश्चित्तं च कृत्वा यथापूर्वं मार्जनांतं पुनर्हो
मं च कुर्यात् ॥ जंगा मे स्कंदने च नाक्षान त्रपं डपित्वाहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं च कृत्वा पू
र्वोक्तेन प्रकारेण स्कन्नावशिष्टेन मार्जनांतं होमं समाप्य धृतस्यादानादि मार्जनांतं पु

नर्होमं च पूर्ववत्कुर्यात्॥ स्रुगादानप्रभृति पूर्णाहुतिसमाप्तिपर्यंतं स्कंदनं एकेषां मते
षांमतेन प्रायश्चित्तमुच्यते। अत्र स्कंदनानंतरं मस्कानिस्यादि सर्वप्रायश्चित्तं
कृत्वा स्कन्नावशिष्टं यावत्तावन्मात्रेण होमः कार्यः॥ सर्वस्कंदने त्यस्कानिस्यादि स
र्वप्रायश्चित्तं कृत्वा तस्मिन्नेव पात्रे स्कन्नावशिष्टस्योपरि तूष्णीमन्यां गां दुग्ध्वा
२० यथापूर्वं मार्जनांतं होमशेषं समापयेत्॥ प्रास्य त्वहोतुर्न होमः॥ इदं प्रायश्चि २०
त्तं पूर्वोक्तप्रायश्चित्तेन विकल्प्यते॥ अथाप्यग्नौ स्कंदने [illegible] नालातन यत्रि आहवनी
ये सर्वप्रायश्चित्तं कृत्वा पूर्ववत्स्कन्नशेषेण [illegible] दोह [illegible] होमः समाप
नीयः॥ नात्र पुनर्होमः॥ आग्नेत्रय पूर्णाहुतौ कृतायां [illegible] हुतिद्रव्यस्कंदे तदा

ष्कामित्यादि सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा यत्र वेत्थ वनस्प[illegible]गुह्या नामानि तत्र
हव्यानि गामयेति पालाशीं समिधमाधाय स्कन्ने चेत् [illegible]लीमुत्तराहुतिं हुत्वा य
था पूर्वं मार्ज्जनांतं होमशेषं समाप्य दक्षिणादानादि सर्वांगादु[illegible]ः यथापूर्वं मार्ज्जनांतं पुनर्हो
मं कुर्यात्। केचित्सर्वहोमोऽध्यक्षं तदाव कुर्यात्। पुनर्होमो दोहनादि मार्ज्जनांतं एवं स्यादुः।
अत्राप्यग्नेः स्कंदने त्वनाज्ञातत्रयं जपित्वा हवनीये सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा यत्र वेत्थ
वनस्पत इति समिदाधानादि पुनर्होमांते प्रायश्चित्तं पूर्ववत्कुर्यात्। यद्यन्यतराहुतौ
हूयमानायां पूर्वाहुतेरुपर्येवोत्तराहुतिं कुर्यात्। तदनाज्ञातत्रयं जपित्वा हवनीये
सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा यत्र वेत्थ वनस्पत इति समिधादानादि पुनर्होमांतं पूर्ववत्कं प्रा

याश्चित्तमेव कुर्यात्। अत्रापि न्मो स्कंदे च स्का नि त्यादि सर्व प्रायश्चित्तं तेन कृत्वा
यत्र वेश्च वनस्पतइति समिधादानादि पुनर्होमांते पूर्वोक्तं प्रायश्चित्तं कर्तव्यं ॥ यदि
प्रमादात्पूर्वाहुत्यां सहिवी नरा कुतिद्रव्यस्य पातः। तदनाज्ञात त्रयं जपित्वा हवनीये
सर्वप्रायश्चित्तं कृत्वा यत्र वेश्च वनस्पतइति समिधादानादि पुनर्होमांते पूर्वोक्तं प्राय
२१ श्चित्तमेव कुर्यात्॥ तस्यापि पूलतस्कंदने त्यात्॥ अत्र वृत्तिस्तु न रूप्नीयाहुतीयाहुतां २१
११ कुर्वंति। न पुनर्होमं। सर्वत्र पुनर्होमविधौ तत्तत्स्थानीयं द्रव्यान्तरे वस्थी कर्तव्यं। न पुनर्द्रव्यां
तरं तंडुलहोमे स्कन्नेपि पूर्वोक्तं सर्वस्य स्थानो ऽद्यावाद्रु [illegible] थं [illegible] यमा: [illegible] यां पूर्वो
कृतेरेकदेशस्कंदने तु नैतत्प्रायश्चित्तं॥ किंच नाज्ञः [illegible] गाहत्नीये सर्वप्राय

श्चित्तं कृत्वा स्कन्नावशिष्टं यावत्तावन्मात्रेणैव होमः [illegible] दिवा [illegible] वमाहवनीये होमं कृ
त्वा यथापूर्वं मार्जनान्तं कृत्वा होमशेषं समापयेत् [illegible] यदि प्रमादात्पूर्वा
हुत्यनन्तरं स्कन्नात्तेन हविः सर्वं स्कन्दं [illegible] स्कन्नं [illegible] प्रायश्चित्तं कृत्वा पुनर्हु
नीयपयत्रवेयवन स्पन्नेति समिदाधानादि पुनर्होमान्तं कृत्वा प्रायश्चित्तं कुर्या
त् यदि प्रमादात्पूर्वाहुत्यनन्तरं स्कन्नात्तेन हविः पूर्वाहुते रूपं हि हुतं वेदनाज्ञात तत्रयजं
पित्वाहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं कृत्वा पुनर्हवनीय [illegible] मयत्रवेच्छेति समिधादानादि पु
नर्होमान्तं पूर्वोक्तं प्रायश्चित्तं कुर्यात् ॥ उत्तराहुतौ कृताया मग्निहोत्रहविषां हविः शेषा
भावे प्राशनमार्जनादिकं लुप्यते ॥ आहवनीये होमे कृते तु स्कन्दनादिनाग्निहोत्रस्था

ल्पां हविर्नीवेगार्हपत्यदक्षिणाग्निहोमो लुप्यते। न पुनस्तादर्थ्यं हविरुत्पादनीयाभिस्सर्पैः।
सायंप्रातर्होमकालात्पूर्वमेव होमे कृते पुनः स्वकाले होमः कर्तव्यः॥ यदि प्रणयनं स्वका
ले कृतं तस्मिन्नेव विहारे पुनर्होमः। अन्यथा प्रणयनाद्यावर्तते। पुनर्होमस्याहुत्यं
तेजोवतं नः सममनसा विनिर्गार्हपत्याद्धवनीयादुपतिष्ठेता[illegible]यजमानो यदि माहा
९२ रात्रेऽस्य जाता यात्रु कुर्यात्तदा पुनरपि प्रातःकाले प्रणयनादि पुनर्होमं पूर्ववद्दे ९२
52 व कुर्यात्। अन्यापि पुनर्होमस्याहुत्यं तेजोवतं नः सममनसा विनिर्गार्हपत्याहवनीया
वुपतिष्ठेत यजमानः। संधौ नष्टेऽत्र दृष्टा प्रदोषे निशायां [illegible]ति चत्वारः सा
यं होमकालेऽनापदि ह्यस्त्र्यनापदि। आपदि तु सर्वो रात्रिर्होमकालः॥ उदस्यु पोदपाम

स्वादिवचनात् प्रातर्होमकाल उपदिष्टः। अनापदि आपदि तु सर्वमहर्होमकालः। सा

यं नवनाडिका निपन्नौ कालमनुष्ठ्याति। प्रति... [illegible] ...नीतपन्नौ कालमनु

ष्ठ्याति पद्मिः। पर्युषपिहोमकाले घ्यतमहोमकालं संक्र [illegible] न्तेषां संक्रान्ति

त कालातिपन्नौ होमकालातिपत्तिः। एवमग्निहोत्रकालातिपत्तौ अनापदि दोषावस्तो

र्नमः स्वाहेत्यादि प्रायश्चित्तं कुर्यात्। आपदि तु न किंचित्प्रायश्चित्तं॥ केवलः होम एव कर्तव्यः।\

आपदि तु कृतात्मिस्येव प्रतिपादितवचनात्। अत्रायं प्रयोगः॥ यद्यनापदि नवनाडिका

त्यंतरे सायंहोमो न क्रियते तदानुष्ठानात् स्पर्शहीत्यादोषावस्तोर्नमः स्वाहा। अग्न्ये पद

दं। सर्वप्रायश्चित्तं वा। एवमाहवनीये त्वाऽप्यागतिर्द्रुत्वा ततो विस्मृतदानीमारं नेइत्यादिपद्मा

पूर्वं मूर्द्धुव सुवरिति हुतं व्यंजपती स्यैवमंतं कृत्वा पावक मम सन्तु ब्रूनासित्वो कृष्णाग्र
ग्निस्वोति इति पपसेवाग्निहोत्रं कृत्वा ह्विरासिस्य पापस्पस्पर्शनांते कृते मूर्द्धुवः सुवरि
स्वपस्थाय मार्जनांते होमक्रोधं समापयेत्। यथा पूर्णाहुति समापित्य काले न क्रियते तदा पूर्व
९३ मन्त्र दुरात्मा प्रायश्चित्तं कृत्वा दोषावस्थो इत्यादि पूर्वोक्तं प्रायश्चित्तं कुर्यात्। अथ द्वादशा
द्वि गन्धिकान्तरं यं प्रातर्होमो न क्रियते तदा तु कर्मा स्वं गृह्यायाशा वर्णो न मन्त्राहुत्याः ९३
यदिदं। प्रायश्चित्तं एव माहवनीयेताः आहुतिं कृत्वा ततो विश्वदानिनाद मे इत्यादि य
था पूर्वं मूर्द्धुव सुवरिति होत्रं जपाति। स्यैवमेतं कृ [illegible] मन्त्र संन्यासित्वोर्घ
स्वपसपर्श्योनि इति पपसेवाग्निहोत्रं कृत्वा ह्विर [illegible] स्पर्शनांते मूर्द्धुव सुवरि

स्थपस्थाप्याधर्यवेवरं दत्वा यथापूर्वं मार्जनान्तं होमं [illegible] समापयेः एवं मार्जनांते
प्रातर्होमे हुते दक्षिणाग्न्याहवनीयावुद्धाप्य गार्हपत्य [illegible] दक्षिणाग्नी च [illegible] स्थापयेत्. पस्था
हुत्वा दक्षिणाग्निं प्रणीयान्यग्निरूपसामयमदर्भ दिला [illegible] ण्यातनोयज
मानः इहैव ऊं स्थाण धिमाप्राहासीन्मादेव दत्वा बास्यामितिस्त्वनाम गोत्रेण हीत्वाक्रा
दिसमुपस्थाय मे त्रं बहूं निर्वपेत् ॥ प्रयोगः । इध्माप स्पर्शादि पौर्णमासादिते त्रीत
तो गर्भान्याधानादिपात्रप्रयोगकाले स्फ्यस्थाले अभ्युद्धं द्वे प्रवुडपहोत्रापि पात्राणि
पौर्णमासवत्प्रयुक्तिः । ततः पवित्रच्छेदनादि निर्वपणकाले मित्रायवर्षं निर्वपा
मिमि त्रहव्यं हस्यामित्रायपवाऽर्यं प्रोक्षणीसादि कपालोपधानकाले ध्रुवोसीति

स्थालीमुपधाय तंडुलानुत्पूय स्थाल्यामानीयोत्पूयमौसीति स्थाल्यां तंडुलानोप्य
चरुं कुर्यात्॥ मैत्रं च रुद्राग्नेय विकारात्॥ आप्यायतां घृतयोनि॥ मित्राय पङुष्ट मिसक्लि
घार्य आर्द्रे भुवनस्येति चरुमुद्वास्य देवस्यासवितामधान स्त्रीति चरुमलंकृत्य
प्रियेणस्याम्नासाद्य आसन्नाभिमर्शनाद्यन्यत्सर्वमाग्नेयवत्॥ मित्रायानुब्रूहि मि
२४ त्रं यज॥ मित्रायेदं॥ मित्रस्याहं देवयज्यया अन्नादो भूयासं॥ न पार्वणहोमः॥ नादिष्ठा २४
७१ दिश्च्युपकृत्॥ गिरुपसा मित्रं चरुंधीकरणं॥ अन्वाहार्यो दक्षिणा॥ आग्नेयं मित्रोनम
स्य॥ अनमीवास इति मित्रस्य याज्यानुवाक्ये एव मित्रि[illegible] स्या॥ अग्निमिन्द्र [illegible]न्या
हवनीयमेव सायं होमार्थं विधानाव नमन्त्रवंता[illegible] नाते [illegible] नः पत्नी

वा आहवनीयमेवेति वचनात् दक्षिणाग्निं परिस्तीर्य प्रणयनकाले सायंहोमार्थं द
क्षिणाग्निं यथापूर्वं प्रणीय विध्यदानो इत्यादि [illegible] यथापूर्वमग्निहो
त्रस्थाल्यां पूर्वां गां दुग्ध्वा दोहनोत्तरां समपि दुग्ध्वा पूर्ववत् दुग्धं [illegible] अधिश्रयति
पश्चात् दुग्धं पयः आनयेत्। ततो दर्भेण [illegible] इत्यादि यथापूर्वं माईनो तं होमशेषं समापयेत्।
सर्वं सायंकालहोमातिपत्तौ अनापदि गोणकाले दोषावस्तो इत्यादि पूर्ववत् प्रक्ष
रणहोमः कर्तव्यः। सप्तहोत्रा पक्षविभ्रंशे यं याऽयेच्चतुर्गृहीतेनाज्येनेति वचनात्। अ
त्रापं प्रयोगः॥ अनेकाग्निहोत्रहोमातिपत्तिप्रायश्चित्तार्थं सप्तहोत्रं होष्यामीति सं
कल्प्याहवनीयं प्रणीय चतुर्गृहीतेनाज्येन आहवनीयाय महाहविर्होता नमः पृथि
व्यै स्वाहा। वानस्पतये ब्रह्मण इदं। सर्वप्रायश्चित्तं सर्वमाहवनीये कुर्यात् माहवनी

यं परिसमाप्य ततोऽनंतरातीतहोमः कर्त्तव्यः ॥ अनंतरातीतहोमस्यापि मुख्यकालातिप
त्तौ गौणकाले दोषाभावश्चोर्न मस्याहेति पूर्वोक्तप्रकारेणानंतरातीतपतिहोमः कर्त्तव्यः ॥ अ
ग्निहोत्रब्राह्मणे विदग्धहोमवत्तुष्ट्याकरणेऽपि न प्रायश्चित्तं ॥ उतेऽकाहमुतद्व
हं न ऊ इक्ष्वाति हुतमेवास्य भवतीति श्रुतेः ॥ तस्मादग्निहोत्रब्राह्मणे विदग्धपंचमप्रभृत्य
२५ ष्टमहोमकालपर्यंतं तंतुमतीष्टिः कर्त्तव्या ॥ आ विदुषस्तावत् चतुर्थप्रभृत्यष्टमहोमपर्यं २५
तं तंतुमतीष्टिः कर्त्तव्यस्य न्यो पंचमप्रभृत्यष्टमहोमकालपर्यंतं तंतुमतीष्टिर्विदुषो वि
दुषश्च कर्त्तव्यस्य परे ॥ एवं तंतुमतीष्टिं कृत्वानंतरातीतहो[illegible]तंतुमत्याः प्रयो
गः ॥ अनेकसायंप्रातरग्निहोत्रहोमातिपत्ति ॥ प[illegible]दपद्स्या
[illegible]

दिपौर्णमास्ये तेत्रं पात्रं प्रयोगकाले होतृकपा[illegible]नि॰ [illegible] तदोमस्या [illegible] यस्सर्वं पौर्णमास्य व
दृ॥ निर्वपणकाले अग्नये तंतुमते तुष्टं नि॰ [illegible] [illegible] ॥ अग्न
ये तंतुमते यो नुष्टं प्रोक्ता मि॥ एवमपि वा पसंवा॰ [illegible] छिपाट [illegible] ॥ गोय
वत्॥ अग्नये तंतुमते नु ब्रूहि॥ अग्निं तंतुमतं यज॥ अग्नये तंतुमत इदं॥ अग्ने तंतुम
तो हृदं देव यस्य याज्यादो नूतं॥ न पार्वणहोमः॥ नारिष्टान् हुत्वा॥ तंतुं तन्वन्नुद्बुध्यस्वाग्ने
दुत्तामग्रुद्वयं तमसस्परि उदुत्यं चित्रमिति षडुपहोमानाहवनीये जुहुयात्॥ तंतुं
तन्वन्नादेव्य॰ ऊन॰ स्वाहा॥ वरुणाये दौ॥ अग्नये तंतुमत इदं॥ उद्बुध्यस्वाग्ने॰ तंतुमतं
स्वाहा॥ अग्नये तंतुमत इदं॥ उदुत्तमं वरुण॰ अदितये स्वाहा॥ उद्वयं तमसस्परि॰ उपो

...तिहूतामे स्वाहा। सूर्यायेदं। उदुत्यं जातवेदसं० सूर्यः स्वाहा। सूर्यायेदं। चित्रं देवाना०
बम्यस्वाहा। सूर्यायेदं। एवमाहवनीये ... उपहोमान्हुत्वा स्विष्टकृदादि कुर्यात्। विरू
१६ पाक्षमन्त्रं चतुर्द्धा कृत्वा स्वाहा। अग्नयेदं दक्षिणाग्नि सांनुमतेहमुक्तिति। यज्ञोप
वीतवयज्ञपात्रं वमवर्ज्जं। स्वयं हुत्वा नः स्तुमतेति याज्यानुवाक्ये। हव्यावाहमक्षिमातिषा
हं स्विष्टमग्नेअक्षिनस्थूणाहीति स्विष्टकृतो याज्यानुवाक्ये। एवं तनुमतीष्टिं हुत्वान्त २५
रातीतहोमः कर्त्तव्यः। अनन्तरातीतहोमस्यापि मुख्यकालातिपत्तौ। एवं दोषावस्तोर्न
मस्वाहेत्यादि पूर्वोक्तप्रकारेणान्तरातीतहोमः कर्त्तव्यः। स्वाहमहोमस्य मुख्यकाला
तिपत्तावेवगौणकाले तनुमतीष्टिं हुत्वादोषावस्तोर्नम... त्यादि पूर्वोक्तप्रकारेण
गौण... ले

ष्टहोमः कर्त्तव्यः ॥ नवमहोमकालश्चापोचमानां होमानामन... ...द्रुतोऽप्यग्निर्लौकिको
भवति ॥ चतुर्थान्त्रमहूपमानोऽग्निर्लौकिकः स्यं पद्यतदूतियतदूतिवचनात् ॥ तस्मादतः
परमाधानं कर्त्तव्यं ॥ ध्रुतएकामाविदं सहहोत्रादि पूर्वोक्तं प्रायाश्चित्तं कृत्वा ॥ अग्न्याधा
नुगते कृते पाद्यनुगतिर्निमित्तं पुनराधेयं वा कर्त्तव्यं ॥ अवधिर्लेखमाह ॥ चतुर्थहोमका
लात्पूर्वं अग्निहोत्राकरणे समहोत्राभवंति ॥ चतुर्थकालप्रभृति प्रावृत्त वमात्कालाद्धो
माकरणे सहहोतारं तंतुमतीनाम भवति ॥ ततः परं त्वमतीनवालौकिकः ॥ चिरकालविच्छे
दे तु कल्पांतरोक्तं पवित्रेष्ट्यादि क्रमप्यनुसंधेयमिति ॥ अग्निहोत्रपिंडपितृयज्ञा
दीनां नित्यानां दर्विहोमानां स्वकालेनारंभे लोपः स्थानांवा स्वकालेन मनुष्ठाने ॥ तथानु

छ्यानंतु प्रवृत्तानामसमापने वा सप्तहोतैव प्रायश्चित्तं। सप्तहोत्रा यज्ञाविनष्टं याऽ
येद्यं तु गृह्णीते नाऽऽप्येनेति वचनात्॥ अग्निसंसर्गज आर्त्तिजाश्रुपाते अस्यंदरणे
निःस्रासस्य च आग्रयणेनानिष्ट्वा नवान्नप्राशने प्रसक्तस्य प्रतिश्रवणे कपालनाशेव
याहूतयो विहिताः तासामपि स्थाने पूर्णाहुतिश्चोक्ता। तस्मात्कृत्स्नस्य दृपः अद्याकस्य
२७ पूर्णाहुतये इति न्यायः॥ अतिगहने कर्ममार्गे वर्णानां प्रमादात् ज्ञस्यादिभिः नानाविध २७
दोषसंभवात्। प्रायश्चित्तानामानंत्याद्दिङ्मात्रमेवात्र प्रदर्शितं विस्तरप्रसंगात्॥
अतोऽस्मिन् सूत्रसंग्रहे तु कृत्स्नस्य पंचा प्रायश्चित्तं होमो प्रपो [illegible] त्यादौ व पदद्धत्वं॥ अ
ग्निहोत्रे प्यवस्त्र्यपकर्षं व्यानि क्रानि विस्रायश्चित्तान्येव [illegible] स्फकानि॥ इद [illegible] माग्र

यत्ता प्रायश्चित्तान्युच्यंते ॥ ॥ नैमित्तिके हि पु प्रायश्चित्तं हो [illegible] यागो मि रुद्र
पसुबंधे यच्च यत्र विशेषवचनं [illegible] तत्र सर्वे [illegible] मसः व
श्चित्तान्येव भवंति ॥ तस्मादाग्रयणे [illegible] पशुबंधेषु विशेष [illegible] नेप्र चि
त्तान्येवोच्यंते । एककपालस्य भिन्नापत्रमति मरवस्य भिन्नो सीति पिंडकरणपर्यंतस्कं
दनेतु यस्य हविर्निरुप्तं स्कंदेदित्यादिविधिर्दर्शपूर्णमासोक्तप्रकारेण कर्तव्यः । पिं
डकरणानंतरं होमात्प्रागूर्ध्वं वा स्कंदने पर्यावर्तने च यद्येककपालस्कंदेस्य द्विवावर्तं
स्यादिति विधिर्भवति । स्थितस्यैककपालस्य स्थानात् स्थानांतरगमनं स्कंदनं पश्चात्
पार्श्वांतरेणावर्तनं पर्यावर्तनं । पिंडीकरणानंतरं होमात्प्रागूर्ध्वं वा तस्यैककपालस्य

स्कंदने। भूपतये स्वाहा। भुवनपतये स्वाहा। भूतानां पतये स्वाहा इति स्कन्नमनुमंत्र्य प्रजा
पतेर्वर्त्तनिमनुवर्त्तस्वानुवीरैरनुराध्यासं गोभिः। अन्वश्वैरनुसर्वैरूपुष्टैरनु प्रजया
न्विंद्रियेण। देवानो यज्ञमृतुधा नयंतु। इति पूर्वास्मिन्नेव स्थाने स्थापयति। तं कल्पितं
पुरोडाशं यजमानः प्रतिलभ्य इति द्वाभ्यामभिमंत्रयते।। ततो ध्वर्युरस्कां द्यौ। पृथिवी
९८ मित्येताहुतीः सर्वप्रायश्चित्तं चाहवनीये जुहुयात्। अस्कां द्यौः पृथिवी। प्रजननपातु स्वाहा २८
७४ द्यावापृथिवीत्याभिदो। सर्वप्रायश्चित्तं च। एवमाहवनीये जुहुयात्। ततो दास्यत्(?) होमद्रो
षे समापयेत्। कृत्तास्येकं कपालं स्यहोमा। सर्वं स्कंदने पुरोडाशे स्कन्नानुमंत्रणा
दि सर्वप्रायश्चित्तांते पूर्ववदेव जुहुयात्। पिंडकृतानामेतास्महोमा। सा देवकपालस्य पर्यो

वर्त्तने तु प्रजापतेर्वर्त्तनिमिति मंत्रेणायथास्थानकल्पनादिनं सर्वप्रायश्चित्तं तं पूर्ववत्कुर्या
त्॥ एवं च पालस्य होमानंतरं समयपर्यावर्त्तनेऽस्य धर्मवेदो देयः॥ नवो र्यजमानं दत्तं वरं
प्रतिग्रहस्य पर्याहृतं पुरोडाशं स्कंधगत्रेणैव यथास्थानं स्थापयित्वा॥ र्द्दद्याभ्यां कुर्
यात्॥ आग्रयणानि ह्वानवान्नप्राशने तद्धितयनादिव्यतिरिक्तस्यां यागीयस्थाने
त्रिवेश्यानं दीक्षित्वा यथापूर्वं माग्रयणं कुर्यात्॥ आसन्नः खलु देवतानामादित्यानामिष्टि
ञ्जनानां॥ अस्येत्यास्तु हविर्द्वयाल्पयंति नवान्नतः॥ सर्वेदनिष्ठाग्रयणेन वसमश्नाति सो
हृतः देवेभ्यः कल्पितनागानेऽश्रपि यस्यार्त्तिमानुयात्॥ इत्याग्रयणप्रायश्चित्तानि॥ अ
थपशुप्रायश्चित्तमुच्यते॥ अग्नावेल्ल वेदन्याधानोत्तं तरं पशुबंधसमाप्तिपर्यंतं गार्ह

पस्मादीनामनुगमनेनुसर्वेषामनुगमनमेव प्रायश्चित्तमेव कर्तव्यं यदा पूर्वोग्निरप
ग्रोऽभवति यतः प्रणयति स गार्हपत्य इत्युत्तरवेदिप्रणयनानंतरमपराग्नेरनुगमने
तद्भस्मनालौकिकाग्नेः संस्पर्शमपि त्यायतनेनिधाय भूरिस्वाहा पस्थानादिव्रतोपा
नाय यजुर्जपांतं पूर्ववत्कुर्यात् संस्कारेषु प्रतिष्ठापनानंतरं पूर्णाकुत्यादि होमास्तव
२२ मोत्तरवेदि भस्पाग्नेरनुगमने त्वग्निरूपस्थानमिति पूर्ववदपराग्नेः प्रणीय भूरिस्वा २२
पस्थानादिव्रतोपायनीय यजुर्जपांतं कृत्वा कृतां तादारभ्य कर्मशेषं समापयेत्त् वि
ह पुनराहवनीये प्रणयनमित्यभ्यासादीत्यादि विधिनाप्य ... दुः उच्चवचनेन
सहाग्निं नीत्वाग्ने बाधस्व अच्छाग्निरूपस्थाय यमस्यादि .. मेनाभ्यांसंस्कारेषुप्र

तिष्ठाप्य गृह्यसिद्धिरिस्रुपस्थानादिव्रतोपायनीयपर्युक्षणान्तं पूर्ववत् कुर्यात्॥ ग्रामित्राग्नेः पा
कात् पूर्वमनुगमने त्वौपासनवेदिकाग्नेः पूर्ववदुत्पाद्य तस्मिन्ने [illegible] दिकाग्नौ सर्वप्रायश्चि
त्तं कुर्यात्॥ पाकादूर्ध्वं ग्रामित्राग्नेरनुगमने तस्य नोत्पत्तिः ॐ उगाय [illegible] दिकाग्नौ [illegible] ग्नेनाज्ञा
नत्रयं समिधस्सर्वप्रायश्चित्तं च हुत्वा तु। गुदहोमस्य तु लोप एवेति केचित्॥ अन्यत्र
ग्रामित्रापक्वाणतो वा तदुष्णसंस्पृष्टलौकिकाग्नेरप्राणितो वा भस्मापि त्यात्समिधाय ततः औप
सवेदिकाग्नौ सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा यथापूर्वं गुदहोमं कुर्वीत॥ मंत्रेणागृहीतो यः द्विप
पः स्रुचिः स्याचेद्यजमानेनोदकस्पर्शं स नेन म्रियेत। तद्दोषशांत्यर्थं इदं विष्णुर्वि
चक्रम इति वैष्णव्याग्नेर्भुवः स्रुव इति व्याहृतिभिर्विहृताभिः प्रजापते न त्वदेतानीति

प्राजापत्ययाहवनीये हुत्वा तं यूपं छित्वाहवनीये प्रहृत्यान्यं निर्दोषं यूपमाहरेत्तेनाग्ने
यूपाहुतिः ॥ ततोन्यन्याग्गास्मिन्नित्यादि वषालकरणांतं पूर्ववत्कुर्यात् ॥ यदि यूपः स्फुटितसिक्तिः स्
न्येस्त्वाज्ञातीये वा जह्वितोप वेत्तदा पूर्ववत्वैष्णव्या व्याहृतिभिः प्राजापत्यया च हुत्वा यूपं
छित्वाग्नौ प्रहृत्यान्यं यूपमाहृत्यान्यानागामीत्यादि वषालकरणांतं पूर्ववत्कुर्यात् ॥ छि
१०० 100 न्नो यूपो यदि मल्लाएव पतेत्तदा पत्नी दुर्दैनास्याः ॥ तदा वेहली वर्ज्या हत्यादि वषाल १००
करणांतं पूर्वं यथा पिद्धस्य स्तोनस महद्भ्राडूक्तं तपालसणं स्त्राडू पुनर्नक्षद्धि ष्यामी
ति विजानीयादध्वर्युः ॥ यदि सिध्ये यूपः ऊर्ध्वं स्यात्तदा नुधास्य यज [illegible] न्म [illegible] कर्मेवलीति
विजानीयात् ॥ यद्यग्रे यूपः ऊर्ध्वं स्यात्तदा नस्वर्गलोकंगमि [illegible] विजानीयात् ॥ यूपे

तःप्रमाणे यथाग्निहोत्राग्नी विच्छिन्नास्यात्। तदा यजमानो म्रियेत। यस्य पूर्वाग्नीर्यदि वि
च्छिद्येत तदा पत्नी म्रियेत। अथवा आग्निहोत्राग्नीर्विच्छेदे पत्नीमरणं। गार्हपत्याग्नीर्विच्छेदे यज
मानमरणं। यदि दक्षिणाग्नी विच्छिद्येत तदा ज्येष्ठपत्न्याः पुत्रस्य मरणं। आवसथ्याग्नीर्वि
च्छेदे ज्येष्ठपुत्रानंतरस्य मरणं। दक्षिणपूर्वाग्नीर्विच्छेदे भ्रातॄणां मरणं। दक्षिणपराग्नी
विच्छेदे हेतुर्मरणं॥ उत्तरपराग्नीविच्छेदे भार्या[illegible]रणं। यदि मूलं तत्पश्च घूस्यादि
नायकं नरपूर्वा ग्नीध्रदूस्यंतानां प्रायश्चित्तमुच्यते। इदं विष्णुर्विचक्रमइति वैष्णवमन्त्रः
नेयमेधाधारोतिकृत्यां या हृत्यादिवषा लक्ष्मणं तं पूर्ववत् कुर्यात्। प्रायश्चित्ते कृते दोषो
न भवति। स्थाली गतस्य दधाएषदा ऽस्यस्य वस्त्रं दने स्वाऽस्यस्यं दनो ऽस्मे वपा यश्चित्तं कृत्वं

स्कन्नात स्य पृषदाज्यस्य स्कन्नं दने स्कन्ना द्यौः स्कन्ना पृथिवी स्कन्नं विश्वमिदं जगत् स्कन्नाद्देवि
स्याभूतानि प्रास्कन्नास्याय तां हविः । इह गावः प्रजायध्वमिहाश्वा इह पूरुषाः । इहो सहस्र
स्रा दक्षिणो राय स्पोषो निषीदतु । अयं यज्ञो वर्धतां गोभिरश्वैरियं वेदिः स्वपत्या सुवीरा ।
इदं बर्हिरति बर्हींष्यन्या इमं यज्ञं विश्वे अवन्तु देवाः । पयस्वतीरोषधयः पयस्वद्वीरुधां पयः ।
१०१ अपां पयसो यत्पयस्तेन मामिंद्र संसृज । एनाग्निस्थ वरुद्भिः भूपतये स्वाहा भुवनपतये १०१
101 स्वाहा भूतानां पतये स्वाहेति स्कन्नं पृषदाज्यमभिमंत्र्याहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा स्कन्न
आवशिष्टं वाप्सु प्रक्षिप्य पृषदाज्यधानीं प्रक्षाल्य तस्यां ज्ञातमा [illegible] मवधाय देववि
र्विश्वमहुति । अनेन पृषदाज्यस्कन्नाल्पांपं वकुशोग हीयात इदं [illegible] व कमं इति यत्का

मं त्रं पत्नमानो पिन्नपेत्नातनो ग्रहीसतं एषदाऽस्यं अग्न्येमाप्राप्यउपमहदस्मि मे त्रेणानायत्नये

सादये त्वा। अग्नाहुं बाधदूतिपत्नमानोऽग्निमं त्रपते। स्कृगानम्राहुषदाऽस्यं स्तन्त्वं दनेत्ये क्षेत्रं

मतेन प्राप्ताग्नितामुच्यते॥ स्कृनंतं एषदाऽस्यंनृपतये स्वाहेस्य... गं अपस्कृन्नहि ओं स्पो

पारि एषदाऽस्पस्थाल्पां त्वहृषीमेवय था पूर्वं एषदाऽस्यं ग्रहीत्वाम नोऽस्यो ति ऊर्ध्वं षता मि साकृति

तिं सर्वं प्रायश्चित्तं त्वाहवनीयेऽनुकुर्यात्। स्कृगानं एषदाऽस्यं कामाग्नेयदिगुरवेन स्वरेणोदात्।

पदद्याम स्तुच्छकृतानि मुखेन त्रिरूर्ध्वं नेतव॥ अग्निहृ सर्वं ज्ञात्तुं धत्तुह यावाहूद्द्वतस्तदनेह

तिष्ठाको वमृहं एषदाऽस्यमग्निमं त्र्याहवनीयेसर्वं प्रायश्चित्तं हुत्वा क्षामावमृहं एषदाऽस्य

मस्तुप्रक्षि प्यपात्रं निर्लिख्य प्रज्वाल्य तस्यां शांतमानं हि रण्पमवधायहृदंविल्लु र्विचत्र

मद्द्यासादनांतं पूर्ववत्कुर्यात्॥ ॥य। दिस्कृतांतं एष दाऽयं का क्रोमुखा गेभ्या पदे वास्यवो
नदा चाहवनीये सर्वप्रायाश्चित्तं कृत्वा क्राक्रो व मदृदृ एषदाऽयम पुष्पंक्षि प्य पात्रे निर्लिख्य
पूर्ववदेवमहिनां पयोसीतिमंत्रेण गृहीत्वा वनूदसीतिमंत्रेण यतने सादयेत्। अवाहं
कायदृतियज्ञमानोभिमंत्रयते।। अनःपादाद्वपादायेषां तेभ्याः पदः।। स्नात्वा मार्जीया
१०२ 102 दपः। तेनैव मूर्द्धं एषदाऽयं पदा वालिख्य पूपान्मुखेन निर्म्मे तेनवा अग्निहुत्सर्वं जुं १०२
पनुहव्यवाड्ढाद्घ।। सृदनइति अग्निमंत्रा हवनीये सर्वप्रायाश्चित्तं कृत्वा एषदाऽयमपु
प्रक्षिप्य एषदाऽपधानी स्यरक्षो अग्न्यांस्क वमादृत्य प्रक्षी ... सर्वान मोक्षागासं
मार्जनानि पूर्ववत्कृत्वा तत्संज्ञातमानं हिरण्यपमवधा यद्दं ... सिहुर्विचक्रमे स्यादिसा

दनांतं पूर्ववत्कुर्यात्॥ केचित्तु श्वमार्जारादिस्पर्शे एषदाऽपधान्य एव स्यात्। शुष्का
दीनां स्पर्शे तु तत्क्षणादिना शुद्धिः। स्वभायानां पुनः पाके नशुद्धिः। अवलेखनेपुनः
सर्वेषां त्याग एवेत्याहुः॥ अथापि मुखादन्यांगे न स्पर्शे तु आहवनीये सर्वेषा
यज्ञियानां स्थापदावमृष्टं एषदाऽपमस्तु प्रोक्षि एषदाऽपधानीं स्यात्। अन्यांश्च वमा
द्यस्पर्शे त्यजेत् यथापूर्वं सादनादिना संस्कृत्य महीनां पयोसीति श्येन मंत्रेण ग्रहणा
दि सादनांतं पूर्ववदेव कुर्यात्॥ शुष्कादीनां मार्जारश्वपक्वादिस्पर्शे तत्क्षणे शुद्ध
वारिणा प्रक्षालनं च धर्मशास्त्रविहितं वकर्तव्यं॥ एतेरस्यंतोपहतानां त्याग एव॥
आखुपुरीषादौ पात्राणां तत्क्षण प्रक्षालनं कुर्यात्॥ पतितं चंडालोदक्यादि

स्पर्शे स्यात् । एवं गामन्यथानां पात्राणां एतैः स्पृष्टानां पुनः पाकेन शुद्धिः । एवं शाक्तापस्य
स्मृतौ तु रजोदृष्टपाककाले यदि पूर्वकाले वा गमो निपतेत तदा ओं प्रतिघास्रेनस
इत्याहुतिं सर्वप्रायश्चित्तं वाहवनीये कुर्यात् यथा । एवं पुनः श्वस्पृष्टयां कुर्यात् ओं
स्पृष्टयामादूर्ध्वं पतने सर्वप्रायश्चित्तं कुर्यात् । यदि पशुरुपाकरणप्रभृति संज्ञप
१०३ नास्पृष्टं यदि श्वा बृंकुर्यात् तदा यदस्य पारे रजस इत्याहुतिं हुत्वा स्माद्भीषा वासिष्ठा १०३
103
इत्याहुतिं जुहुयात् । अग्निर्मंत्रयेत वा पशु यद्दमक्षरितिर [illegible] णीयामाहुतिं जुहुया
त् । यदस्य पारे रजसः शुक्रं ज्योतिरजायत । तं नः पर्षदति [illegible] जो ग्ने वैश्वानर स्वा
हा । अग्नये वैश्वानराय इदं । यस्माद्भीषा वासिष्ठा तो नो [illegible] धि ॥ [illegible]

वौषट्। ओमद्य नमो रुद्राय मीढुषे स्वाहा। रुद्राय मीढुष इदं न म[illegible]
परमात्मन इदं। अस्मा रुद्राय मीढुष इदं न ममेति के वि[illegible]स्तु। संज्ञपनं कर्त-
व्यं कुर्यात् तदा पश्चात् प्रतिमिंद्रस्य भागा इत्यनेन पशोरवे[illegible]कर्तव्यं। हिरण्य
केशि मते इंद्रस्य भाग इति प्र धदास्यस्ये वेदनां। संज्ञपनव्यतिरिक्तकाले चेत्तोलं
य इदस्य परे रजस इति होमं त्रयात्मके प्रायश्चित्तमेव कर्तव्यं। अन्ये तु संज्ञपनका-
ले पशो विश्वास नेत्रप्य पसमुद्य य इस्साकुः। उपाकृतः पशुर्यदि पाविश्रोत्रादाय इदस्य पारे
रजसः यस्माद्भीषा न्यषदस्तातो नः यइदमकरिति स्वाहा तृतीया इत्वनीयेकुल्वेप
तो निःश्वांगा पशुनु च्छागा इति छेति मे त्रावरुणाग इदं नोश्वापये तां। उच्छागा इति हि प्रति

छमाद्रिषोमेमंयज्ञंयजमानेवराद्रिषाः सुवर्गोलोकेयजमानंद्विधेद्वित्रांनएधोद्वि
पदेत्रांचतुष्पदं इमंमेत्रावरुणादंडेनोच्छापयेत्।अत्रतदेवि देवंवर्णायेति।निषं
गोऽहं प्रायश्चित्तं प्रयाजस्थालएवजुवाति। तिष्ठति पशुा विति तत्रैवानियमात्।।
१०४ अन्यत्रतु न प्रायश्चित्तमिति।। उपाकरणप्रभृतसंज्ञपनादूर्ध्वं पितिमिनो
104 भूर्भुवदेवं तिस्र आहुतीराहवनीयेजुहुयात्।।सर्वेत्राद्वितीयाहुतौविशेषः।वे १०४
पनं कंपनं यत्र करोति यस्माद्भावापिष्ठाः द्वितीयाहुतिः ।। पादेयदुदम
कृदिति आहुतिद्वयं सर्वत्रापि चिह्नमेव कुर्यात्।। निपातने [illegible] ध्यायदपसु
पलायेत तदा यद्यस्य पादेरजसइति कुर्यात् यस्माद्दीक्षापलाशः [illegible] याय

इमञ्चरीतिद्वितीयां(मा)हुतिंजुहुयात्।।एवमाहुतित्रयंहुत्वाप..ं दिथेदिशां... स्यंपशुं
येत्।तस्याआगमनेनुपूर्वोक्तमाहुतित्रयंहुत्वातद्रूपवा...नय...
पूर्ववदुपाकृत्यतेनयागःकर्त्तव्यः।।अत्रैवंप्रयोगः।।अपक्वांतस्यपदार्थो...संस्कारङा
तंकृतंअस्याउपाकरणादितावत्संयतमविकृतमेवकृत्वातेनपशुनापयाएवंया
गःकर्त्तव्यइत्यर्थः।।उपाकृतःपशुःसंज्ञपनकालादन्यस्मिन्कालेवाव्याध्यादिस्यपमे
गःकर्त्तव्यइत्यर्थः।।उपाकृतःपशुःसंज्ञपनकालादन्यस्मिन्कालेवा
वस्त्रियंतेनदायदस्यपारेऽसइतिकृत्वायस्माद्भीषाःसमसज्ञास्याइतिद्वितीयंहुत्वाय
इदमकरितितृतीयामाहुतिंवपूर्ववदाहवनीयेहुत्वा।ततनवाउवेनाग्नियसेनदि
ह्यासि।।आशानांत्वा... विद्या।।आशामधुधुनःसंसृजामि।।आपोहिष्ठा

मयो ध्रुवइत्येतपञ्चर्चास्सहैताभिस्त्यतस्य जिर्यं तं पशुं सम्प्रज्ञाप्य तद्रूपवर्णं वयसं समन्यं
पशुमानीयोपाकरणादि संस्कारं तं यथापूर्वमेव कृत्वा तेन पशुना यागः कर्तव्यः ॥
उपाकृतः पशुर्यदि म्रियेत् तं कुर्यात् तदा यदस्य पारे रजस इति कृत्वा यस्माद्भीषा निमेह
सीति द्वितीयां कृत्वा यदिदमकरिति तृतीयामाहुतिं जुहुयात् ॥ स [illegible] यदस्य
१०५ पारे रजस इति कृत्वा यस्माद्भीषा त्रासहस्रो षीति द्वितीयां कृत्वा यदिदमकरिति तृती १०५
तीयामाहुतिं जुहुयात् ॥ यदिदमकरिति तृतीयाहुते मध्ये विधानात् [illegible] यो [illegible] मेह
नमस्तं कृत्वा गायोर्नानुषंगाद् इति केचिद्वर्णयन्ति ॥ यद्यपाकृत [illegible] वं पात [illegible] पा
पर पादाभ्यां मूर्ध्नि [illegible]

नैवं कुर्यात् । यदि पशुरपां पेरुरसीति पायय पमानो न पिबेत् शुमान् ... ३ए तो ... पहृति अ
नेनवला स्नापयेत् । स्नातानामसगातानां वावपा हृदपं दान ... चुं दनेन्हृपतपे स्वाहे
स्वादिनुमे प्राणान्याद दे पश्वासे वीर्यो या स्मास्य प्राय पं दधा वैं द्वियं पयः । इति स्को-
नमादायपयथास्थानं निधाय पयसोद्भूसो यसाद्दर्षो दि व्यः-च्छेतु विश्वं मनुवनमा विवे
श ॥ सनः पात्वंहसः स्वाहा । अग्नये हृदं । सर्वप्रायश्चित्तं वा हवनीये कुर्यात् वा पापूर्वे
याग कर्तव्यः । अन्येषु चैस्कंदने तु प्रतपदस्पनुमे अस्य स्कन्नं हवि प्रस्तुप्रायश्चित्तं व्याहृव
तये सर्वप्रायश्चित्तं कृत्वा स्कन्नस्पर्शनं त्वा त्वा ऽस्य प्रति निधिं कृत्वा यागः कर्तव्यः ॥
अत्रैवं प्रयोगः ॥ पश्नोरवदाना निनष्टानि दुष्टान्यपहृतानि वा यदि स्युः । तदात्या

हवनीये सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा ध्रुवायाः स्रुवेणोपस्तवदानमाज्यं गृहीत्वा ततदूतरैर्दु
हेः सर्वैः सह यथापूर्वं यागः कर्तव्यः। केचित्तु विरोधात् स्रुवप्रवते वपादेः स्कन्ने पुष्कल
दानस्याग्निसमुच्चयं मन्यते। तेषां मते तु वपाहृदयादीनां स्कन्नानां स्कन्ने पुष्कले
दग्धे ततो भूपात्यदूतिस्कन्नमनुमंत्र्यात्यादद्दूत्सादाय यथास्थानं निधाय यस्तोद्द
१०६ स्यद्दुत्वाहुतिं सर्वप्रायश्चित्तं च हुत्वा यथापूर्वं यागः कर्तव्यः॥ वपाहृदयादीनामन्या १०६
106 तमस्यनाशाद्वाऽन्येन प्रतिनिधिना तथा यागं कुर्यात्॥ अत्रापि पूर्वोक्तप्रकारेण
ध्रुवायाः स्रुवेणोपस्तवदानमाज्यं गृहीत्वाद्दूतरैः सर्वैरंगैः सह यथापूर्वं यागः कर्तव्यः।
सर्वनाशानंतरं माहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वैव पूर्वोक्तप्रकारेणादाय यथापू

वं यागः कर्तव्यः । वपाया अग्नौ स्कन्नेनाशो वा प्रादेशमितं आप्यात्स्वं प्रति निधिं कृत्वा
यागः कर्तव्यः । तस्य प्रयोगः । अग्न्यापिनाशानंतरमेवाहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं कृत्वा
ध्रुवात उपस्तीर्य हिरण्यशकलं प्रक्षिप्य पुनरादाज्यस्कन्ददेवदाय हिरण्यशकलमुप
रि धृत्वाभिघार्य वपावत्संप्रोक्ष्य यथापूर्वं कृत्स्नमत्र यागः कर्तव्यः ॥ । वपायाम
ग्नौ स्कंदनेनुन्नूपतयद्युस्यनुमंत्राप्सु प्रक्षिप्याहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं कृत्वा ध्रुवा
त उपस्तीर्य हिरण्यशकलं प्रक्षिप्य इत्यादि पूर्वोक्तप्रकारेण तस्य प्रतिनिधिं कृत्वा या
गः कर्तव्यः । अग्नौ वा बहिर्देशे स्कंदने नूपतयद्युस्यनु मंत्राप्सु प्रक्षिप्याहवनीये मात्रा
नुयहार्थं सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा स्कन्नावशिष्टेन तेनैव देशेन यथापूर्वं यागः कर्तव्यः ॥

वपाहृदयादिसर्वांगनाशादौ तद्रूपवर्त्तीवपसमन्वं पशुमालभ्य यागः कर्त्तव्यः ॥ छेदि
तुवपाहृदयस्यवानाशादौ त्यद्भावपस्यादिस्कृतेः। पश्वंतरालंभासिद्धं ति। ह्रिह्रस्य
हृत्कृदस्यागः ॥ सस्येकृदेशानुमोज्ञानुग्रहार्थं सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा तेनैवैकदेशेन य
थापूर्वं यागः कर्त्तव्यः ॥ गुदद उद्धन्योर्नाशे आज्येनैव प्रतिनिधिना होमः कर्त्तव्यः। अ
१०७ त्र्यादिनाशानंतरं सर्वप्रायश्चित्तं कुर्यात् ॥ पश्वंगेषु अप्यमालोष्वु यदि पश्चस्वा १०७
107 विदाहोन स्यावेदागर्भे स्यवं तौ मागादाय कर्मा अग्निहोतादपि अंतरि दं धौः। यत्र
स्कन्दस्यावेवननाभिप्राप्नोति निर्दहति निर्दहति पदार्थैः। अनेन तौ स्यवं तौ पस्रस्वा
मज्जिमे आहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा साकार्य [illegible] पदार्थ

मास्त्रपयितुं तदागाजः॥स्त्रवेतमिस्नेनाग्निमंप्रज्ञान्यप्रमान्यात्रेसर्वमगाङ्गा।नमर॥
पञ्चमिर्मूर्मिः सञ्जिघतामितिअग्न्यला।ग्निमंत्रितां।ग्निर्मं श्रीमूमिर्मूमिमगादित्य
नैमैथमंत्रैला।धर्युः प्राङ्गिप्याहवनीयेसर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा।न्या।कुं।माहुस्या ल्य
पूर्ववसादनाग्निमर्हीनप्रोक्षणानि कृत्वा तस्यां सर्वमेगाजातमवधायस्त्रपेत्॥
एकादशावदानानांसर्वेषांमानाद्यादौ त्वाहवनीयेसर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा पश्चं तरमपा
स्यपयागः कर्तव्यः।इति पयावदानमनाशादावाहवनीयेसर्वप्रायश्चित्तं हुत्वातत्रा
ऽस्पंप्रतिनिधिं कृत्वा ततद्रव्येर्विनष्टेः सहयागः कर्तव्यः॥एवंदोषापहारादोऽस्
हुंदनादिष्वपि पूर्वोक्तप्रकारेणोवास्तुछानेकर्तव्यं।उदनान्नोपिसर्वप्रायश्चित्तंहु

त्याहस्तेनाऽपि सकृत्स्कंदे वदायोपधाय यागः कर्तव्यः उपघ्न्या विनाशे सर्वप्रायश्चि
त्तं कृत्वाऽन्येनैव यागः कर्तव्यः ॥ ॥ यदि पक्वाया गार्हपत्यस्कंदयेत् ॥ तस्यानुवाचावादातुम
यो गच्छेयादि स्कंदने त्याहवनीये सर्वप्रायश्चित्तं कृत्वा पुनरपि यथा पूर्वमवदाय
यागः कर्तव्यः ॥ यस्मिन् कस्मिंश्चिद् गार्हपत्ये [illegible] तायां कृतवातोपि धूमो यदि दक्षिणां
१०८ दिशं प्रतिगच्छेत् ॥ अथवा आहुतिसमृद्धं धूमं वा तः प्रसरन्योमावहद्येत दाय १०८
108 जमानो म्रियेत ॥ तन्मरणाशंकायां सर्वं सर्वव्याहृतिरनुद्रुत्य भूर्भुवः स्वाहेत्याहव
नीये जुहुयात् ॥ सर्वेषु प्रायश्चित्तेषु यज्ञरूपतया यज्ञाराध्यतया बृहदयमहा
विष्णुतनुं चिंतनीयः ॥ ॥ अस्यां प्रायश्चित्तपद्धतौ [illegible] तव्यानि

त्रिविधप्रायश्चित्तान्येव यथासंकलितानि। तस्य सम्यगनुष्ठानं सिद्ध[illegible] वान[illegible]
प्रायश्चित्तप्रदीपिकायां सर्वाणि प्रायश्चित्तान्यपि सामुख्येन प्रतिपादयितुं शक्यं
ते विस्तारप्रसंगात्। अतोऽनुक्रमस्यैषं वा प्रायश्चित्तं भाषाप्रयोगादौ वा न सर्वं
सम्यग्बोधव्यं। न च भाषाप्रयोगादावपि सर्वप्रायश्चित्तं वक्तुं शक्यं गहनत्वे कर्ममार्गे पुरुषा
णां प्रमादादिदोषावरूपं भावेन नानाविधस्खलनसंभवात्। अतो भाषादावप्य
नुक्तं प्रायश्चित्तं स्वशाखाध्यायानुसारेण तत्तन्निमित्तानुगुणं स्वयमे
वोहनीयमिति सिद्धं। यद्यपि भाषाप्रयोगवृत्त्यादौ बहूक्तानि प्रायश्चित्तानि स्थल[illegible]
मेव ज्ञात्वानुष्ठेयानि। तथापि विदुषां संमत्यैव स्वस्य प्रायश्चित्तपरिज्ञानस्य

शोधनीयत्वात्तस्य स्थापनार्थमेतस्यां प्रदीपिकायां तस्य निवेशनं कृतं ॥ तस्मादे
तस्यां प्रदीपिकायां यत्र यत्र दुरूहत्वेनानुवादे ये ये दोषाः संति तत्र तत्र दोषनिवृ
त्तये यथार्थोपदेशेन विद्वद्भिरनुग्रहं विधेयं ॥ न पुनरुपालंभः ॥ तत्र शाखा
दीनामत्र विद्यमानत्वाद्ध्येयं सपूर्वं निर्माणं प्रकाशमिति यद्यनुयोगोऽपि स्थि
१०२ रं कर्तव्यः ॥ स्वशास्त्रानुसारेण स्वस्य प्रायश्चित्तपरिज्ञानं विदुषां समस्तमेवमर्थं यथा १०२
शोधनीयत्वात् ॥ अत्रायं भावः ॥ यद्यप्येषा प्रायश्चित्तप्रदीपिका दुष्टा दोषयुक्ता
तथापि विदुषां यथार्थोपदेशेन तेषामनुग्रहेण सर्वदोषविनिर्मुक्ता भवेत् ॥ त
तस्या विदुषामनु

२५८ ॥ [illegible] ॥